MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS

EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

LILITA RIMKEVIČĖ

SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS IŠTĘSTINĖS STUDIJOS

SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLA TEIKIANT PASLAUGAS INTELEKTO IR (AR) PSICHIKOS NEGALIĄ TURINTIEMS VAIKAMS BENDRUOMENINIUOSE VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE: PERTVARKOS KONTEKSTAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *prof. dr. Vida Gudžinskienė*

Vilnius, 2021

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2021-04 -19

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto
(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentė Lilita Rimkevičė,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„Socialinio darbuotojo veikla teikiant paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams bendruomeniniuose vaikų globos namuose - pertvarkos kontekstas”:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbu metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Lilita Rimkevičė

TURINYS

SĄVOKŲ ŽODYNAS 5
ĮVADAS 6
1. DEINSTITUCIONALIZACIJOS APIBRĖŽTIS, TIKSLAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS. ... 10
1.1. Deinstitucionalizacijos samprata 10
1.2. Institucinės pertvarkos tikslai 13
1.3. Vaikų institucinės globos sistemos deinstitucionalizacijos įgyvendinimas Lietuvoje 16
2. INTELEKTO IR (AR) PSICHIKOS NEGALIĄ TURINTYS VAIKAI 19
2. 1. Intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų apibrėžtis 19
2. 2. Vaikai turintys raidos sutrikimų 21
2. 3. Vaikai turintys psichikos sutrikimus 24
3. SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ TEIKIMAS VAIKAMS TURINTIEMS INTELEKTO IR (AR) PSICHIKOS NEGALIĄ 27
3.1. Socialinės globos paslaugos ir jų įgyvendinimas 27
3.2. Socialinio darbuotojo veikla teikiant socialinės globos paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams 29
3.3. Socialinių darbuotojų iššūkiai teikiant socialinės globos paslaugas deinstitucionalizacijos kontekste 34
4. SOCIALINIO DARBO YPATUMAI BENDRUOMENINIUOSE VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE VAIKAMS SU INTELEKTO IR (AR) PSICHIKOS NEGALIA EMPIRMINIS TYRIMAS 37
4.1. Empirinio tyrimo metodologija 37
4.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė 40
4.2.1. Socialinio darbo pokyčiai pertvarkos kontekste 40
4.2.1.1. Pokyčiai susiję su vaikais 41
4.2.1.2. Pokyčiai susiję su socialiniais darbuotojais 51
4.2.1.3. Pokyčiai susiję su individualios priežiūros personalu 57
4.2.2. Darbuotojų mokymai pertvarkos kontekste 60
4.2.2.1. Gautos žinios pertvarkos kontekste 60
4.2.2.2. Trūkstamos žinios dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose 62
4.2.3. Intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams paslaugų bendruomenėje prieinamumas 65
4.2.3.1. Paslaugos kuriomis intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai naudojasi bendruomenėje 65

4.2.3.2. Paslaugos kurių trūksta intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams bendruomenėje 68
4.2.4. Bendradarbiavimas su socialinės globos įstaigoje dirbančiu personalu 69
4.2.4.1. Bendradarbiavimas su socialinės globos įstaigoje dirbančiais specialistais 69
4.2.4.2. Bendradarbiavimas su socialinės globos įstaigos vadovais 72
DISKUSIJA 77
IŠVADOS 80
REKOMENDACIJOS 83
LITERATŪROS SĄRAŠAS 84
SANTRAUKA 94
SUMMARY 95
PRIEDAI 96

SĄVOKŲ ŽODYNAS

Bendruomeniniai vaikų globos namai (tyrimo dalyje BVGN) – „pagal šeimai artimos aplinkos modelį veikiantys vaikų globos namai, įsteigti atskirose patalpose (pvz., namas, butas) bendruomenėje, skirti likusiems be tėvų globos vaikams, neįgaliems vaikams ar vaikams, turintiems kitų specialiųjų poreikių (iki 8 vaikų).“ (Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2014).

Bendruomeninės paslaugos – „alternatyvios institucinei globai įvairių formų ir rūšių, aukštos kokybės bendruomenėje teikiamos socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, kultūros ir kt. paslaugos, kurios užtikrina asmens galimybę gyventi bendruomenėje ir gauti joje specializuotą pagalbą, atitinkančią individualius asmens ar šeimos poreikius, vaikui – augti šeimos aplinkoje, bei skatina paslaugos gavėjų savarankiškumą, visapusišką dalyvavimą bendruomenėje bei socialinę įtrauktį“ (Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2014).

Socialinės globos paslaugos – „socialinės globos paslaugos yra viena iš šiuolaikinės visuomenės socialinių paslaugų rūšių, socialinės apsaugos sistemos sudedamųjų dalių. Jomis siekiama socialiai pažeistus asmenis integruoti į visuomenę, mažinti jų socialinę atskirtį“ (Žalimienė, Lazutka, 2009, p. 22). „Socialinės globos samprata atspindi tam tikrą socialinių paslaugų vystymosi etapą ir yra apibrėžiama kaip paslaugų visuma, teikiama įstaigose, kuriose žmogus nuolatos, ilgą laiką gyvena.“ (Gudžinskienė, Gečienė, 2018, p. 183).

Intelekto sutrikimas – „intelekto sutrikimas pasireiškia kaip pažintinės veiklos, kalbinių, motorinių gebėjimų pažeidimas, taip pat adaptyvaus elgesio sutrikimu. Adaptyvus elgesys sutrinka bent keliose iš nurodytų sričių: komunikacija, savitvarda, buities, socialiniai, sveikatos ir saugumo įgūdžiai, laisvalaikio leidimas, savireguliacija ir veiklos organizacija, akademinių žinių taikymas kasdieniniame gyvenime.“ (Kalasūnienė, Sinkus 2013, p. 270).

Psichikos sutrikimas – „biologinių, psichologinių, socialinių veiksnių ar psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo sukeltas asmens mąstymo, elgsenos ir (ar) jausmų sutrikimas, nurodytas galiojančioje ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijoje.“ (Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas, 1995).

ĮVADAS

Temos aktualumus. Pirmuosius, latentinius žingsnius link socialinių paslaugų teikimo globos institucijose pokyčio Lietuva pradėjo daryti ratifikavusi tarptautinius teisės aktus. Pagrindiniai teisės aktai buvo 1995 m. liepos 3 dieną ratifikuota Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija (1995) ir 2010 m. gegužės 27 dieną Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir Fakultatyvus protokolas (2010). Tačiau kardinaliai keisti vaikų globos sistemą paskatino Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos alternatyvios globos vaikams gairės (2009) kuriose pabrėžta, kad „šeimos pagrindais grindžiamos paslaugos yra pranašesnės nei stacionarios globos paslaugos, todėl turi būti plėtojamos deinstitucionalizacijos strategijos, nurodant tikslus ir uždavinius, kurie skatintų stacionarios globos mažėjimą.“ Siekiant įgyvendinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją (2009), Jungtinių Tautų neįgaliųjų konvenciją (2010) ir atsižvelgiant į 2009 m. Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos alternatyvios globos vaikams gaires (Guidelines for the alternative Care of Children, 2009), buvo išleistas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo“ (2012). Minėto įsakymo 17 straipsnyje (2012) įtvirtintas siekis sudaryti galimybes kiekvienam neįgaliam vaikui gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą pagalbą, įsitraukti į bendruomenės gyvenimą ir, nepatiriant socialinės atskirties, dalyvauti jame.

Sėkminga globos namų deinstitucionalizacija šiuo metu yra viena iš prioritetinių Lietuvos socialinės politikos sričių. Globos institucijų darbuotojai įvardinami kaip vienas iš įrankių įgyvendinti pokyčius socialinių paslaugų teikime. T. H. Butler ir C. K Hammon (2003) teigia, kad įstaigų darbuotojų lojalumas padeda institucijoms įgyvendinti savo funkcijas. J. Campbell ir kt. (2018) neįgalių asmenų teisių įgyvendinime pabrėžė socialinių darbuotojų vertybių, žinių ir įgūdžių svarbą. A. A. Kozlovas (2004) visuomenės, bendruomenės pokyčių agentais įvardino socialinius darbuotojus. 2000 m. V. Blinkevičiūtė tarptautinėje konferencijoje pristatydama LR Vyriausybės siekius tobulinti ir plėsti socialinės paramos sistemą Lietuvoje akcentavo, kad „vykdant esminius pertvarkymus ir priimant nepopuliarius sprendimus jautrioms socialinėms grupėms, tokioms kaip neįgalieji <...> labai svarbi tampa socialinių darbuotojų veikla ir jų pagalba <...>. Šioje srityje socialinių darbuotojų laukia ypač atsakingas darbas“ (Blinkevičiūtė, 2000). Socialinių darbuotojų įsitraukimo į pertvarkos procesą svarbą pastebėjo J. Griciūtė, L. Senkevičiūtė – Doviltė (2018, p.38) teigdamos, kad – „viena naujų paslaugų kūrimo ir naudojimo bendruomenėje sąlygų yra motyvuoti ir kompetentingi darbuotojai.“ Kitas svarbus aspektas pertvarkos procese yra tas, kad analizuojant socialinių darbuotojų veiklą, atkreiptas dėmesys ir į socialinio darbo turinio sudėtingumą deistitucionalizacijos metu. A. Kiaunytės ir V.

Lydnugarienės nuomone (2019, p.73) – „deinstitucionalizacijos proceso metu vykstanti socialinė transformacija daro įtaką socialinio darbuotojo profesinei veiklai, nes keičiasi darbo veiklos kontekstas – aplinka, kurioje jis veikia.“ Socialinio darbo sudėtingumą pertvarkos procese yra akcentavusi R. Jorkuvienė (2014, p.151) teigdama, kad „socialinio darbo profesija žymiai sudėtingesnė negu daugelis Lietuvoje mano. Tai pokyčių profesija.“ L. Healy (2008) teigimu, deinstitucionalizacijos metu įgyvendinamos žmogaus teisės, todėl socialiniai darbuotojai tampa žmogaus teisių įgyvendinimo darbuotojais.

Temos ištirtumas. B. Cooper (2000) atkreipė dėmesį, kad esant pokyčiams tinkamai profesinė pagalba gali būti teikiama tik nuolat besimokančio socialinio darbuotojo. Žmogiškųjų išteklių svarbą įsitraukime į denstitucionalizacijos procesą Bulgarijoje akcentavo V. Ivanova ir G. Bogdanov (2013). Kaip problemą tinkamą darbuotojų parengimą teikti naujas paslaugas bendruomenėje Kroatijoje įvardino J. E. Klein (2014). C. Collins-Camargo ir B. Antle (2018), tyrusios socialinių darbuotojų dirbančių su vaikais patyrusiais psichologines traumas, pabrėžė socialinio darbo sudėtingumą ir būtinybę supervizijos, grindžiamos refleksija. V. Gudžinskienė ir R. Raudeliūnaitė (2016), tyrusios socialinių darbuotojų kvalifikacijos tobulinimą deinstitucionalizacijos metu, atskleidė poreikį mokymų orientuotų į praktines problemas, kylančias organizuojant pertvarkos procesą. Analizuodamos vaikų globos namų deinstitucionalizacijos problemas, kai kurių globos namų socialinių darbuotojų įžvalgas ir patirtis pereinamuoju laikotarpiu akcentavo L. Gvaldaitė ir S. Šimkonytė (2016). Minėtos autorės atkreipia dėmesį, kad pertvarkoje dalyvaujantys specialistai nerimauja dėl savo darbo vietos, pareigybių pasikeitimo, dėl informacijos stokos. Atskleistos priežastys darbuotojų motyvacijos stokai - santykiai su administracija, savijauta darbe. V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė, R. Uscila (2016, 2017) tyrė socialinių darbuotojų patirtį rengiant vaikų globos namų vaikus savarankiškam gyvenimui. Tyrimuose buvo atskleisti darbuotojų ugdant vaikus socialinių, asmeninių įgūdžių sunkumai, metodai sunkumų įveikimui pasirinkti: glaudus bendradarbiavimas su įstaigos darbuotojais, kitais specialistais, praktinės užduotys, individualūs ar grupiniai pokalbiai, pastebėtas teigiamas poveikis globos namų auklėtinių skaičiaus mažinimui – taip atsiranda didesnės galimybės individualaus dėmesio skyrimui. Socialinių darbuotojų problemas ugdant intelekto negalią turinčius jaunuolius, pabrėžiant ypač sunkiau įsisavinamus ekonominius ir tėvystės įgūdžius atskleidė V. Gudžinskienė ir R. Raudeliūnaitė (2017). Neįgaliems asmenims pritaikyto ir saugaus būsto, švietimo ir įsidarbinimo galimybių svarbą sėkmingam integracijos į bendruomenę procesui atskleidė V. Gudžinskienė ir J. Šurpik (2017) tyrusios intelekto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo sėkmės kriterijus. Motyvacijos lygį socialinės globos įstaigų darbuotojų, dalyvaujančių šiuo metu Lietuvoje vykdomame institucinės globos paslaugų pertvarkos procese ir dirbančių pertvarkai atrinktose socialinės globos įstaigose, teikiančiose

paslaugas skirtingoms tikslinėms grupėms tyrė J. Griciūtė ir L. Senkevičiūtė – Doviltė (2018). Tyrimas atskleidė tai, kad absoliuti dauguma tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų stokoja motyvacijos dalyvauti institucinės pertvarkos procese. Socialinių darbuotojų iššūkius pertvarkos proceso metu tyrę A. Kiaunytė, V. Lygnugarienė (2019) pažymi, kad nauji teisiniai reglamentavimai liečiantys vaiko globą ir teisių apsaugą, įnešė didelių pokyčių į socialinio darbuotojo, profesinės veiklos turinį ir sukėlė iššūkius jo profesionalumui.

Lietuvoje vykdomos pertvarkos procesas perėjęs į antrąjį etapą, tačiau kaip pasikeičia socialinio darbo turinys ir funkcijos teikiant paslaugas bendruomenėje intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams, ar pavyksta įgyvendinti deinstitucionalizacijos siekius atliktų tyrimų šiuo metu stokojama.

Mokslinė ir praktinė tyrimo problema – siekiant įgyvendinti socialinės globos reformos tikslus Lietuvoje reikalingas didelis socialinių darbuotojų indėlis. Tačiau dirbant bendruomenėje su neįgaliais vaikais socialinio darbuotojo darbo pobūdis įgauna kitokią formą nei dirbant institucijoje. Atsiranda tokių dalykų, kaip tiek darbuotojo, tiek vaiko savarankiškumo didėjimas, paslaugų individualizavimas, santykis su bendruomenės nariais, kaimynais. Perėjus klientams gyventi į bendruomeninius vaikų globos gyvenimo namus, socialiniams darbuotojams tenka atsakomybė ir vidutinę ar sunkią negalią turinčių klientų integracijai į visuomenę, paslaugų ieškojimui bendruomenėje. Todėl svarbu ištirti kaip keičiasi socialinio darbo turinys ir funkcijos teikiant ilgalaikės socialinės globos paslaugas bendruomenėje? Kokią įtaką turi socialinio darbuotojo darbo turiniui ir funkcijoms darbas atokiau nuo atskaitomybės reikalaujančių įstaigos vadovų? Su kokiais sunkumais ir sunkumų sprendimo galimybėmis susiduria socialiniai darbuotojai pertvarkos metu neįgalius vaikus integruodami į visuomenę?

Objektas - socialinių darbuotojų darbo turinys ir funkcijos pereinant nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų.

Tikslas – atskleisti socialinių darbuotojų darbo ir funkcijų turinį pereinant nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų.

Uždaviniai:

1. Pateikti deinstitucionalizacijos sampratą, jos tikslų įgyvendinimą Lietuvoje.
2. Apibrėžti intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčių vaikų sampratą, elgesio ypatumus.
3. Aptarti socialinio darbo specifiką teikiant socialinės globos paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčių vaikams.
4. Atskleisti socialinių darbuotojų socialinio darbo turinį ir funkcijas pereinant nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų, remiantis socialinių darbuotojų, dirbančių su intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčiais vaikais, patirtimi.

Darbe taikomi metodai:

1. Mokslinės literatūros, dokumentų ir statistinių duomenų susijusių su deinstitucionalizacija, negalią turinčiais vaikais ir socialiniu darbu analizė, lyginimas, apibendrinimas siekiant išanalizuoti Lietuvoje vykdomos pertvarkos įgyvendinimą, apibrėžti specialiųjų poreikių vaikų specifiką ir aptarti socialinio darbo specifiškumą dirbant su intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčiais vaikais.

2. Pusiau struktūruotas interviu kokybinių duomenų surinkimui, siekiant atskleisti socialinio darbo turinio ir funkcijų aspektus pertvarkos kontekste remiantis socialinių darbuotojų patirtimi.

3. Kokybinis turinio (content) analizės metodas siekiant interviu duomenų išanalizavimui.

Magistrinį baigiamąjį darbą sudaro: sąvokų žodynas, įvadas, teorinė dalis, empirinė dalis, diskusija, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, priedai. Magistrinio darbo apimtis 95 lapai be priedų. Magistriniame darbe pateiktos vaizdinės priemonės: 4 lentelės ir 36 paveikslai.

1. DEINSTITUCIONALIZACIJOS APIBRĖŽTIS, TIKSLAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS.

Socialiniai darbuotojai dirbantys deinstitucionalizacijos kontekste yra socialinės globos pokyčio įgyvendintojai. Siekiant aiškumo minėtam įgyvendinimui yra tikslinga atskleisti deinstitucionalizacijos sampratą, deinstitucionalizacijos tikslus ir deinstitucionalizacijos įgyvendinimą Lietuvoje. Todėl šiame skyriuje atskleista deinstitucionalizacijos samprata, institucinės pertvarkos tikslai, aptartas vaikų institucinės globos sistemos deinstitucionalizacijos teorijos įgyvendinimas Lietuvoje.

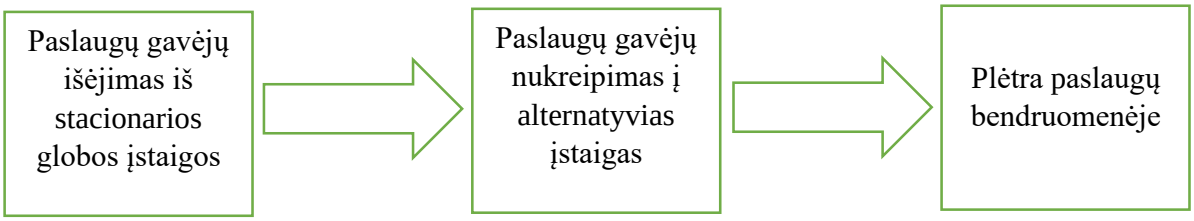
1.1. Deinstitucionalizacijos samprata

Deinstitucionalizacijos sąvokos vartojimo pradžia minima vykdant reformas psichiatrijos paslaugų sektoriuje Vakarų šalyse septintajame dešimtmetyje (Dunajevas, 2012). „Vaistų atradimas leido pacientams kontroliuoti ligos simptomus ir gydytis namie.<...> Medicininį negalios modelį keitė socialinis, pagrindinėmis kliūtimis negalią turinčių individų integracijai į visuomenę laikantis neigiamą požiūrį, nepritaikytą fizinę ar teisinę aplinką“ (Šumskienė, 2014, p. 90). Atkreiptinas dėmesys, kad besikeičiantis požiūris į socialinės globos paslaugų teikimą intelekto ir psichikos negalią turintiems asmenims, daugelį valstybių įtakojo iš pagrindų keisti ir naujai formuoti visą socialinės globos paslaugų sistemą.

J. Ruškaus (2020) teigimu, deinstitucionalizacija yra Lietuvos ir kitų valstybių įsipareigojimas atsisakyti diskriminacinės institucinės globos pereinant prie paslaugų teikimo ir pagalbos neįgaliems žmonėms bendruomenėje, suteikiant galimybes jiems būti lygiaverčiais kartu su visais žmonėmis. Deinstitucionalizacijos sampratą kaip negalią turinčių asmenų integravimą į bendruomenę pateikia ir E. Šumskienė (2014) teikdama, kad deinstitucionalizacija suprantama kaip asmenų, gyvenančių ilgalaikės socialinės globos įstaigose, psichiatrijos ligoninėse perkėlimas gyventi, gydytis ir gauti kitas socialines paslaugas bendruomenėje. Autorė pažymi, kad deinstitucionalizacija taip pat „reiškia tradicinės globos ar psichiatrijos modelio keitimą pereinant nuo paternalistinės, žmogaus teises ribojančios priežiūros 24 valandas per parą prie individualizuotų, savarankiškumą skatinančių socialinių ar medicinos paslaugų arti asmens gyvenamosios vietos“ (Šumskienė, 2014, p. 90). E. Dunajevas (2011) deinstitucionalizaciją įvardina kaip specializuotos stacionarios globos institucijų panaikinimą, išardymą, nekuriant naujų tokio pobūdžio institucijų. „Kitaip tariant, deinstitucionalizacija – tai procesas, keičiantis XIX a. susiformavusią globos politiką (cit. pagal Bakk, Grunewald 1997; Rimšaitė 2006) į šiuolaikinę globos politiką, kur siekiama derinti stacionarią ir bendruomeninę globą taip, kad ji geriausiai atitiktų asmens interesus (cit. pagal Eikas, Selle 2002; Thornicroft, Tansella 2008)“

(Dunajevas, 2012, p. 45). Jungtinių Tautų Vaikų fondo organizacija deinstitucionalizaciją įvardina kaip, išvystytą pokyčio procesą, kurio metu uždaromos arba mažinamos apimtys institucinių globos įstaigų, kuriant kitas globos paslaugas vaikams, remiantis nustatytais standartais (UNICEF, 2010, 2012). Taigi, deinstitucionalizacija turėtų būti suvokiama kaip pokytis socialinės globos paslaugų teikime ir jo metu, tūrėtų būti sukurta sistema įgyvendinti socialinės globos paslaugas bendruomenėje.

Analizuojant literatūrą yra randamos **trys deinstitucionalizacijos sampratos** (Gvaldaitė, Šimkonytė, 2016). **Pirmoji**, analizuojamoje literatūroje išskirta deinstitucionalizacijos **samprata** įvardinama kaip pokytis paslaugų teikimo organizavime (Dunajevas, 2012). Minėtos sampratos šalininkė L. Bachbrach (1996) deinstitucionalizacijos procesą pateikia, kaip didelių stacionarios globos įstaigų keitimą mažesnėmis, paslaugas bendruomenėje teikiančiomis įstaigomis. Tam, kad deinstitucionalizacija būtų sėkmingai įgyvendinta, tyrėja nurodė būtinus tris etapus (1 pav.).

1 pav. Būtini deinstitucionalizacijos proceso etapai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Dunajevas, 2012, p. 47

E. Dunajevas (2012) atkreipia dėmesį, kad orientuota į paslaugų teikimo organizavimo pokytį deinstitucionalizacijos samprata neapima stacionarios globos įstaigos paslaugų gavėjų žmogiškųjų teisių pokyčio. Tačiau, Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos (2010) pareambualėje įtvirtintas imperatyvas nediskriminuoti neįgalių asmenų žmogaus teisių aspektais. Atsižvelgiant į žmogaus teisių įgyvendinimo aspektą, galima teigti, kad **deinstitucionalizacijos sampratą taikant tik kaip paslaugų teikimo pokytį, lieka pažeidžiamos globos įstaigose gyvenančių neįgaliųjų žmogaus teisės**.

„**Antroji samprata** pabrėžia žmogaus teises ir jų užtikrinimą. K. Johanson deinstitucionalizaciją apibūdina kaip priemones, kuriomis neįgalūs asmenys gali užtikrinti savo žmogaus teises. Šios sampratos atstovai tikina, kad institucijos pažeidžia žmogaus autonomiškumą, nepriklausomybę, individualumą ir orumą“ (Gvaldaitė, Šimkonytė, 2016, p. 58). Žmogaus teisių užtikrinimo aspektai opi institucinės sistemos problema. „Vyravo diskriminacinės nuostatos, kad neįgalūs asmenys negeba pasirūpinti savimi taip, kaip visuomenė mano esant tinkama, kad jie negali priimti „gerų“ ir „teisingų“ sprendimų. Dėl to institucijos ir kiti asmenys „pasirūpindavo“ neįgaliais asmenimis, priimdami už juos sprendimus, atimdami autonomiją, atsakomybę ir savirealizacijos galimybę (cit. pagal Pathare ir Shields, 2012)“ (Gudelytė, Ruškus,

2019, p. 16). Todėl, žmogaus teises ir jų įgyvendinimą apimanti deinstitucionalizacijos samprata ypač svarbi įgyvendinant neįgalių asmenų žmogaus teises, siekiant įgyvendinti nediskriminacijos, lygybės principus. Tačiau, E. Dunajevas (2012, p. 46) pabrėžia į žmogaus teisių ir priemonių joms įgyvendinti orientuotos deinstitucionalizacijos sampratos problemines sritis, kuriose „išryškinamas žmogaus teisių aspektas, kuris nebuvo aiškiai artikuliuotas pirmojoje deinstitucionalizacijos sampratoje, tačiau kovojant už žmogaus teises, su jų pažeidimais ir pasirenkant priemones joms užtikrinti, pamirštami atitinkamų paslaugų teikimo organizavimo klausimai. Pavyzdžiui, JAV psichikos ir proto negalią turinčių asmenų „išlaisvinimas“ iš didelių globos įstaigų baigėsi tuo, kad dauguma jaunuolių buvo įkalinti (cit. pagal Kapp, 2005)“. **Deinstitucionalizaciją orientuojant tik į žmogaus teisių įgyvendinimo aspektus, galimas sukūrimas socialiai jautrių situacijų, kuriose vis tiek liks neįgyvendintos žmogaus teisės.**

Trečioji literatūroje sutinkama deinstitucionalizacijos **samprata** yra įvardinama kaip neoinstitucionalizmo sąvoka (Gvaldaitė, Šimkonytė, 2016). Neoinstitucionalizme deinstitucionalizacijos reikšmė yra institucinis pokytis, kuris sąlygoja institucijų ir institucinių taisyklių išardymą, tačiau to nekeičiant kita alternatyva (Dunajevas, 2012). Tačiau V. Ivanova ir G. Bogdanov pažymi, kad neužtenka tik uždaryti įstaigas, bet norint tinkamai įgyvendinti institucinės globos reformas yra būtina plėsti socialinių paslaugų visuomenėje spektrą. Globos įstaigų uždarymas be galimybės naudotis alternatyviomis paslaugomis gali sąlygoti paslaugų gavėjų atsiradimą dar pavojingesnėse situacijose (Buster 2012). Taigi, L. Gvaldaitės, S. Šimkonytės (2016, p. 58) teigimu - „kadangi įstaigose gyvenantys asmenys dažnai negali savimi pasirūpinti (turi proto negalią, serga psichikos liga, yra per jauni gyventi savarankiškai ir kt.), deinstitucionalizacija negali būti įsivaizduojama tik kaip institucijų uždarymas, šalia turi kurtis naujos, daugiau laisvės žmogui suteikiančios, namų aplinką primenančios bendruomeninės paslaugos.“ Todėl, galima teigti, kad trečiosios deinstitucionalizacijos sampratos **probleminiai aspektai yra alternatyvių paslaugų bendruomenėje poreikis**. Vertinant visas tris deinstitucionalizacijos sampratas ir jų problemines sritis, galima teigti, kad **deinstitucionalizacijos samprata turėtų apimti bendrai visas paminėtas sampratas, kitu atveju lieka probleminės sritys, kurios didins socialinę atskirtį globos poreikį turintiems asmenims.**

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad deinstitucionalizacijos samprata pradėta naudoti Vakarų šalyse vykdant reformas psichiatrijos sektoriuje. Literatūroje yra išskirtos trys deinstitucionalizacijos sampratos. Pirmoji deinstitucionalizacijos samprata orientuota į pokytį paslaugų teikimo organizavime. Minėtos sampratos šalininkė deinstitucionalizaciją įvardina kaip didelių stacionarios globos įstaigų keitimą į paslaugas bendruomenėje teikiančioms įstaigoms.

Antroji deinstitucionalizacijos samprata orientuota į žmogaus teises ir priemones joms įgyvendinti. Trečioji deinstitucionalizacijos samprata apima institucinį išardymą. Tačiau, kiekviena iš trijų, literatūroje minimų deinstitucionalizacijos sampratų, turi apibrėžimu neapimamas problemines sritis. Todėl, siekiant įgyvendinti žmogaus teises, pokytį socialinės globos organizavimo srityje ir institucijų, bei institucinių taisyklių panaikinimą, deinstitucionalizacijos samprata turėtų būti orientuota į visus paminėtus aspektus.

1.2. Institucinės pertvarkos tikslai

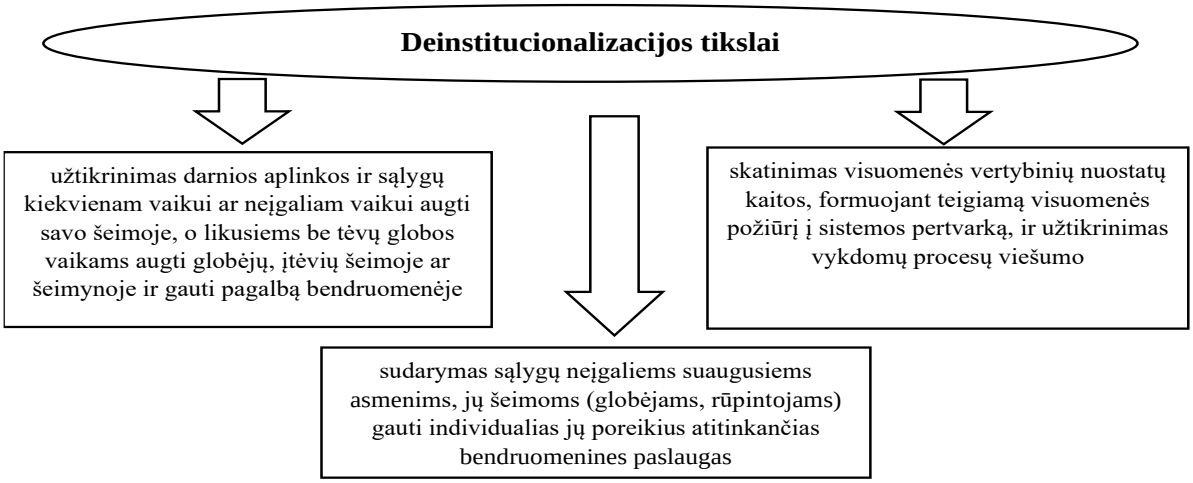
Stacionarios globos sistemoje ypač išryškėja žmogaus teisių pažeidimai. Pirmajame XX a. dešimtmetyje nevyriausybines organizacijas atstovaujantys ekspertai lankydamiesi stacionarios globos įstaigose, psichiatrinėse ligoninėse parengė ataskaitas dėl pastebėtų minėtose institucijose žmogaus teisių pažeidimų. E. Šumskienė (2014, p. 89) atskleidžia, kad „šių analizių duomenimis, stacionarios globos įstaigos pažeidžia visas bazines žmogaus teises – teisę į informaciją, privatumą, saugumą, galimybę pasirinkti ir priimti sprendimus, dalyvauti visuomenės gyvenime. Institucijose naudojamos represijos ir fiziniai suvaržymai, pasitaiko seksualinės ir fizinės prievartos atvejų.“ Neigiamas institucinės sistemos poveikis asmeniui išryškėja ir kituose mokslininkų teiginiuose. K. Levickaitė, U. Grigaitė (2018, p. 5) atskleidžia „institucinės kultūros bruožą, kurį galima apibrėžti penkiais pagrindiniais bruožais: nuasmeninimu, tvarkos griežtumu, akivaizdžiu socialiniu atstumu tarp gyventojų bei darbuotojų ir priskyrimu grupėms (cit. pagal Europos Komisija, 2009)“. J. Ruškus (2014, p. 143) akcentuoja, kad „globos institucijose prasideda atskirtis nuo bendruomenės, nes neretai čia nėra galimybės gyventi, dirbti ir mokytis namų, darbo ir ugdymo aplinkoje. Tokiose institucijose ribojamas žmogaus privatumas ir nuosavybė, kambaryje gyvena keli žmonės, aplinka yra nuasmeninta.“ Siekiant apsaugoti neįgaliųjų teises 2006 m. Jungtinės Tautos priėmė „Jungtinių Tautų neįgaliųjų konvenciją ir jos Fakultatyvų protokolą“. Lietuva Jungtinių Tautų neįgaliųjų konvenciją ir Fakultatyvų jos protokolą ratifikavo 2010 m. Pagrindinės nuostatos užtikrinančios neįgaliųjų teisių gynimą yra paminėtas pirmajame minėtos konvencijos (2010) straipsnyje, kuriame pabrėžtas tikslas „skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui“ (Jungtinių Tautų neįgaliųjų konvencija ir Fakultatyvus jos protokolas 2010). J. Ruškus (2014, p. 144) vertindamas minėtą konvenciją teigia: „pasaulio šalys sutarė, kad nuo šiol neįgalieji turi teisę visaverčiai dalyvauti visuomenės gyvenime, kaip ir kiekvienas bet kuris žmogus. Jau 142 šalys, ir Lietuva – 2010 metais, ratifikavusios konvenciją, įsipareigojo ir prisiėmė atsakomybę įgyvendinti Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatas rengdamos savo šalių įstatymus ir praktikoje

diegdamos lygybės ir nediskriminavimo, prieinamumo prie visuomenės išteklių, lygybės prieš įstatymą, gyvenimo savarankiškai ir įtrauktiems į bendruomenę principus.“

Kita deinstitucionalizacijos procese dalyvaujanti tikslinė grupė yra vaikai augantys stacionarios globos įstaigose. Socialinė globa institucijoje neigiamai vertinama socialinės politikos atstovų ir mokslininkų (Gvaldaitė, Šimkonytė, 2016). V. Gudžinskienė, V. Navaitis (2016, p. 136) teigia, „Lietuvoje ir Europoje atlikti tyrimai įrodę, kad institucinė globa visada lemia žemesnę gyvenimo kokybę. Antai PSO (Pasaulinės sveikatos organizacija) ir JT (Jungtinių tautų) inicijuoti vaikų ankstyvosios raidos tyrimai rodo, kad net ir gana trumpas globos namuose praleistas laikotarpis gali neigiamai paveikti vaiko vystymąsi, lemti visą gyvenimą trunkančias pasekmes vaikų emocinei gerovei ir elgesiui (cit. pagal Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community Based Care, 2012).“ V. Gudžinskienės, R. Raudeliūnaitės (2018) teigimu, tyrimai rodo, kad vaikų, gyvenančių globos namuose, sulėtėja protinis vystymasis dėl kokybiškų santykių ir prasmingo bendravimo su suaugusiais trūkumo. V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė (2016) pažymi, kad nors globos įstaigose siekiama sudaryti sąlygas, kad vaikai įgytų būtiną socialinę patirtį ir sugebėtų integruotis į visuomenę, tačiau tyrimai rodo, kad užtikrinti geriausius interesus ir visapusišką vaiko vystymąsi tokiose institucijose yra labai sunku. Taigi, socialinės globos paslaugos teikiamos stacionariose įstaigose vaiko emocinei, psichologinei raidai daro didelę žalą. atkreiptinas dėmesys, kad nepilnavertis bendravimas su suaugusiais, elgesio ir emocijų sutrikimai vaikystėje, gali turėti įtakos sunkesnei integracijai į bendruomenę. V. Gudžinskienė, G. Navaitis (2016) pažymi, kad institucinė globos sistema ydinga dėl daromos žalos vaiko raidai.

R. Genienės, E. Šumskienės (2016) teigimu, Lietuvos praktika socialinės globos paslaugų teikime institucijose kritikuojama nacionaliniu, bei tarptautiniu lygmeniu. Dėl įsipareigojimų Europos Sąjungai, bei didelės kritikos nevyriausybinių organizacijų Lietuvoje, 2012 metais suformuluotas strateginis, nustatantis pagrindines gaires **deinstitucionalizacijos tikslas** – „iki 2030 m. suformuoti nuoseklią ir koordinuotą pagalbos ir paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam neįgaliam vaikui, likusiam be tėvų globos vaikui, neįgaliam asmeniui gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą pagalbą, įsitraukti į bendruomenės gyvenimą ir, nepatiriant socialinės atskirties, dalyvauti jame, kiekvienam neįgaliam vaikui, likusiam be tėvų globos, augti saugioje ir jo raidai palankioje aplinkoje biologinėje, jos nesant – globėjų šeimoje, ypatingais atvejais sudarant sąlygas, kiek įmanoma artimesnes šeimos sąlygoms“ (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas “Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo”, 2012). 2014 m. Lietuvoje priimtas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras įsakymas „Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie

šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“ (2014). Minėtame įstatyme buvo išskirti **trys deinstitucionalizacijos plano tikslai** (2 pav.).

2. pav. 2014m. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministras įsakymu patvirtinti deinstitucionalizacijos tikslai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, pagal 2014 m. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministras įsakymą „Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“

V. Gudžinskienė, R. Raudelūnaitė (2016) pažymi: pertvarkant vaikų globos namus, numatyta sukurti naujas ir išplėsti esamas bendruomenės paslaugas, kurios yra alternatyva institucinei globai: bendruomeninius vaikų globos namus, kuriuose gyvena iki 8 vaikų, kai jiems suteikiama gyvenamoji vieta butuose, namuose; apsaugotą būstą ar savarankiško gyvenimo namus tiems, kurie palieka globos įstaigą, teikiamas paslaugas „lydinčią pagalbą ir priežiūra globėjo šeimoje, priežiūra namų ūkyje ir kt. Vienas iš **prioritetų vaikų globos pertvarkoje** - tai vaiko paruošimas savarankiškam gyvenimui. Lietuva priėmė sprendimą keisti socialinės globos paslaugų teikimą ir išsikėlė **deinstitucionalizacijos tikslus** – sudaryti sąlygas neturintiems artimųjų vaikams, neįgaliesiems gyventi aplinkoje, kuri atitiktų šeimos aplinką, didinti bendruomeninių paslaugų prieinamumą, ugdyti globos įstaigose gyvenančių vaikų savarankiškumą. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje deinstitucionalizacijos tikslai apima didelių institucijų struktūrų išardymą, bendruomeninių paslaugų kūrimą ir globos įstaigose gyvenančių asmenų savarankiškumo ugdymą, integravimą į visuomenę.

Lietuva 2012 m. priėmė sprendimą reorganizuoti socialinės globos paslaugų teikimą. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme “Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo” (2012) suformuluotas pagrindinis deinstitucionalizacijos tikslas

– sudaryti sąlygas likusiems be tėvų vaikams, neįgaliesiems gyventi kaip galima labiau šeimą atitinkančioje aplinkoje. 2014 m. Lietuvoje priimtas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras įsakymas „Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, kuriame įtvirtinti trys deinstitucionalizacijos tikslai: sudaryti sąlygas likusiems be artimųjų vaikams, neįgaliems asmenims gyventi savo šeimoje arba jai prilyginamoje aplinkoje; formuoti visuomenės teigiamą požiūrį į vykdomą pertvarką; didinti bendruomeninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems, neįgalius asmenis auginantiems / globojantiems asmenims.

1.3. Vaikų institucinės globos sistemos deinstitucionalizacijos įgyvendinimas Lietuvoje

Lietuvoje daugelį metų buvo bandoma vykdyti projektus skirtus deinstitucionalizacijai. E. Dunajevas (2012) teigia, kad Lietuvoje deinstitucionalizacijos proceso pradmenys pastebėtinos jau 1999 m. teisės aktuose. Tai būtų 1991 metų Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos krypčių gerinant globos ir rūpybos įstaigų darbą“, tais pačiais metais priimtas Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas ir 1994 metais LRV patvirtinta Socialinės paramos koncepcija. Minėtuose dokumentuose numatytas privačių asmenų, religinių organizacijų, visuomenės iniciatyvų skatinimas, rėmimas kurti bendruomenines socialines paslaugas vaikams, neįgaliems asmenims, neįgaliems vaikams. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatyme (1991) akcentuojamas prioritetas neįgalaus asmens gyvenimui šeimoje arba ją pakeičiančioje aplinkoje. V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė (2016) teigia, kad vaikų globos sistemos reforma buvo pradėta 2007 m., priėmus Vaikų globos (rūpybos) sistemos pertvarkymo strategiją, tačiau iki šiol reforma nebuvo baigta. Taigi, globos struktūros pokyčius Lietuvoje buvo bandoma pradėti nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pradžios. Tačiau, deinstitucionalizacijos procesas darantis reikšmingą pokytį globos sistemoje Lietuvoje buvo pradėtas tik 2012 metais Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu “Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo” (2012). 2014 m. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“ (2014) suformuoti nuoseklūs, koordinuoti veiksmai įpareigojantys perėjimą iš institucinės socialinės globos neįgalių asmenų, neįgalių vaikų ir vaikų likusių be tėvų globos, šeimoms bendruomenėje, pagalbos šeimai sistemos kūrimą. Deinstitucionalizacijos tikslui pasiekti LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl Perėjimo nuo institucinės globos

prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“ (2014) suformuluotas vienas iš uždavinių - „kurti ir įgyvendinti šeimos problemų sprendimo prevencines priemones, kurios sudarytų galimybes vaikui augti savo šeimoje.“ Atsižvelgiant į minėtą uždavinį, galima teigti, kad deinstitucionalizacijos siekis mažinti globos įstaigose gyvenančių vaikų skaičių. Analizuojant Lietuvos oficialios statistikos duomenimis, ryškus pokytis mažinant naujai atvykstančių į globos namus vaikų skaičius yra pasiektas tik 2019 m (1 lentelė). **Nors lyginant su 2018 m., 2019 m. vaikų, patenkančių į globos įstaigas, skaičius sumažėjo daugiau nei per pusę, tačiau vis tiek išlieka didelis. Tai rodo, kad vis dar išlieka didžiulis pagalbos problemų sprendimuose šeimai poreikis.**

1. lentelė. 2015-2019 m. į globos namus atvykstančių vaikų statistika

Metai	2015	2016	2017	2018	2019
Į globos namus atvykusių vaikų skaičius	1 240	1 357	1396	1168	507

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu „Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“ (2014), 2015 m. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „ Dėl atrinktų pertvarkai stacionarių socialinės globos įstaigų ir sutrikusio vystymosi kūdikių namų sąrašo patvirtinimo” (2015) buvo paskelbtos dvidešimt septynios stacionarios socialinės globos įstaigos dalyvaujančios deinstitucionalizacijos procese, iš jų trys įstaigos globojančios vaikus su negalia. Institucinės globos pertvarkos pristatyme socialinės globos įstaigose gyvenantiems neįgaliems vaikams numatytas apgyvendinimas bendruomeniniuose vaikų globos namuose iki 10 vaikų, specializuota slauga / globa specializuotose slaugos / globos įstaigose (Institucinės globos pertvarkos pristatymas, 2014). Konferencijoje 2018 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinės aprėpties departamento direktorė V. Toleikienė pristatė LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos siekį iki 2020 m. institucinėje globoje gyvenančių neįgalių vaikų skaičių sumažinti iki 36 asmenų (Toleikienė, 2018). Tačiau, 2021 m. balandžio 6 dienos duomenimis, vis dar 44 vaikas su negalia gyveno institucinės globos įstaigoje (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2021). Ir nors, vienas iš globos sistemos prioritetų yra stengtis užtikrinti vaikų nepatekimą į stacionarią globą, nes institucinė rūpyba yra vienas iš labiausiai pažeidžiančių vaiko teises sprendimų (Pūras, 2013), tačiau 2021 m. balandžio 6 d. vis dar 4 **neįgalūs vaikai buvo laukiantys eilės ilgalaikei socialinei globai** (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2020). Taigi, vertinant statistinius duomenis, matyti, kad pagrindiniai

deinstitucionalizacijos tikslai – siekis **sudaryti sąlygas vaikams augti savo šeimos, artimųjų ar patekus į globos įstaigą augti šeimai prilyginamai aplinkoje, kol kas nėra įgyvendinti.**

Kaip teigia E. Šumskienė (2014), yra visuotinai pripažinta, kad turintiems intelekto sutrikimą identifikuojamas didelis poreikis paslaugų visuomenėje. 2015 m. D. Urbonaitienė yra pabrėžusi, kad neįgalių vaikų poreikiai yra kitokie nei sveikų (Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ar bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2020 veiksmų plano tarpinstitucinės stebėsenos grupės posėdžio protokolas, 2015), todėl jiems turėtų būti kuriamos specializuotos paslaugos. Tačiau, Lietuvoje pastebima vangi stacionarios globos sistemos deinstitucionalizacija, pernelyg mažam skaičiui vaikų teikiamos paslaugos visuomenėje, trūksta socialinių paslaugų bendruomenėje (Gvaldaitė, Šimkonytė, 2016). Už savarankiškumo ugdymą atsakingi socialinės globos sistemos darbuotojai veikia nepakankamai veiksmingai, todėl neįgalių asmenų integracija nėra sklandi (Šumskienė, 2014). Nepaisant pernelyg lėtos ir stokojančios veiksmingų koordinuotų veiksmų deinstitucionalizacijos eigos, J. Ruškus (2020) akcentavo ir gerą neįgalių asmenų gyvenimo sąlygų pokytį kai kuriuose **institucijos grupinio gyvenimo padaliniuose, kuriuose pastebimos ženkliai geresnės sąlygos, pagarbūs, laisvesni santykiai**.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje nuo pastebimų deinstitucionalizacijos užuomazgos pradmenų praėjo daugiau nei dvidešimt metų. Tačiau, tik 2012 metais remiantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu "Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo" buvo pradėtas deinstitucionalizacijos procesas. Restruktūrizuojant institucinę sistemą, Lietuvoje siekiama užtikrinti pagalbą šeimai probleminėse situacijose. Taip sudarant daugiau galimybių vaikams nepatekti į globos įstaigas. Didesnis pokytis mažinant patenkančių į globos įstaigas vaikų skaičių yra pasiektas tik 2019 m. Tačiau, patenkančių į globos įstaigas vaikų skaičius išlieka vis tiek didelis. Atrinktose pertvarkai įstaigose vis dar institucinėje globoje gyvena daugiau neįgalių vaikų, nei buvo siektina deinstitucionalizacijos plane. Vertinant tai, kad vis dar išlieka eilė laukiančių vaikų į institucinę globą, manytina, kad paslaugos bendruomenėje nėra pakankamai išplėtotos. Taip pat, vertinant vis dar didelį skaičių vaikų patenkančių į globos namus, darytina prielaida, kad pagalbos šeimai sudėtingose situacijos sistema turėtų būti tobulinama. Bendruomeninio gyvenimo namuose yra pastebimas pokytis gyvenančių socialinės globos sistemoje – ženkliai geresnės gyvenimo sąlygos, geresni santykiai tarp aplinkoje esančių asmenų.

2. INTELEKTO IR (AR) PSICHIKOS NEGALIĄ TURINTYS VAIKAI

Viena iš dalyvaujančių deinstitucionalizacijoje tikslinių grupių yra intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai. Teikiant ilgalaikės socialinės globos paslaugas vaikams turintiems intelekto ir (ar) psichikos negalias ir integruojant juos į bendruomenę, socialiniams darbuotojams kylą iššūkiai dėl specialių minėtų vaikų poreikių ir elgesio ypatumų. Siekiant kokybiško socialinio darbo su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais, socialiniam darbuotojui dirbant su minėtais vaikais, yra tikslinga žinoti dažniausiai populiacijoje nustatomus intelekto ir psichikos sutrikimus, minėtiems sutrikimams būdingą pasireiškimą ir vaikų turinčių intelekto ir (ar) psichikos negalias elgesio ypatumus. Šiame skyriuje aprašomi intelekto ir (ar) psichikos sutrikimai vaikams, paaugliams, išskiriami dažniausiai pasitaikantys intelekto ir psichikos negalios sutrikimai, atskleidžiami minėtų vaikų elgesio ir būdo ypatumai.

2. 1. Intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų apibrėžtis

Analizuojant intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų ypatumus, svarbu apsibrėžti kas yra **negalia bendruoju požiūriu**. L. Varžinskienės (2003) teigimu, neįgalumas yra fizinis ar protinis trukdis, kuris riboja individo gebėjimus funkcionuoti taip, kaip kiti individai. Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (2004) neįgalumas apibrėžiamas, kai „dėl asmens kūno sandaros ir funkcijų sutrikimo bei nepalankių aplinkos veiksnių sąveikos atsiradęs ilgalaikis sveikatos būklės pablogėjimas, dalyvavimo visuomenės gyvenime ir veiklos galimybių sumažėjimas.“ R. Raudeliūnaitė, D. Šavareikaitė (2013, p. 88) atskleidė, kad „Lietuvos dienraščių straipsniuose negalios tematika dominuoja klinikinis požiūris į negalią. Negalia parodoma kaip medicininė patologija, kaip praradimas, problemų šaltinis, kitoniškumas, apriboja asmens galimybes. Neįgalus asmuo – valstybės išlaikytinis, jis silpnas, reikalaujantis pagalbos, globos, gydymo, korekcijos.“ J. Ruškus (2014), analizuodamas negalios sąvoką, išskiria medicininę ir socialinę negalios sąvokas. Autoriaus atkreipia dėmesį į medicininės negalios sąvokos diskriminacinį požiūrį į asmenį, teikdamas, kad šiuo požiūriu asmuo nuvertinamas, traktuojamas kaip netinkamas, negebantis. J. Ruškaus (2014) teigimu, žmogaus negalia turėtų būtį įvardinama kaip žmogaus socialinės aplinkos ir sąveikos su kitais žmonėmis rezultatas. Todėl tūrėtų būti teigiama, kad žmogaus sutrikimas yra ribotas aplinkos prieinamumas ir kliūtys. Pasaulinė sveikatos organizacija (2011) neįgalumo apibrėžimą formuluoja kaip sąvoka, apimančia įvairius sveikatos sutrikimus, ribojančius asmens aktyvumą ir dalyvavimą. Neįgalumas apima ir tam tikrus sutrikimus, tokius kaip Dauno sindromas, cerebrinis paralyžius, depresija ir kt., dėl ko atsiranda tokie aspektai, kaip neigiamas požiūris, neprieinamos paslaugos, transporto priemonių, bei pastatų neprieinamumas, socialinių paslaugų ribotumas. Jungtinių Tautų neįgaliųjų konvencijoje ir

Fakultatyviame jos protokole (2010) neįgalumo atsiradimo priežastis įvardinama, „dėl asmenų, turinčių sveikatos sutrikimų, ir požiūrio bei aplinkos sudaromų kliūčių sąveikos, trukdančios tokiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis“ (Jungtinių Tautų neįgaliųjų konvencija ir Fakultatyvus jos protokolas, 2010). Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad Jungtinių Tautų neįgaliųjų konvencijoje (2010) pabrėžiama ir tai, kad neįgalumo sąvoka turėtų būti vis dar plėtojama. Todėl, negalios bendrasis apibrėžimas turėtų būti vis kintantis, su papildymais veiksnys.

Mokslinėje literatūroje iš negalios skirstymo pagal sutrikimo pobūdį yra išskiriami intelekto, psichikos, raidos sutrikimai. D. Pūras (2015, p. 59) teigia, kad „protinis atsilikimas yra sutrikimas, bet ne liga. Mat liga yra tai, kuo susergama, o protiniu atsilikimu nesusergama ir nesergama – su juo gimstama.“ S. Iwase ir kt. (2017) **intelekto negalią** apibūdino kaip, neurologinio vystymosi būsena, kuri yra susijusi su sutrikusia kognityvine ir adaptacine elgsena. L. Kalasūnienė, A. Sinkus (2013, p. 270) teigia, kad „intelekto sutrikimas pasireiškia kaip pažintinės veiklos, kalbinių, motorinių gebėjimų pažeidimas, taip pat adaptyvaus elgesio sutrikimu. Adaptyvus elgesys sutrinka bent keliose iš nurodytų sričių: komunikacija, savitvarda, buities, socialiniai, sveikatos ir saugumo įgūdžiai, laisvalaikio leidimas, savireguliacija ir veiklos organizacija, akademinių žinių taikymas kasdieniniame gyvenime.“ Autoriai pažymi, kad **intelekto sutrikimo sąvokos terminologija gali būti skirtinga** (Kalasūnienė, Sinkus, 2013). A. Agarwal ir Y. P. Singh, (2012) teigimu, intelekto sutrikimas yra žymiai mažesnis nei vidutinis intelekto funkcionavimas. Intelekto sutrikimui būdingi sutrikę adaptaciniai įgūdžiai keliose srityse, tokiose kaip: santykiuose su bendruomene, higienoje, buityje, žinių pasisavinime, savisaugoje. V. Liaudanskienė, A. Vilūnienė (2006, p. 9) intelekto sutrikimus apibūdina, kaip –„ protinių gebėjimų nukrypimas nuo normos, sukeliantis elgesio, emocijų bei socialinės integracijos sunkumų.“ A. Udonwa ir kt. (2015), intelekto negalios sąvoką apibrėžia kaip – intelekto sutrikimas yra negalia, kuriai būdingi dideli intelekto funkcionavimo ir adaptacinio elgesio sutrikimai, susiję su socialiniais ir praktiniais adaptacijos įgūdžiais.

Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatyme (1995), **psichikos sutrikimas** apibrėžiamas, kaip asmens mąstymo, jausmų, elgesio sutrikimas, sukeltas įtakojant genetiniams, biologiniams, socialiniams ar psichologiniams veiksniams. M. Izokaitis ir kt. (2015) akcentuoja, kad, vertinant vaiko ir paauglio psichikos sutrikimo buvimą, būtina vertinti ne tik emocinę ar intelekto raidą, tačiau būtina atkreipti dėmesį į vaiko ir paauglio socialinius ryšius, santykius su kitais vaikais, paaugliais.

Apibendrinat, galima teigti, kad bendrosios negalios sąvokos gali būti medicininio ir socialinio pobūdžio. Vertinant medicininę negalios sąvoką, kuri pabrėžia žmogaus negalėjimą, nesugebėjimą, ribotumą, galima teigti, kad ji yra diskriminacinio pobūdžio. Įgyvendinant

pagarbą žmogaus orumui, turėtume vartoti socialinės negalios sąvoka, akcentuodami esamos aplinkos nepritaikymą tam tikriems asmenims. Tačiau, bendra negalios sąvoka turėtų būti vis plėtojama, kintanti. Intelekto negalia nėra liga, tai yra sutrikimas. Intelekto negalia literatūroje minima sinonimais: proto negalia, protinis atsilikimas, generalinis kognityvinis sutrikimas. Vaikų psichikos sutrikimas yra biologinių, genetinių, socialinių ar psichologinių veiksnių sukeltas elgesio, emocijų, mąstymo sutrikimas, kuris apima vaiko ir paauglio santykius su aplinka, emocinę ir intelektinę raidą.

2. 2. Vaikai turintys raidos sutrikimų

Vaikų raidos sutrikimai, struktūriniai defektai, chromosomų anomalijos yra ilgalaikės negalios priežastis (Lanzoni ir kt., 2019). Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos teigimu, stebima tendencija, kad vis daugiau vaikų diagnozuojami raidos sutrikimai (2 lentelė)

2. lentelė. 2016-2018 m. Lietuvos Respublikoje vaikams diagnozuojamų raidos sutrikimų skaičius

Metai	Vaikų skaičius kuriems diagnozuotas raidos sutrikimas	Naujai diagnozuoti raidos sutrikimai
2018	1 896	710
2017	1 719	409
2016	1 434	323

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos duomenis, 2019

S. Iwase ir kt. (2017) teigimu, intelekto negalios sutrikimą turintiems asmenims būdinga sutrikę pažintiniai gebėjimai, negebėjimai prisitaikyti prie aplinkos. V. Liaudanskienė, A. Vilūnienė (2006, p. 9) atkreipia dėmesį tai, kad „sutrikusio intelekto vaikai lėtai kaupia gyvenimiškąją patirtį, jiems reikalinga mokymo metodų bei ugdomosios aplinkos struktūra.“ A. Matos ir kt. (2015) pažymi, kad intelekto negalia ypač paveikia kognityvines funkcijas, taip pat yra sutrikusio vystymosi priežastis, kad įtakoja pažintinių funkcijų nepakankamumą. Intelekto negalią turintiems vaikams taip pat būdingas motyvacijos ir atminties nebuvimas. S. Chiviacowsky, G. Wulf ir L.T. G. Ávila (2012) akcentuoja, vaikų, turinčių intelekto sutrikimą nepakankamus motorinius įgūdžius. Tačiau tarp žymaus ir labai žymaus intelekto sutrikimus turinčių vaikų yra pastebima ir ypač dažni fizinės sveikatos sutrikimai. Žymaus intelekto sutrikimų vaikams dažnai nustatomas sergamumas širdies ligomis, epilepsija, bei mirtys paauglystėje nuo šių ligų (V. Liaudanskienė, A. Vilūnienė, 2006; L. Šinkariova, 2010).

E. Šumskienė, J. Mataitytė - Diržienė (2013) pažymi, kad įgimtas intelekto sutrikimas išsivysto iki 18 m. amžiaus dėl genetinių veiksmų, žalos patirtos nėštumo ar gimdymo metu (deguonies trūkumas, piktnaudžiavimas alkoholiu, smegenų pažeidimas, persirgtos virusinės ligos). L. Kalasūnienė, A. Sinkus (2013) atskleidė, kad negatyvūs veiksmai perinataliniu

laikotarpiu vaikui lemia dažnesnius vidutinius ar žymius intelekto sutrikimus, genetines ligas (Dauno, autizmo sindromus).

Kalbant apie intelekto negalią turinčius vaikus, tikslinga būtų išskirti kai kuriuos genetinius sutrikimus dėl vis didėjančių šių ligų paplitimo. Vienas iš labiausiai paplitusių chromosomų anomalijų yra **Dauno sindromas** (Ersoy, Güler, Çetin, 2018). Sutrikimas privalomai turi būti patvirtinamas genetiniu kraujo tyrimu, tačiau pastebimas ir tik gimus kūdikiui vertinant klinikinius požymius būdingus Dauno sindromui. Raidos sutrikimai Dauno sindromą turintiems vaikams ryškėja antrajame kūdikystės pusmetyje (Bakanienė, 2011). S. A. Ersoy, H. A. Güler ir F. H. Çetin (2018) teigimu, vaikai turintys Dauno sindromą, lyginant su kitais vaikais turinčiais genetinių sutrikimų, dažniau turi gretutinių susirgimų. Autoriai pažymi, kad Dauno sindromas yra priežastis intelekto sutrikimui. Dažnai Dauno sindromo sutrikimą turintys vaikai turi hiperaktyvumą, destruktyvumą, jutimo sutrikimą, impulsyvumą. Paaugliams, turintiems Dauno sindromą būdingas drovumas, mažas pasitikėjimas savimi, polinkis sirgti depresija (Ersoy, Güler, Çetin, 2018). EUROCAT 1990 – 2014 metų laikotarpio tyrimo duomenimis, bendras Dauno sindromo paplitimo skaičius 10 000 gimimų padidėjo nuo 16 iki 23 atvejų. Tai yra siejama su vis didėjančiu vidutiniu gimdyvių amžiumi. Vėlyvas gimdyvių amžius, pagal atliktus tyrimus yra reikšmingas veiksnys darantis įtaką chromosomų anomalijai (EUROCAT – Surveillance of congenital anomalies in Europe: epidemiology of Down syndrome 1990-2014, 2019).

Kitas, vis dažniau vaikams nustatomas raidos sutrikimas yra **autizmo spektro sindromas** (Samsonienė ir kt., 2017). J. Tender (2016) pažymi, ypač padažnėjusį autizmo diagnozavimą XX a. paskutinį dešimtmetį. Analizuojant paskutiniu dešimtmečiu atliekamų tyrimų dėl autizmo spektro sutrikimo paplitimą duomenis pasaulyje, vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą skaičius taip pat auga. Autizmo spektro sindromo analizė atlikta 2016 metais atskleidžia, kad sutrikimų pasiskirstymas Lietuvoje 2011 – 2015 metais rodo, kad šių sutrikimų skaičius Lietuvoje stipriai išaugo – nuo 833 iki 1423 atvejų (Diržytė ir kt., 2016). „Autizmas ir jo spektro sutrikimai (ASS) – kompleksiniai raidos sutrikimai, kuriems iš esmės būdingi bendravimo ir socialinių santykių su kitais asmenimis sunkumai. Jie pasireiškia kokybiniais socialinio bendravimo, komunikacijos bei elgesio ypatumais ir yra vieni sudėtingiausių vaiko raidos sutrikimų“ (Navickienė ir kt., 2019, p. 10). „Įvairūs atlikti tyrimai rodo, kad vaikai autistai sunkiai supranta socialinę ir emocinę bendravimo prasmę. <...> Pamokų ar kitokių užsiėmimų metu gali būti linkę kreipti dėmesį į neesminius dalykus, gali pasireikšti didesnis domėjimasis skaičiais, datomis, simboliais ir pan.“ (Geležinienė ir kt., 2011, p. 22). S. A. Ersoy, H. A. Güler ir F. H. Çetin (2018) akcentuoja autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų negebėjimą palaikyti pokalbio, neišraiškingą veido mimiką, akių kontakto stoką, skurdų žodyną, įprotį kartoti kito žmogaus frazes, žaisti monotoniškus žaidimus, liguistą prisirišimą prie daiktų, tam tikrų žmonių ar aplinkos. Autoriai

atkreipia dėmesį tai, kad minėtų vaikų motoriniai įgūdžiai dažniausiai yra normalūs. Pirmuosius autizmo spektro simptomus tėvai pastebi pirmaisiais vaiko gyvenimo metais. Tačiau į gydytojus kreipiasi vėliau, nurodomi sutrikimai klausos, kalbėjimo, regos ir kt., neįtariant autizmo spektro sutrikimo (Cohen ir kt., 2005). D. Vėlavičienė, V. Adomaitienė ir E. Bulanovaitė (2019) akcentuoja paauglių, turinčių autizmo spektro sutrikimą elgesio ir emocijų problemas. Autoriai teigia, kad autizmo sutrikimą turintiems vaikams elgesio ir emocijų sunkumai pasireiškia dažniau, nei sveikiems paaugliams. Manoma, kad priežastys nulemiančios autizmo spektro sindromą yra įgimtos infekcijos, tokios kaip raudonukė, citomegalija, toksoplazmozė, ar neurologinės, medžiagų apykaitos ligos, genetiniai sindromai, smegenėlių anomalijos (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004; Tender, 2009).

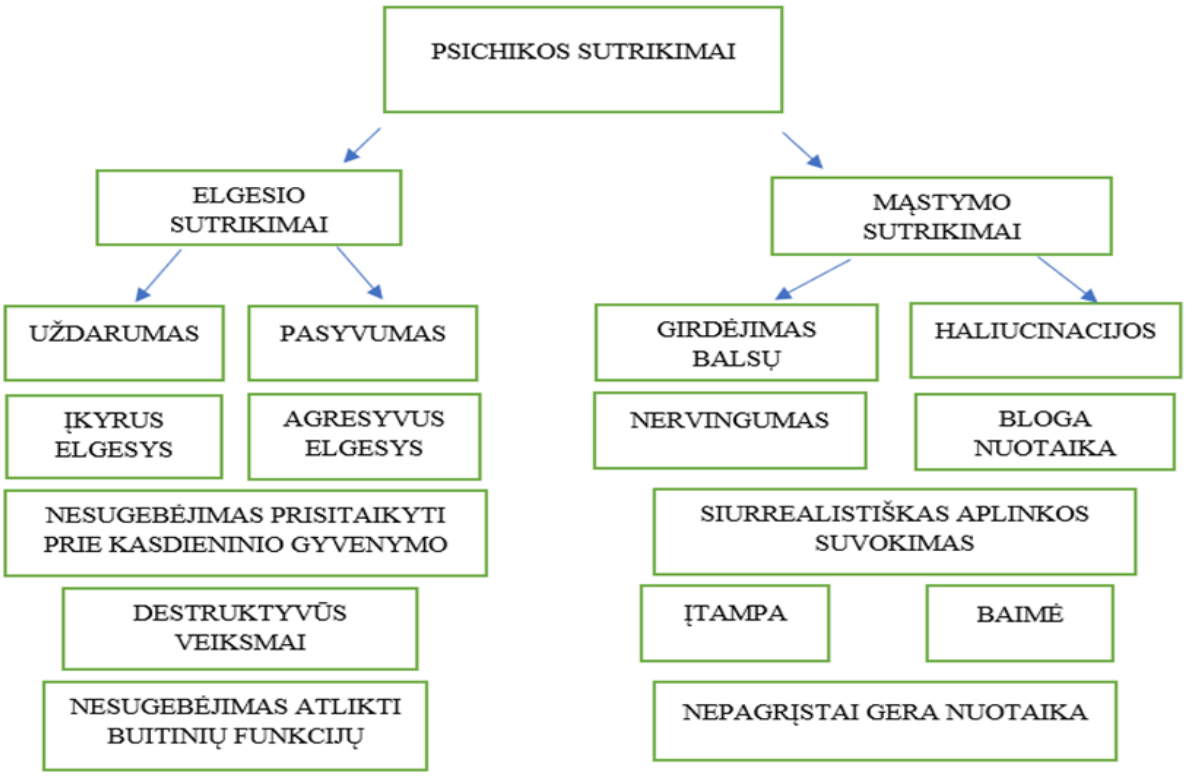
Vaikų turinčių **aktyvumo ir dėmesio sutrikimų, elgesio sutrikimų ir emocijų sutrikimų** apibrėžtis yra nacionalinėje teisėje: „elgesio ir emociniai sutrikimai pasireiškiantys, kaip heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar/ir emocinėmis reakcijom, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar/ir prasta elgesio reguliacija.“ (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“, 2011). V. Liaudanskienė ir A. Vilūnienė (2006) elgesio ir emocijų ir socialinės raidos sutrikimus apibrėžia kaip, adaptaciniai nukrypimai nuo elgesio, kuris yra laikomas normaliu. A. Ališauskas, G. Šimkienė (2013) elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius vaikus įvardina kaip negalinčius išlaikyti pakankamai ilgai dėmesio, neturinčius motyvacijos mokytis, pasižyminčius impulsyvumu, triukšmingu, agresyviu, provokuojančiu elgesiu, irzlumu, pykčio priepuoliais, negebėjimu palaikyti užmegztų santykių su kitais nariais. Vaikams turintiems elgesio ir emocijų sutrikimus taip pat būdinga nestabilios emocijos, įvairios baimės, įtarimai, menkavertiškumo jausmas. (Barkauskienė, Zacharevičienė, 2019).

Apibendrinant, galima teigti, kad intelekto negalią turintiems vaikams būdingi sutrikę pažintiniai gebėjimai, gebėjimai prisitaikyti prie aplinkos, nepakankamos kognityvinės funkcijos, silpni motoriniai įgūdžiai, motyvacijos ir atminties nebuvimas. Dažniausiai pasitaikantys ir palaipsniui dažnėjantys raidos sutrikimai yra Dauno sindromas, autizmo spektro sutrikimas. Dauno sindromą turinčių vaikų ypatumas yra ir tas, kad jiems, dažniau nei kitiems genetinių sutrikimų turintiems vaikams būdingi įvairūs ir fizinės sveikatos sutrikimai. Dauno sindromą turintys vaikai visada turi protinį atsilikimą, dažnai elgiasi destruktyviai, hiperaktyviai, impulsyviai, yra jautresni, linkę sirgti depresija. Autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams būdingi socialinių santykių, bendravimo, kalbos sunkumai, nesuvokimas perkeltinės prasmės,

liguistas prisirišimas prie rutinos ar prie tam tikro asmens. Atkreiptinas dėmesys, kad autizmo spektro sindromas gali būti nustatomas ir nesant intelekto sutrikimo. Elgesio ir emocijų sutrikimų turintys vaikai pasižymi problematišku elgesiu, agresija, pykčio priepuoliais, sunkumais dėmesio sukaupime, menka motyvacija mokymuisi.

2. 3. Vaikai turintys psichikos sutrikimus

Vaikus, turinčius **psichikos sutrikimų** yra tikslinga atskirti nuo vaikų turinčių intelekto sutrikimų. Kaip teigia E. Šumskienė ir J. Mataitytė – Diržienė (2013), didelė klaida daro visuomenė sutapatindama intelekto ir psichikos sutrikimus. Tačiau, šių dviejų grupių asmenų specifika, poreikiai, galimybės yra skirtingi. Kaip jau buvo kalbėta, su intelekto sutrikimu dažniausiai jau gimstama arba jis išsivysto iki 18 metų amžiaus, pažintinės ir suvokimo, kalbinės, motorikos, socialinės funkcijos yra žemesnio lygio ir būklė nekintanti išlieka visą gyvenimą. Psichikos sutrikimas yra nustatomas kai sutrinka normali organizmo veikla. Sutrikimo metu išsivysto įvairūs psichopatologiniai simptomai, kurie sąlygoja elgesio ir mąstymo sutrikimus (3 pav.).

3 Pav. Psichikos sutrikimai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, pagal Lapkauskienė, 2004; Šumskienė, Mataitytė-Diržienė, 2013

Psichikos sutrikimų simptomai pasireiškia įvairiems žmonėms skirtingu pobūdžiu, intensyvumu (Šumskienė, Mataitytė-Diržienė, 2013). Lietuvoje naudojamoje Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijoje psichikos sutrikimai, vertinant tam tikrus požymius ir diagnozavimo kriterijus yra skirstomi į skirtingas grupes (Benkunskas, 2013).

Psichikos sutrikimai dažniausiai prasideda vaikystėje, todėl sutrikimų simptomai neigiamą įtaką turi socialinėje integracijoje, moksluose, karjeroje, šeimyniniuose santykiuose (World Health Organization, 2011). Jungtinės Karalystės mokslininkai iš psichikos sutrikimų išskyrė dažniau pasitaikančius depresiją ir nerimą (Flèche, Layard, 2017). Lietuvoje, vertinant statistinius sergamumo psichikos ligomis duomenis, vienas iš dažniausiai diagnozuojamų psichikos sutrikimų yra šizofrenija (Sergamumas ir ligotumas psichikos sutrikimais 2014-2018 m., 2018).

Šizofrenija apibrėžiama, kaip lėtinis, sunkus psichozinis sutrikimas, kuriam būdingas realybės suvokimo, santykio su aplinka netekimas, sutrikusios emocijos, valia, mąstymas, elgesys, pasikartojantys psichozės epizodai. (Lapkauskienė, 2004). Vaikų ir paauglių ilgalaikė šizofrenijos eiga yra sunkesnė nei suaugusiųjų. Psichozinė simptomatika vis dažnesnė tampa paauglystėje (Remschmidt, Theisen, 2005). Vienas dažniausiai pasireiškiančių visų formų šizofrenijai simptomų yra agresyvus elgesys, psichikos nestabilumas. Tokį elgesį įtakoja smegenų disfunkcija dėl kurios sergantieji nesugeba susitvarkyti su aplinkos dirgikliais. J. Sucylaitė, J. Platakytė (2016) pažymi, kad šizofrenija sergantys vaikai spontaniškai, agresyviai reaguoja į juos supančios aplinkos triukšmą. Menka savivertė, patirti pažeminimai skatina paranojiškus kliedesius, kurių metu nesąmoningas agresyvumas didėja įtakodamas nekontroliuojamą elgesį. D. Pūro (2015) teigimu, tikslios šizofrenijos priežastys nėra aiškios. Tačiau, manoma, kad polinkis sirgti yra nulemiamas persirgtų virusinių ligų, medžiagų apykaitos sutrikimai, psichotropinių medžiagų vartojimas. Ligą paskatinti išsivystyti gali nepalankūs aplinkos veiksniai. „Traumuojantys gyvenimo įvykiai neigiamai paveikia vaiko emocinį vystymąsi ir yra viena iš šizofrenijos pasireiškimo priežasčių.“ (Sučylaitė, Platakytė, 2016, p. 62). Analizuojant šizofrenijos sutrikimo atsiradimo priežastis mokslininkai atkreipia dėmesį ir į tai, kad vienas svarbiausių faktorių yra gentinis polinkis į šizofreniją. Neturint genetinio polinkio į šizofreniją, net ir patyrus stresą, kančias šizofrenija neišsivystys. Tačiau, turintiems šizoidinių asmenybės bruožų, kurie lemiami yra genetinių pakitimų, tikimybė susirgti ypač didelė (Pūras, 2015). A. Pilkauskienės, O. Davidonienės (2011, p. 6) teigimu, „dažniausiai šizofrenija yra nepalanki kompleksinė tūkstančių genų ir daugybės aplinkos veiksnių sąveikos pasekmė“.

Kitas, dažnai populiacijoje vaikams diagnozuojamas psichikos sutrikimas yra **nerimo sutrikimas**. Minėtas sutrikimas yra vienas iš labiausiai paplitusių vaikų psichozinių sutrikimų. Nerimo sutrikimas vaikystėje ir paauglystėje diagnozuojamas vaikams nuo 9 % iki 32 %. Jauname amžiuje išgyventi nerimo sutrikimai yra susiję su depresija, psichikos sutrikimais, suicidiniu elgesiu, narkotikų vartojimu suaugus (Creswell, Waite, Cooper, 2013; Pilkionienė, Žemaitienė, 2016). Patologiniai nerimai vaikams įvairiais raidos etapais pasireiškia skirtingai. „Mokyklinio amžiaus vaikai dažniausiai nerimauja dėl sužeidimų ir stichinių įvykių, tuo tarpu vyresni vaikai ir paaugliai paprastai turi rūpesčių ir baimių, susijusių su mokyklos veiklos rezultatais, socialine

kompetencija ir sveikatos problemomis. Nerimo sutrikimų pasireiškimas skiriasi atsižvelgiant į amžių. Mažiems vaikams gali kilti nediferencijuotų rūpesčių ir baimių bei daugybinių somatinių nusiskundimų - raumenų įtampa, galvos ar pilvo skausmai ir kartais pykčio protrūkių (James ir kt., 2015). Socialinio nerimo sutrikimą turintys vaikai prasčiau mokosi, vengia mokyklos, turi sunkumų bendravime, kas vėliau sąlygoja mažesnes galimybes realizuoti save, įgyti geresnį išsilavinimą (Pilkionienė, Žemaitienė, 2016). Potrauminio streso sindromas pasireiškia naktiniais košmarais, baimėmis tam tikrų asmenų ar daiktų. V. Kilikevičienė (2014) teigia, kad didžiajai daliai vaikų, patyrusių seksualinę prievartą yra nustatomi psichikos sutrikimai. „Vaikų, paauglių, patyrusių seksualinę prievartą, psichikos būsena bei jų realybės suvokimas pakinta: jie nuvertina save, pasaulį ima suvokti kaip priešišką, atsiranda nesaugumo jausmas, nepasitikėjimas kitais žmonėmis, sutrinka tarpusavio ryšiai, ypač ryšiai su priešinga lytimi (kai prievartautojas priešingos lyties)“ (Kilikevičienė, 2014, p. 29). Manytina, kad rizikos veiksniai skatinantys atsirasti nerimo sutrikimams yra genetika, vaiko temperamentas, mokyklos ar gyvenamosios vietos pakeitimas, artimo žmogaus netekimas, tėvų skyrybos, konfliktinės situacijos šeimoje (Diomšina, Vyčinienė, 2002; Klimavičius, Adomaitienė, Leskauskas, 2007). S. A. Ersoy, H. A. Güler ir F. H. Çetin (2018) atkreipia dėmesį, kad nerimo sutrikimai dažniau būdingi turintiems intelekto sutrikimą vaikams. Moksliniuose tyrimuose yra matomas rizikos veiksnys auklėjimo kultūros, tėvų kritikavimas vaikus viešai, perdėta globa. Tačiau, kol kas nėra patvirtinta kurie veiksniai daugiausia įtakoja sutrikimų atsiradimą ir kurie yra tik stiprinantys sutrikimų apraišką (Pilkionienė, Žemaitienė, 2016).

Apibendrinant, galima teigti, kad psichikos sutrikimai turėtų būti atskiriami nuo intelekto negalios sutrikimų. Psichikos sutrikimų ypatybė yra ta, kad jie gali atsirasti bet kuriame amžiaus tarpsnyje, nes jų atsiradimą įtakoja sutrikusi normali organizmo veikla. Dažniausiai populiacijoje diagnozuojami psichikos sutrikimai yra šizofrenija ir nerimo sutrikimai. Šizofrenijos simptomai gali būti pastebimi jau prieš trečiąjį vaiko gimtadienį. Šizofrenija sergantiems vaikams būdingas agresyvus elgesys, paranojiški kliedesiai, menka savivertė, nevisavertis realios aplinkos suvokimas. Paauglystėje šizofrenijos simptomai ryškėja. Nerimo sutrikimai yra patologinis nerimas, kuris, skirtingame vaiko amžiuje pasireiškia skirtingai. Nerimo sutrikimą dažnai turi intelekto negalią turintys vaikai. Negydomi nerimo sutrikimai dažnai įtakoja depresiją, suicidinį elgesį, taip pat gali būti priežastis psichotropinių medžiagų, alkoholio vartojimo. Analizuojamoje literatūroje atsikleidžia kiekvienam vaikų intelekto ar psichikos sutrikimui skirtingi ypatumai.

3. SOCIALINĖS GLOBOS PASLAUGŲ TEIKIMAS VAIKAMS TURINTIEMS INTELEKTO IR (AR) PSICHIKOS NEGALIĄ

Analizuojant vaikų turinčių intelekto ir (ar) psichikos sutrikimus ypatumus išryškėjo kiekvienam sutrikimui skirtingos ypatybės. Vertinant tai, kad skirtingų sutrikimų turintiems vaikams gali būti skirtingos pagalbos poreikis, šiame skyriuje aptariama socialinio darbo specifika teikiant socialinės globos paslaugas vaikams su intelekto ir (ar) psichikos negalia, bei atskleisti skirtingiems intelekto ir (ar) psichikos sutrikimams būdingesni pagalbos būdai.

3.1. Socialinės globos paslaugos ir jų įgyvendinimas

Kalbant apie socialinį darbą teikiant ilgalaikės socialinės globos paslaugas, svarbu apibrėžti socialinių paslaugų paskirtį, socialinės globos sampratą ir pagrindinius aspektus, kuriais vadovaujantis yra teikiama socialinė globa.

Kaip teigia J. Adomaitienė, R. Balčiūnienė (2017, p. 71), „**socialinių paslaugų paskirtis** – tenkinti asmenų gyvybinius poreikius, kai jie patys nepajėgūs savarankiškai to atlikti, teikti pagalbą, atkuriant žmogaus gebėjimą savarankiškai funkcionuoti visuomenėje.“. J. Charenkova (2019) analizuodama socialinių paslaugų teikimą asmeniui, akcentuoja siekimą užtikrinimo asmens gerovės, bei sėkmingo socialinio funkcionavimo. Autorė teigia - „svarbu, kad asmens socialinė aplinka sudarytų sąlygas patenkinti tris universalius psichologinius poreikius: kompetencijos – poreikis kontroliuoti ir valdyti aplinką, gebėti efektyviai atliepti aplinkos iššūkius, susietumo (angl. relatedness) – poreikis turėti prasmingus socialinius ryšius ir autonomijos – poreikis turėti įtaką gyvenimą veikiantiems sprendimams, kontroliuoti gyvenimo eigą“ (Charenkova, 2019, p. 97). **Socialinės globos paslaugas** kaip pagalba asmenims būti bendruomenės nariais pabrėžia L. Žalimienė ir R. Lazutka (2009, p. 22) -„socialinės globos paslaugos yra viena iš šiuolaikinės visuomenės socialinių paslaugų rūšių, socialinės apsaugos sistemos sudedamųjų dalių. Jomis siekiama socialiai pažeistus asmenis integruoti į visuomenę, mažinti jų socialinę atskirtį. Neretai šios paslaugos dar vadinamos socialinio darbo paslaugomis (social work services) ar tiesiog socialiniu darbu“. V. Gudžinskienė ir J. Gečienė (2018, p. 183) teigia, kad „**socialinės globos samprata** atspindi tam tikrą socialinių paslaugų vystymosi etapą ir yra apibrėžiama kaip paslaugų visuma, teikiama įstaigose, kuriose žmogus nuolatos, ilgą laiką gyvena.“ Nacionalinėje teisėje taip pat pabrėžiamos žmogaus teises saugančios vertybės teikiant socialinę globą. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“ (2007) sprendžiant klausimus susijusius su socialinės globos teikimo ar organizavimo yra numatytas būtinumas dalyvauti ir pačiam asmeniui, kuriam globa yra teikiama. Socialinė globa turėtų būti teikiama vertinant asmens interesus, teise

pasirinkti paslaugą ir įvertinus globos poreikį. Dar vienas svarbus aspektas teikiant socialinę globą yra integracija ir saviraiškos galimybių sudarymas. Teikiant ilgalaikę socialinė globą vaikams yra būtina užtikrinti vaikui saugią ir sveiką ugdymosi ir vystymosi aplinką, nuo mažens formuoti savarankiško gyvenimo įgūdžius (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, 2007). Taigi, socialinė globa suprantama kaip socialinės paslaugos ne tik suteikiant gyvenamą vietą, tačiau ji orientuota į žmogaus orumo išsaugojimą, integravimą į bendruomenę, išsaugojimą savo tapatumo, savarankiškumo įgūdžių ugdymą. Tačiau, mokslininkai atskleidžia Lietuvoje neįgyvendintus socialinių paslaugų aspektus teikiant paslaugas socialinės globos įstaigose, L. Gvaldaitė, S. Šimkonytė, (2016, p. 56) teigia, kad socialinės globos įstaigose „vaikams suteikiamas būstas ir priežiūra, užtikrinamas tam tikras saugumas, bet jie neapsaugomi nuo psichinės deprivacijos, kuri trunka kitomis formomis. O svarbiausia – globos namai nėra pritaikyti vaiko pozityviai socializacijai.“ Minėtos autorės pažymi pakankamai gerą, tačiau nepanašią į šeimos aplinką, kurioje nėra užtikrinami individualūs vaikų poreikiai. Ribotas galimybes savarankiškumo ugdymui socialinės globos įstaigoje gyvenantiems vaikams pažymi ir K. Samašonok (2013). Autorė teigia, kad finansinių išteklių ir buitinių sąlygų pritaikymo problema sąlygoja nepakankamą vaikų, gyvenančių socialinės globos įstaigoje, savarankiškumo ugdymą. Tačiau, tyrimuose atliktuose deinstitucionalizacijos kontekste matyti, kad ilgalaikės socialinės globos vertybės įgyvendinamos teikiant socialines paslaugas bendruomeniniuose vaikų globos namuose. V. Gudžinskienė ir R. Raudeliūnaitė (2016) pažymi, kad paauglių savarankiškumas teikiant ilgalaikės socialinės globos paslaugas bendruomeniniuose vaikų globos namuose didėja dėl galimybių jiems įsitraukti į kasdieninę veiklą. V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė, R. Uscila (2017, p. 170) teigia, „kad institucinės globos pertvarka ir su ja susiję pokyčiai – namų aplinkos sukūrimas ir namų ūkio valdymo galimybės – sudaro geresnes prielaidas vaikų pasirengimui savarankiškam gyvenimui.“ Kitas, svarbus socialinės globos aspektas - integracija į visuomenę. S. Burvytė, E. Kocai (2017, p. 76) teigia, kad „apžvelgus socialinio darbuotojo pagalbą į globos namus patekusiam vaikui ir jo biologinei šeimai, galima teigti, jog pagrindinis socialinio darbuotojo, dirbančio globos namuose, veiklos tikslas – vaiko gerovė, saugumas **siekiant pozityvios jo integracijos ir socializacijos į visuomenę,** skatinant visavertę asmenybės raišką ir pilietinę brandą.“ Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad norint užtikrinti tinkamą socialinių paslaugų teikimą socialinės globos įstaigoje būtina atkreipti dėmesį ir į kokybės vadybą (Gudžinskienė, Gečienė, 2018). „Paslaugų kokybė siejama su visuotine kokybės vadyba – tai organizacijos valdymas, paremtas ilgalaike, visaapimančia, įstaigos patvirtinta valdymo strategija, kuria siekiama visų organizacijos narių įtraukimo ir dalyvavimo, didinant naudą organizacijai, jos

savininkams, darbuotojams, klientams ir visuomenei (cit. pagal Jankauskienė, 2007).“ – teigia V. Gudžinskienė ir J. Gečienė (2018, p. 169).

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad socialinių paslaugų paskirtis yra pagalba socialiai pažeistiems asmenims būti visaverčiais visuomenės nariais, mažinti socialinę atskirtį, išsaugoti asmenų orumą, įgalinti savarankiškai funkcionuoti visuomenėje. Socialinė globa yra socialinių paslaugų visuma asmenims nuolatos gyvenantiems globos institucijoje. Socialinės globos paslaugos turi būti organizuojamos taip, kad išsaugotų socialinių paslaugų paskirtį, įgyvendintų asmens interesus, sudarytų galimybes saugiai ir sveikai aplinkai, savarankiškumo ugdymui. Pagal atliktus tyrimus matyti, kad socialinės globos paslaugas teikiant bendruomeniniuose vaikų globos namuose yra geresnės galimybės įgyvendinti socialinių paslaugų paskirtį ir vaiko teisę į saugią aplinką, savarankiškumo ugdymą.

3.2. Socialinio darbuotojo veikla teikiant socialinės globos paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams

Lietuvoje vykdomos deinstitucionalizacijos siekis yra sudaryti sąlygas vaikams ir neįgaliems vaikams likus be tėvų augti sau artimoje, šeimos narių aplinkoje (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo“, 2012). Tačiau, kaip teigia S. Burvytė, E. Kocai (2017, p. 63) „nepaisant nuoseklaus ir ilgalaikio darbo su socialinės rizikos šeimomis, siekiant įgalinti tėvus auginti vaikus šeimose, pagalba ne visada būna veiksminga ir šiose šeimose augančius vaikus tenka atskirti nuo tėvų. Tokiems vaikams užtikrinama alternatyvi globa. Viena jų – globa institucijoje.“ V. Čepukienė ir R. Pakrosnis (2008) teigia, kad į globos įstaigas dažniausiai patenka vaikai kuriems reikalingas ypatingas dėmesys, specifinė priežiūra ir specialistų pagalba. Atsižvelgiant į tai, kad į globos įstaigas patenka socialiai pažeisti vaikai, tarp intelekto sutrikimų turinčių vaikų, dažnai jiems nustatomi ir gretutiniai, fizinės sveikatos sutrikimai, **socialiniams darbuotojams ypač svarbu dirbant globos įstaigoje bendradarbiauti ir dirbti komandoje su kitais specialistais**. Bendradarbiavimo svarbą socialiniame darbe su įvairiais specialistais pažymi ir D. Petrauskienė (2011, p. 44) - „socialinio darbuotojo profesinis vaidmuo pasižymi tuo, kad jis susietas su socialinėmis bei kitomis institucijomis arba socialiniais partneriais, skirtingų disciplinų ar veiklos sričių specialistais. “ Komandinio darbo svarbą pabrėžia V. Vaicekauskienė (2015, p. 218) - „socialinis darbuotojas pagal savo darbo specifiką teikdamas socialinę paramą žmonėms taiko bei derina individualų ir grupinį socialinio darbo metodus.“ Bendradarbiavimas su visais vaiko gerove suinteresuotiems asmenims akcentuojamas ir sudarant individualų socialinės globos planą, kuris yra būtinas teikiant vaikui globos paslaugas. Sudarant individualų socialinės globos

planą, dalyvaujant socialiniams darbuotojams, taip pat įtraukiami visi specialistai teikiantys socialinę globą, ugdymo įstaigos atstovas ir vaikas, jei jis pagal savo raidą ir brandą gali išreikšti savo nuomonę (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, 2007). Specialiųjų poreikių turinčio vaiko įtraukimo būtinumą į organizuojamos jam pagalbos procesą akcentuoja ir R. Barkauskienė, A. Zacharevičienė, (2019, p. 45), „siekiant tikslingos individualios pagalbos, labai svarbu, kad į šį procesą būtų įtrauktas vaikas. Kiekvienas planas turi būti pritaikytas individualaus vaiko problemai ir poreikiams, kurie nustatomi vertinimo etape. “Kitas svarbus aspektas socialiniam darbuotojui, atsižvelgiant į vaiko sutrikimo lygį, raidą yra **tinkamos aplinkos parinkimas socialinės globos įstaigoje**. Tinkamos aplinkos įtaką vaiko intelekto sutrikimui pažymi L. Kalasūnienė, A. Sinkus (2013, p. 171) - „socialiniu ir psichologiniu požiūriu, būtent visavertės aplinkos stygius gali būti atsilikimo priežastis. <..> Dažnai susiduriama su vadinamąja socialine kultūrine deprivacija, kai vaiko raidą blokuoja nepriežiūra <..> arba jo akiratį apriboja menko intelekto aplinka.“ Todėl, vertinant gyvenamą aplinką vaiko turinčio psichikos ar autizmo spektro sutrikimą, svarbu atsižvelgti ar vaikas turi lygiagrečiai intelekto sutrikimą. Aplinka, draugai turi atitikti vaiko raidą. Kitu atveju, vaiko intelekto lygio neatitinkanti aplinka nesudarys sąlygų tinkamos raidos vystymuisi.

Dirbant su intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčiais vaikais, socialinis darbuotojos savo veiklą turėtų organizuoti atsižvelgiant į kiekvieno sutrikimo ypatumus. Analizuojant **vaikus su intelekto negalia** išryškėja sunkus aplinkinės informacijos įsisavinimas, motorinių įgūdžių trūkumas, bei dažni fizinės sveikatos sutrikimai. F. Ying ir kt. (2015) teigia, kad vaikams, turintiems intelekto sutrikimą yra didelė nutukimo ir prastos fizinės sveikatos būklė, todėl jiems būtini aktyvūs laisvalaikio užsiėmimai, žaidimai, mankšta. Vieną iš būdų organizuoti edukacinį laisvalaikį vaikams turintiems intelekto sutrikimą yra pasitelkiant interaktyvias priemones. F. Ying ir kt. (2015) vaikų turinčių intelekto sutrikimą, motorikos, socialinių įgūdžių gerinimui pasirinko kompiuterinę reabilitacijos pagrindu sukurtą žaidimų sistemą. Autoriai nurodo, kad vaikai turintys intelekto sutrikimą, naudoję laisvalaikio metu interaktyvius edukacinius žaidimus, padarė pažangą socialinių funkcijų srityje, bendravime su kitais, pastebėtas didesnis judrumas tarp tyrime dalyvavusių vaikų (Ying ir kt. 2015). Kompiuterinį žaidimų įtaką intelekto sutrikimą turinčių vaikų dėmesio ir atminties didinimui pažymi ir A. Agarwal, Y. P. Singh (2012). Aktyvaus laisvalaikio svarbą intelekto sutrikimą turintiems vaikams pabrėžia M. Kocić ir kt. (2017). Minėti autoriai tyrę intelekto sutrikimą turinčių paauglių fizinio aktyvumo įtaką fizinei sveikatai ir gyvenimo kokybei, teigia, kad fizinis aktyvumas yra geras pagrindas plėtoti fizinius ir pažintinius sugebėjimus ir taip pagerinti intelekto sutrikimą turinčių vaikų gyvenimo kokybę. Intelekto sutrikimą turinčių vaikų motorinių įgūdžių gerinimas, noras būti socialinėje veikloje su kitais

vaikais, pasitelkiant smulkių daiktų mėtymą į taikinį pažymi ir S. Chiviacowsky, G. Wulf, LT. Ávila. (2012). Minėti autoriai teigia, kad suteikiant galimybes intelekto sutrikimą turintiems vaikams dalyvauti sportinėje veikloje, leidžia jiems tobulinti motorinius įgūdžius, didinti savivertę. Atsižvelgiant į atliktų tyrimų rezultatus, teikiant socialinės globos paslaugas intelekto sutrikimą turintiems vaikams, kasdieninė veikla turi būti organizuojama taip, kad ji būtų kaip galima aktyvesnė.

Dirbant su įvairių sutrikimų turinčiais vaikais, socialinės globos įstaigos darbuotojams būtina turėti žinių, kaip atpažinti netinkamo elgesio priežastis, motyvus (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“ 2007). R. Barkauskienė ir A Zacherevičienė (2019) pagalbos teikimo organizavimo specialistams dirbantiems su **elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais** rekomendacijose, taip pat akcentuoja svarbą atpažinti sutrikimo požymius ir kaip galima ankščiau pradėti teikti komandinę, struktūruotą pagalbą minėtiems vaikams. A. Ališauskas, G. Šimkienė (2013) atkreipia dėmesį, kad, tyrimuose apie vaikus, turinčius elgesio ar (ir) emocijų problemų, pastebimas skirtingas požiūris į šį sutrikimą. Kai kuriais atvejais, įvertinus vaiko sutrikimo ar netinkamo elgesio požymius ir priežastis yra taikomos strategijos, siekiant įveikti vaikų netinkamą elgesį. Dažniausiai žiūrima kaip į individualią vaiko problemą, retai taikomos strategijos specialios aplinkos mokymo sutrikimų prevencijai ar valdymui. R. Barkauskienė, A. Zacharevičienė (2019, p. 37) teigia - „sėkmingo ugdymo atvejai siejami su pagalbos kompleksiškumu, kai derinama tarpžinybinė (sveikatos, švietimo, socialinės apsaugos sistemos) specialistų pagalba ir intensyvumas, skatinama tarpasmeninė sąveika; mokytojų gebėjimu nustatyti netinkamo vaiko elgesio priežastis ir pirmiausia imtis proaktyvių veiksmų, t. y. sudaryti sąlygas tokiam elgesiui neatsirasti, o ne reaguoti taikant reaktyvines procedūras (jau po netinkamo vaiko elgesio).“ Todėl, būtina dirbant su elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų (arba sunkumų) turinčiais vaikais atidžiai vertinti aplinkos veiksnius, kurti prevenciją prieš netinkamo elgesio apraišką.

Kaip jau buvo kalbėta, **autizmo ar autizmo spektro sutrikimus turintys vaikai** pasižymi kompleksiniais raidos sutrikimais, jiems būdingi socialinių santykių užmezgimo ir palaikymo sunkumai, komunikavimo sunkumai, problematiško elgesio pasireiškimas. L. Samsonienė ir kt. 2017, p. 76) teigia, kad „vaikams su autizmo spektro sutrikimu dažniausiai nustatomas elgesio sutrikimo simptomų kompleksas, kuris reikalauja plataus spektro intervencinių iš įvairių sričių sveikatos priežiūros specialistų programų.“ Todėl, dirbant su autizmo ar autizmo spektro sutrikimą turinčiais vaikais, socialiniai darbuotojai turėtų konsultuotis su įvairiais specialistais dėl galimų minėtiems vaikams pagalbos teikimo būdų. Kaip teigia P. N. Večkienė, R. Brunevičiūtė, J. Eidukevičiūtė (2018, p. 101), „**kai socialinis darbuotojas dirba vienoje komandoje su sveikatos ir kitais specialistais** ir siekia vieno tikslo, formuojasi tam tikri socialiniai santykiai. J.

S. Coleman (2005) teigia, kad socialinio kapitalo teorijoje santykiai suprantami kaip komandinio darbo išteklius, o pati komanda – kaip socialinis kapitalas, papildanti žmogiškąjį kapitalą ir taip **lengvinanti, bei efektyvinanti veiklą**. R. Raudeliūnaitė, E. Steponienėnė (2018, p. 120) teigia, kad „autizmo spektro turintys vaikai turi sunkumų mokydamiesi iš socialinės aplinkos, todėl jiems reikia papildomo ir intensyvaus mokymo.“ L. Mikulėnaitė ir R. Ulevičiūtė (2004, p. 58) pabrėžia, kad „ankstyvoji reabilitacija yra labai svarbi ir reikšminga tolimesniam vaikų autistų gyvenimui. Vienas veiksmingiausių pagalbos būdų - struktūruotas mokymas ir elgesio terapija.“ R. Giedrienė (2017, p. 101) teigia, kad „su specialistų intensyvia priežiūra ir ugdymu galimas teigiamas rezultatas vaiko vystymuisi ir tobulėjimai. Laiku teikiama specialioji kompleksinė pagalba specialiųjų poreikių turinčiam vaikui gali pakeisti jo raidą iš negatyvios į pozityvią, pašalinti galimus mokymosi sutrikimus, o kai kuriais atvejais ir intelekto pažemėjimą“. Atsižvelgiant į šiuos aspektus, teikiant socialinės globos paslaugas ir siekiant teigiamo rezultato autizmo ar autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų vystymuisi yra tikslinga organizuoti įvairių specialistų intervenciją, sudaryti sąlygas bendrauti su sveikais vaikais.

Sergantys **šizofrenija** išsiskiria elgesio disfunkcijomis, mokymosi ir socialinės integracijos sunkumais (Rasool ir kt., 2018). Kitas, jau aptartas, dažnas šizofrenija sergančių vaikų ypatumas – negebėjimas susitvarkyti su aplinkos dirgikliais. Todėl, tikslinga „struktūrinti vaikų, sergančių šizofrenija, laisvalaikį, jo metu organizuoti tikslingas, vaikui priimtinas veiklas. Tai leistų jiems sustiprinti savivertę ir motyvuotų laikytis socialinio elgesio normų. <...> Vaikų, sergančių šizofrenija ir linkusių agresyviai elgtis, aplinkoje turi būti tylu, nes tai padeda susikaupti ir neprovokuoja agresijos priepuolių“ (Sučylaitė, Platakytė, 2016, p. 71). Taigi, svarbu, kad socialiniai darbuotojai, šizofrenija sergantiems vaikams, organizuotų ramias, be aplinkos dirgiklių veiklas, gyvenamojoje aplinkoje užtikrintų pakankamai erdvės, jei yra galimybių, šizofrenija sergantis vaikas būtų apgyvendintas vienas kambaryje. H. Remschmidt ir F. M. Theisen (2005) pabrėžia, kad vaikams sergantiems šizofrenija norint pasiekti stabilios psichinės būsenos ir siekiant išvengti atkryčio svarbu tęsti gydytojo paskirtų vaistų vartojimą ir lankymą psichoterapijos užsiėmimų. Sergantiems šizofrenija, tačiau neturintiems intelekto sutrikimo vaikams ir paaugliams suteikimas informacija ir mokymas apie šizofrenijos sutrikimą, lavinimas prisitaikymo prie aplinkos poreikių, taip pat padeda valdyti šizofrenijos keliamus sunkumus. Todėl, dirbant su šizofrenija sergančiais vaikais socialiniams darbuotojams tikslinga **bendradarbiaujant su medicinos specialistais**, organizuoti psichoterapijos užsiėmimus, vaistų vartojimo užtikrintumą, bei suteikimą informacijos apie šizofrenijos eigą, simptomų valdymą.

Vaikams, turintiems **nerimo sutrikimų** yra būtina pagalba valdant patologinius baimės, streso, nerimo simptomus. D. Valiūnės (2014) teigimu, efektyvi intervencija mažinti streso, panikos, fobijų simptomus yra kognityvinė – elgesio terapija. Kognityvinėje terapijoje vaikai yra

mokomai atpažinti savo emocijas, mintis, fiziologiją ir jai susieti su savo elgesio apraiškomis. AC. James ir kt. (2015) nurodo, kad vaikams turintiems nerimo sutrikimų teigiamų rezultatų duoda taikymas kognityvinės elgesio terapijos. Tačiau, minėti autoriai pažymi, kad vaikui reikalingas tam tikras kognityvinės brandos lygis, kad jie galėtų dalyvauti minėtoje terapijoje. Tinkamos psichologinės terapijos parinkimas, sąlygoja, kad didelė dalis vaikų ir paauglių nerimo sutrikimų simptomų pasikartojimų išvengia (Creswell, Waite, Cooper, 2013).

U. Gudelytės ir J. Ruškaus (2019) teigimu, socialinio darbuotojo pagalba turintiems intelekto sutrikimą asmenis gali būti reikalinga padėti suformuluojant, išsakant savo pageidavimus, nuomonę, taip pat apsisprendimą lemiančios informacijos ieškojime. Socialinis darbuotojas turėtų padėti asmeniui turinčiam intelekto sutrikimą įvertinti informaciją, pasirinkti prioritetus.

Dar vienas, svarbus socialinio darbo aspektas pažymėtas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“ (2007), yra dėl vaikų su negalia poilsio ir rekreacijos zonų užtikrinimo. Minėtame įstatyme yra numatyta, kad neįgaliems vaikams globos įstaigos įpareigotos savo teritorijoje ar šalia jos turėti erdves žaidimams, fiziniam užimtumui ir kitiems laisvalaikio užsiėmimams. Tačiau, „vaikų su negalia grupinio gyvenimo namuose gyvenantys vaikai naudojasi saugiomis bendruomenės rekreacijos zonomis, žaidimų, sporto aikštelėmis ir pan.“ (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, 2007). Vertinant minėtas nuostatas, socialiniam darbuotojui, dirbančiam bendruomeniniuose vaikų globos namuose vaikams su intelekto ir (ar) psichikos negalia iškyla iššūkis rasti saugias, atitinkančias vaikų poreikius rekreacines zonas bendruomenėje.

Taigi, vertinant analizuotą literatūrą, galima matyti, kad socialiniam darbuotojui dirbančiam su intelekto ir (ar) psichikos sutrikimus turinčiais vaikais LR įstatymuose yra numatyti bendri, pagrindiniai socialinio darbo teikiant socialinės globos paslaugas vaikams aspektai. Socialinis darbuotojas vertindamas kiekvieno vaiko poreikius, bendradarbiaudamas su įvairiais specialistais sudaro tinkamą vystytis, formuotis asmenybei saugią aplinką, bei individualios socialinės globos planą. Analizuojant mokslinių tyrimų rezultatus su skirtingus sutrikimus turinčiais vaikais, atsikleidžia diferencijuojamos pagalbos poreikis. Todėl, socialiniam darbuotojui svarbu savo darbą organizuoti taip, kad socialinė pagalbą atitiktų intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčio vaiko specifinius poreikius. Dirbant socialinės globos įstaigoje su intelekto sutrikimą turinčiais vaikais, socialiniam darbuotojui yra svarbus bendradarbiavimas su kitais specialistais. Nes tik bendradarbiaudamas socialinis darbuotojas gali atliepti įvairiapusių sutrikimų turinčių vaikų poreikius, užtikrinti tinkamą pagalbą fizinės sveikatos, socialinių funkcijų srityse. Dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose vaikams su intelekto ir (ar) psichikos

negalia, socialinis darbuotojas susiduria su papildomais iššūkiais organizuojant laisvalaikį minėtiems vaikams.

3.3. Socialinių darbuotojų iššūkiai teikiant socialinės globos paslaugas deinstitucionalizacijos kontekste

A. Kiaunytės, V. Lygnugarienės (2019, p. 73) teigimu - „socialiniai darbuotojai profesinės veiklos vaiko globos sistemoje metu atlieka svarbų vaidmenį vertindami vaiko ir šeimos interesus, poreikius, padėtį, kitas aplinkybes, planuodami ir įgyvendindami prevencijos, intervencijos strategijas ir priemones. Deinstitucionalizacijos proceso metu vykstanti socialinė transformacija daro įtaką socialinio darbuotojo profesinei veiklai, nes keičiasi darbo veiklos kontekstas – aplinka, kurioje jis veikia.“ Galima teigti, kad deintitucionalizacija yra pokyčių laikotarpis socialinės globos teikimo veikloje. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad socialinių paslaugų pokyčių laikotarpis yra sudėtingas socialines paslaugas teikiančioms organizacijoms ir socialiniams darbuotojams. Kaip teigia A. Kiaunytė (2008, p. 128) –„**organizacija, susidūrusi su pokyčiais, neišvengiamai patiria sudėtingas profesines situacijas.**“ Socialinės globos įstaigos įpareigotos pereiti prie paslaugų teikimo bendruomenėje susiduria su iššūkiu rasti „laiko, išteklių, politinio pagrindo, ne tik valdžios (valstybės ir savivaldybių) institucijų, bet ir socialinių darbuotojų, dirbančių vaiko globos sistemoje, pasirengimo ir įsitraukimo tinkamai atlikti profesinę veiklą nuolat besikeičiančioje politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje aplinkoje“ (Kiaunytė, Lygnugarienė, 2019, p. 71). Sudėtingą patirtį pokyčių metu ir socialiniams darbuotojams pažymėjo A. Kiaunytė, N. P. Večkienė (2011, p. 208) - „**socialiniams darbuotojams pokyčių patyrimas tampa profesionalumo išbandymu**, reikalaujančiu išlaikyti emocinę pusiausvyrą, įgyti naujų profesinių gebėjimų, keisti mintijimą, pakitus socialinėms struktūroms ir vertybėms. Pokyčių priėmimas nėra paprastas procesas. Tai procesas, susijęs su išgyvenimais, apmąstymu, naujų, kontekstualių sprendimų priėmimu, šiam procesui svarbus asmens refleksyvumas.“ Deinstitucionalizacijos procesas socialiniams darbuotojams sudėtingas ir tuo, kad socialinių paslaugų teikimas tampa išplėstas, naujai, per įgyjamą patirtį konstruojamas procesas. Kaip teigia, V. Rimkus (2015, p. 100), „nūdienos socialinio pasaulio kompleksiškumas determinuoja problemų ir aplinkybių, su kuriomis kasdien tenka susidurti socialiniams darbuotojams, kompleksiškumą. Plečiasi socialinių problemų spektras ir jų mastas, auga įvairesnių socialinio darbuotojo vaidmenų poreikis, kartu ir tarpinstitucinių susitarimų bei įvairių sričių specialistų įtraukimo būtinybė. Kitaip tariant, plečiasi socialinio darbo ribos.<..> Tačiau būtent šis socialinio darbo ribų išsiplėtimas, jo tapimas priklausomu nuo konteksto bei jame vyraujančio diskurso ir **sukuria neapibrėžtumo, galimų sprendimų įvairovės, neužtikrintumo pojūtį.**“ Todėl, socialiniam darbuotojui tenka ne tik prisitaikyti prie pokyčio proceso, tačiau vyraujant

neapibrėžtumui **atrasti naujų būdų įgyvendinti socialinių paslaugų esmę teikiant socialinę globą vaikams bendruomenėje.** A. Kiaunytė, N. P. Večkienė, (2011, p. 211) teigia, kad „socialiniai darbuotojai profesinėje veikloje susidūrę su pokyčiais, tam tikrais sunkumais, abejonėmis, profesinės situacijos sudėtingumu ar nežinojimu, turėtų turėti galimybę visa tai aptarti su kolegomis, vadovais ir specialistais.“ Galimybės socialinio darbo situacijų aptarimo su kolegomis svarbą teikiant socialinės globos paslaugas bendruomeniniuose vaikų globos namuose pažymi ir L. Gvaldaitė, S. Šimkonytė (2016, p. 68) - “nors vaikų globos namai pasiskirstė filialais, darbuotojai susitinka kiekvieną savaitę aptarti ir spręsti kylančių klausimų ir problemų. Tad darbuotojas nepaliekamas vienas, dirbama kartu, prireikus keičiamasi.“ Taigi, vertinant tai, kad deinstitucionalizacijos metu patiriami pokyčiai socialiniams darbuotojams sukelia naujus iššūkius priimant sprendimus, dėl galimų įvairių naujų sprendimų sukuriamas neapibrėžtumas, teikiant socialinės globos paslaugas bendruomeniniuose namuose, būdas sumažinti iškylančius sunkumus, būtų darbą organizuoti taip, kad socialiniai darbuotojai neliktų vieni situacijose, bet turėtų galimybę situacijas aptarti su vadovais, kolegomis, bei specialistais. Atkreiptinas dėmesys, kad socialiniams darbuotojams situacijų aptarimo galimybės su kitais specialistais svarba, taip pat **pabrėžia darbo komandoje svarbą**.

Kitas svarbus socialinės globos teikimo aspektas išryškėjęs analizuojant socialinės globos teikimo paslaugas yra **paslaugų gavėjų savarankiškumo ugdymas**. Kaip jau buvo pabrėžta, kad savarankiškumo ugdymą geriau pavyksta įgyvendinti socialinės globos paslaugas teikiant bendruomeniniuose namuose dėl aplinkos artimesnės namų aplinkai. V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė, R. Uscila teigia (2017, p. 170), kad „socialiniai darbuotojai, dirbantys bendruomeniniuose vaikų globos namuose, savarankiškumo įgūdžių ugdymo sunkumus įveikia pasitelkdami žodinius metodus (individualius ir grupinius pokalbius), skirdami individualias ir grupines praktines užduotis, dirbdami kartu su komanda, glaudžiai bendradarbiaudami su padėjėjais bei su kitų institucijų specialistais“. Tačiau, analizuotoje literatūroje matyti, kad intelekto ir (ar) psichikos negalias turintys vaikai informaciją įsisavina žymiai prasčiau, jiems reikalingi specifiniai metodai įgūdžių gavimui. Todėl, net ir sudarant bendruomeniniuose vaikų globos namuose artimą šeimai aplinką ir siekiant proto / psichikos negalias turinčius vaikus išugdyti savarankiškumo įgūdžių, **socialiniams darbuotojams yra reikalingos specifinės žinios.** Tačiau, kaip teigia V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė (2016), deinstitucionalizacijos metu, dalis **organizuojamų mokymų neatitinka darbuotojų poreikio**, mokymų tema nėra skirta tikslinei grupei ir didelė dalis mokymuose gautos informacijos negali būti pritaikytos darbui su vaikais. G. Markova, H. Manolova, M. Hristova (2017) teigimu, socialinių darbuotojų profesionalumas yra pagrindinis veiksnys įgyvendinant vaikų globos reformą. V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė (2018) pažymi, kad tinkams darbuotojų pasirengimas pokyčiams yra susijęs praktinių ir teorinių

mokymų apie vaikų paruošimą savarankiškam gyvenimui, vaikų elgesio koregavimą, lytiškumo ugdymą ir t.t. gavimu. Todėl, būdas įveikti sunkumus dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose su intelekto ir (ar) psichikos negalia turinčiais vaikais yra pakankamas specifinių žinių turėjimas. Atkreiptinas dėmesys, kad socialinės globos įstaigoms, aktualu įvertinti poreikį darbuotojų mokymams ir sudaryti sąlygas socialiniams darbuotojams tikslingam kvalifikacijos kėlimui.

Apibendrinant, galima teigti, kad deinstitucionalizacijos procesas sąlygoja socialinės globos paslaugų teikimo pokyčius, socialinio darbo veiklos kitimą, todėl socialinės globos įstaigoms ir socialiniams darbuotojams iškyla iššūkis naujai, per įgyjamą patirtį organizuoti socialinės globos paslaugų teikimą. Todėl, ypač svarbu, kad socialiniai darbuotojai, dirbdami bendruomeniniuose vaikų globos namuose neliktų vieni sudėtingose situacijose, svarbu, kad galėtų iškilusius sunkumus aptarti su specialistais, kolegomis, įstaigos vadovais. Vienam svarbiausių socialinės globos aspektų – intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių paslaugų gavėjų savarankiškumo ugdymui, dėl sunkesnio žinių pasisavinimo proceso ir tam tikrų socialinio darbo metodų, socialiniams darbuotojams yra reikalingos specifinės žinios. Tačiau, deinstitucionalizacijos metu organizuojami mokymai dažnai neatitinka socialinių darbuotojų poreikio. Todėl, norint įveikti sunkumus paslaugų gavėjų savarankiškumo ugdyme, yra būtina kelti socialinių darbuotojų kvalifikaciją vertinant tikslingą poreikį.

4. SOCIALINIO DARBO YPATUMAI BENDRUOMENINIUOSE VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE VAIKAMS SU INTELEKTO IR (AR) PSICHIKOS NEGALIA EMPIRMINIS TYRIMAS

Socialinių darbuotojų dirbančių BVGN su intelekto ir (ar) psichikos negalia turinčiais vaikais darbo patirties tyrimas leidžia atskleisti socialinio darbo ypatumus integruojant vaikus į bendruomenę.

Tyrimo tikslas – atskleisti socialinių darbuotojų darbo ir funkcijų turinį pereinant nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų.

4.1. Empirinio tyrimo metodologija

Tyrimui pasirinkta strategija: siekiant atskleisti socialinio darbo specifiką dirbant su intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčiais vaikais BVGN pasirinktas kokybinis tyrimas. Kokybiniam tyrimui būdinga interpretacinė paradigma, t. y. subjektyvios žmogiškos patirties supratimas (Kardelis, 2002). J. W. Creswell (2009) teigimu, kokybinis tyrimas atliekamas su tikslu tyrinėti sudėtinius reiškinius ir reiškiniams būdingas charakteristikas, taip pat atskleisti tyrime dalyvaujančių dalyvių įvairų požiūrį. „Atliekant kokybinį tyrimą, siekiama atskleisti tiriamojo reiškinio visybę (angl. entirety) jo įprastame kontekste, todėl kokybinio tyrimo erdvė dažnai yra kasdienis, įprastas gyvenimas su jame vykstančiomis įvairiomis veiklos rūšimis ir socialinėmis sąveikomis <..> Taigi dėmesio centras – tyrimo dalyvių perspektyvos, subjektyvios sampratos ir patirtys, kasdieniai kontekstai.“ (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016, p. 14). Pasirinktas kokybinis tyrimo metodas padės geriau suprasti ir atskleisti socialinių darbuotojų patirtį dirbant su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais kasdieninėse situacijose.

Tyrimo imtis: atsižvelgiant į tai, kad tyrimu siekiama atskleisti socialinių darbuotojų dirbančių su intelekto ir (ar) psichikos negalia turinčiais vaikais darbo specifiką remiantis minėtų darbuotojų patirtimi, tyrimui dalyviai pasirinkti naudojant tikslinę kriterinę imtį. Taikomi kriterijai: 1) socialinis darbuotojas, turintis socialinio darbuotojo išsilavinimą, 2) socialiniai darbuotojai dirbantys bendruomeniniuose vaikų globos namuose su intelekto ir (ar) psichikos negalia turinčiais vaikais; 3) darbo stažas dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose yra ne mažiau, kaip šeši mėnesiai. Socialiniai darbuotojai, dirbantys bendruomeniniuose vaikų globos namuose su intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčiais vaikais pasirinkti iš 2012 m. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl atrinktų pertvarkai stacionarių socialinės globos įstaigų ir sutrikusio vystymosi kūdikių namų sąrašo patvirtinimo“ įtrauktų ir kitų dalyvaujančių Lietuvoje vykdomos institucinės pertvarkos procese globos įstaigų. Tikslus respondentų skaičius turi išryškėti interviu vykdymo ir pirminės analizės metu. „Tyrėjo perskaitytas ir paviršiniai analizuotas interviu tekstas leidžia apsispręsti, ar kitas respondentas turi

būti parinktas pagal tuos pačius kriterijus, kaip ir pirmasis, ar parinktas pagal papildomus kriterijus. Taip pat tik interviu vykdymo ir kiekvieno interviu teksto pirminės analizės metu išryškėja, ar reikia apklausti daugiau respondentų. Tai vadinama teoriniu „prisotinimu“: jei paskutiniajame interviu tyrėjas tekste atranda, jog nėra naujos informacijos, lyginant su prieš tai buvusių interviu tekstų turiniu, tada interviu procesas nutraukiamas“ (Žydžiūnaitė, 2012, p. 78).

Tyrimo etikos principai: tyrime buvo laikomasi savanoriškumo, geranoriškumo, konfidencialumo principų. Savanoriškai sutikę dalyvauti tyrime respondentai buvo informuoti apie tyrimo tikslą ir paaiškinti kriterijai kuriais remiantis buvo jie atrinkti kaip tyrimo dalyviai. Iš respondentų buvo gautas žodinis sutikimas interviu metu pateikiamą medžiagą fiksuoti diktofonu. Kaip teigia D. Kardelis „fundamentali tyrimų etikos koncepcija yra tiriamųjų sutikimas dalyvauti tyrime, jiems apie jį gavus išsamios informacijos“ (2002, p. 40). Židžiūnaitės teigimu „geranoriškumo principas siejamas su tyrėjo taikomais tyrimo metodais, tyrimo instrumentų turiniu ir bendravimo su tiriamaisiais pobūdžiu. <...> Tyrimas respondentams dėl dalyvavimo tyrime neturi sukelti fizinio skausmo, psichologinio ir dvasinio diskomforto, nuovargio, papildomų piniginių išlaidų“ (2012, p. 72). Įgyvendinant geranoriškumo principą susitikimai interviu paėmimui buvo derinami su kiekvienu respondentu individualiai, pasirenkant respondentui tinkamiausią laiką ir patogią aplinką, respondentams leidžiama neatsakyti į jiems nepriimtinus klausimus. Tyrimo etikos principai įgyvendinami tyrėjui apsaugant tyrimo dalyvius nuo asmenybės atskleidimo (Gaižauskaitė, Valavičienės, 2016). Konfidencialumo principo įgyvendinimui tiriamųjų asmeniniai duomenys buvo nuasmeninami, tyrimo dalyviams suteikiama koduotė abėcėlės raidėmis A,B,C ir t.t., interviu citatos pateikiamos be informacijos, kuri padėtų identifikuoti tiriamąjį, vietovardžių pavadinimai pakeisti. „Vienas veiksmingiausių konfidencialumo užtikrinimo būdų – niekur nevartoti tyrimo dalyvių tikrųjų vardų (nebent to norėtų patys tiriamieji)“ (Rupšienė, 2007, p. 58).

Tyrimo instrumentas: kokybinių duomenų surinkimui pasirinktas pusiau struktūruotas interviu, siekiant atskleisti socialinio darbo turinio ir funkcijų aspektus pertvarkos kontekste. I. Gaižauskaitės, N. Valavičienės (2016, p. 17) teigimu, „kokybiniai interviu leidžia surinkti giluminius, su kontekstu susietus, atvirus tyrimo dalyvių atsakymus, išreiškiančius jų požiūrius, nuomones, jausmus, žinias, patirtį (cit. pagal Patton, 2002; Creswell, 2009)“. Pusiau struktūruotas interviu vyksta pagal numatomus būtinus ir galimus klausimus. Pusiau struktūruotam interviu sudaromi pagrindiniai klausimai, tačiau norint patikslinti detales ar sąvokas, kurios yra svarbios tyrėjui, užduodami papildomi klausimai. Interviu vyksmas nėra griežtai formalizuotas, tarp klausėjo ir respondento išlaikoma laisvesnė atmosfera (Tidikis, 2003, Žydžiūnaitė, 2012). Išlaikant laisvesnę, be griežtų kriterijų atmosferą yra tinkamesnės sąlygos lanksčiau pakreipiant pokalbį tyrimui naudinga linkme atlikti interviu.

Tyrimui sudarytas klausimynas atsižvelgiant į teorinės literatūros analizę ir temos aktualumą: socialinio darbo specifika dirbant su intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčiais vaikais bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Klausimynas suskirstytas į tris blokus: atskleisti pokyčius pertvarkos kontekste; atskleisti vaikų integracijos į bendruomenę ypatumus; atskleisti bendradarbiavimą su įstaigos darbuotojais dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Interviu eiga: Tyrimas buvo vykdomas nuo 2020 rugsėjo iki 2020 spalio. Vėliau tyrimas buvo nutrauktas dėl nepalankios epidemiologinės situacijos Lietuvoje. Tyrimas atnaujintas 2021 m. sausio – kovo mėnesiais.

Su tiriamaisiais iš anksto telefonu buvo suderintas jiems priimtinas susitikimo laikas, patogiausia vieta. Užtikrinant tinkamą aplinką, tyrimo dalyviai laisviau gali pateikti reikiamą informaciją (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Interviu vyko telefonu arba gyvai bendraujant. Siekiant laisvesnio bendravimo, prieš interviu buvo susipažįstama, apsikeičiama nereikšminga informacija, vėliau tyrimo dalyviams suteikiama informacija apie tyrimą, nurodomas tyrimo tikslas, tyrimo etikos principai, aptariama galimybė neatsakyti į nepriimtinus klausimus. Interviu metu, atsižvelgiant į tiriamojo pateikiamą informaciją, užduodami papildomi, patikslinamieji klausimai, pabaigoje tyrimo dalyvių prašoma pateikti savo baigiamuosius komentarus, klausiama ar dalyvis norėtų savo pasakojimą papildyti. Interviu laikas nebuvo ribojamas, pokalbių trukmė nuo 28 min. iki 1 val. 40 min. Tyrime apklausti buvo septyni tiriamieji, visi tiriamieji turėjo ne mažiau kaip pusę metų darbinės patirties dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose, informacija apie tiriamuosius rinkta tik ta, kuri yra būtina tyrimui (3 lentelė).

3 lentelė. Informacija apie tiriamuosius

Tyrimo dalyvis	**Darbo stažas dirbant socialiniu darbuotoju**	**Darbo stažas dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose**
A	5 metai	2 metai
B	7 metai	~ 2 metai 6 mėnesiai
C	~10 metų	4 metai
D	~ 1 metai 6 mėnesiai	7 mėnesiai
E	5 metai	4 metai
F	~ 10 metų	4 metai
G	5 metai 6 mėnesiai	4 metai

Duomenų analizės metodas: interviu metu gauti duomenys analizuojami kokybiniu turinio (content) analizės metodu. „Tyrėjas, analizuodamas kokybinius duomenis, orientuojasi į giluminį, visapusišką duomenų ir jų visumos supratimą“ (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016, p. 314). Interviu metu gauta informacija analizuojama buvo laikantis J. Aleknevičienės, A. Pocienės, M. Šupos (2020) rekomenduojamų kokybinių duomenų analizės žingsnių:

- interviu metu gauta medžiaga transkribuojama;

- analizuojami duomenys. Tekste reikšmingos dalys pažymimos ir koduojamos, pateikiamos temos, ieškoma sąsajų su temomis;
- pateikiami duomenys: struktūruojamas tekstas, gauta informacija susiejama su teorine tyrimo dalimi.

Interviu transkribuojant tiriamųjų kalba netaisyta, pateikiama autentiškai, dėl konfidencialumo užtikrinimo, vardai, vietovardžių pavadinimai pakeisti. Transkripcijos simboliai pateikiami 4 lentelėje.

4. Lentelė. Transkripcijos simboliai.

Ženklas	**Reikšmė**
)	šypsena
))	Juokas
*	Ištęstas / pasikartojantis garsas
~	pauzė
`	Nebaigtas žodis
[..]	Neaiškiai ištartas žodis

Analizuojant tekstą, kilus neaiškumams buvo susisiekta su dviem tiriamaisiais ir prašyta patikslinti detales.

Tyrimo ribotumą gali sąlygoti nedidelė tyrimo imtis. Tačiau renkantis tiriamuosius tyrimui, buvo vertinami visi specifiniai aspektai, galintys tinkamai atspindėti tiriamą informaciją. Tyrėjos patirties stoka atliekant kokybinius tyrimus ir analizę gali turėti įtakos tinkamam tyrimo rezultatų atskleidimui

4.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Tyrimu siekiama atskleisti socialinių darbuotojų darbo turinį ir funkcijas reorganizuojant socialinės globos įstaigas. Analizuojant tyrimo rezultatus atskleisti socialinio darbo pokyčiai socialinės globos paslaugų teikimo srityje pertvarkos kontekste.

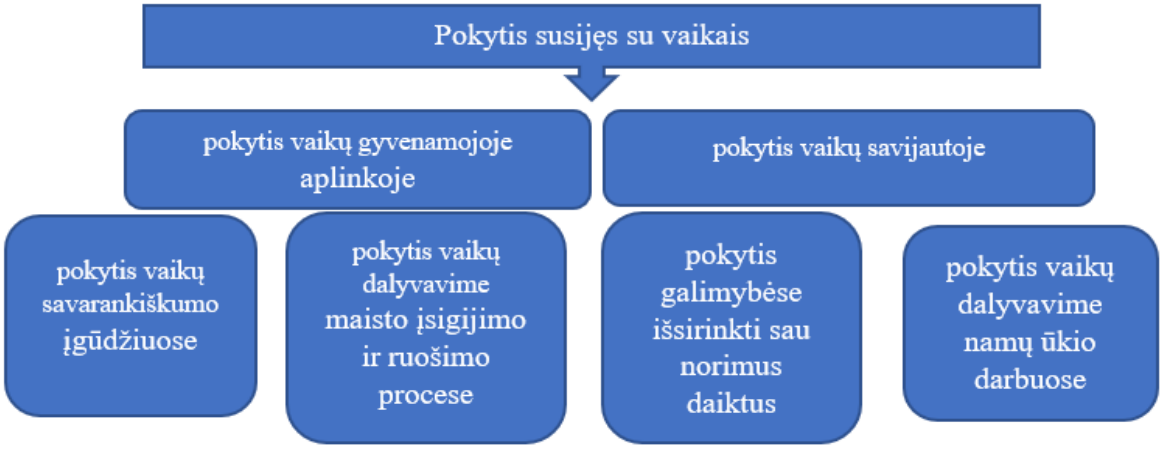
4.2.1. Socialinio darbo pokyčiai pertvarkos kontekste

A. Kiaunytės ir V. Lydnugarienės (2019, p.76) teigimu – „vaiko globos sisteminė pertvarka sukėlė pokyčius socialinių paslaugų įstaigų organizacinėse struktūrose bei poreikį keisti socialinio darbo organizavimo procesus.“ Todėl siekiant atskleisti socialinių darbuotojų darbo turinį pertvarkos kontekste yra tikslinga atskleisti ir kokius pokyčius pertvarkos metu patiria socialiniai darbuotojai dirbdami bendruomeniniuose vaikų globos namuose su intelekto ir (ar) psichikos negalia turinčiais vaikais. Tyrimo metu, klausiant tiriamųjų **kas jų nuomone keičiasi pertvarkos metu**, išsiskiria trys sritys kuriose atsiskleidžia pokyčių raiška: pokyčiai susiję su vaikais (lentelė nr.1), pokyčiai susiję su socialiniais darbuotojais (lentelė nr. 2), pokyčiai susiję su individualios priežiūros personalu (lentelė nr. 3).

4.2.1.1. Pokyčiai susiję su vaikais

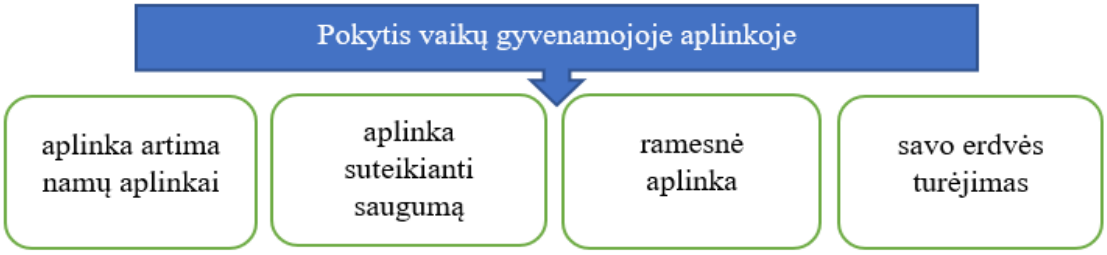
Atsižvelgiant į tai, kad deinstitucionalizacijos procesas yra orientuotas į vaikų socialinės globos paslaugų teikimo pokytį, ypač svarbi sritis tyrimo metu atskleidžiantys pokyčiai susiję su vaikais.

Išanalizavus interviu metu gautą medžiagą, pokyčiuose, susijusiuose su vaikais išskirtos šešios kategorijos: **pokytis vaikų gyvenamojoje aplinkoje; pokytis vaikų savijautoje; pokytis vaikų savarankiškumo įgūdžiuose; pokytis vaikų dalyvavime maisto įsigijimo ir ruošimo procese; pokytis galimybėse išsirinkti sau norimus daiktus; pokytis vaikų dalyvavime namų ūkio darbuose** (4 pav.; 2 priedo 1 lentelė).

3 pav. Pokytyje susijusiame su vaikais išskirtos kategorijos

Vienas iš Lietuvoje vykstančios institucinės pertvarkos siekių yra sudaryti sąlygas vaikui augti saugioje, darnioje ir jo raidai atitinkančioje aplinkoje. Analizuojant tiriamųjų interviu išryškėjo keturios subkategorijos atskleidžiančios **pokytį vaikų gyvenamojoje aplinkoje**: aplinka artima namų aplinkai; aplinka suteikianti saugumą; ramesnė aplinka; savo erdvės turėjimas (5 pav.; 2 priedo 1 lentelė).

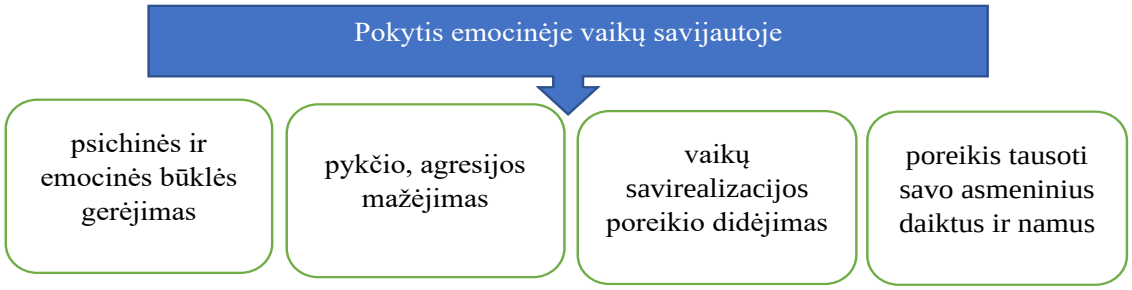

5 pav. Pokytyje vaikų gyvenamojoje aplinkoje išskirtos subkategorijos

Lietuvos Respublikos globos normų aprašas akcentuoja svarbą teikiant vaikui socialinės globos paslaugas aplinkos artimos namų aplinkai kūrimą (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras įsakymas „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“,2007). Tyrimo metu, tiriamieji pažymėjo, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose sukuriama

aplinka artima namų aplinkai: „*galbūt galiu tokį, kaip ir apskritai, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose kuriuose persikėlus gyventi, vaikams tikrai yra gyventi mieliau), iš tikrųjų tai yra namų aplinka kuri vienaip ar kitaip turi teigiamą poveikį vaikams.“(B); „tai puiki galimybė augti aplinkoje kuri yra artima šeimos aplinkai“(E);*. Kita subkategorija išryškėjusi aplinkos pokytyje vaikams, tai BVGN saugumą suteikianti aplinka: „*tai yra jų namai, jie ~ jie tą jaučia, saugumas. Jaučia labai didelį saugumą jie“(F); „tokioje aplinkoje šie vaikai jaučiasi saugesni“(E);*. Aplinka artima namų aplinkai ir saugi aplinka neatsiejama nuo ramios ir privačios aplinkos sąvokų. Aplinka, kurioje gausu pašalinių asmenų, nėra asmeninės, privačios erdvės, negali būti sietina su tinkama vaikui augti aplinka. J. Ruškaus (2014) teigimu, socialinės globos institucijos pasižymi privačios erdvės ir privatumo trūkumu paslaugų gavėjams. Panašiai teigė ir tyrimo dalyviai pažymėdami, kad stacionariuose globos namuose yra didesnis personalo, paslaugų gavėjų skaičius. Tai įtakoja didelį šurmulį, vaikams privatumo ir ramybės trūkumą. Tačiau, vaikams, perėjus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, gyvenamoji aplinka tampa ramesne, užtikrinamas vaiko privatumas: *„tai jiems gal trūko ir tos ramybės, ir* privatumo, tam tikro žodžio prasme. Valytojų nėra, kurios belekada sakykim, vat už rankenos klen`, pašalinių žmonių nėra, kurie bet kada gali įeiti į jų kambarį.“(D); „tai yra iš tikrųjų, va čia, tai yra tikrai pliusas yra ramesnė aplinka.<...> būdavo tie bendri tokie, išbėgdavo ten fojė, būdavo ten žaidimų, minkšt`, minkštų žaislų pažaist. Susibėgdavo su keliom šeimynom vaikai pažaisti. <...> tas visas didelis šurmulys.“(C);*. Dar vieną, svarbų aspektą vaikų aplinkos pokyčio tema, tyrimo metu atskleidė tiriamieji teigdami, kad persikėlus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, vaikams yra sąlygos turėti savo asmeninę erdvę: „*klientai čia tarkim, bendruomeniniuose namuose, jie turi savo kambarius, turi savo erdvę asmeninę. O, ten, tai kažkaip įstaigoje, to, to nebuvo, nes ~ na ~ e būdavo daug klientų ir taip toliau“(F);*. Vertinat tiriamųjų interviu pokyčio vaikų gyvenamojoje aplinkoje tema, akivaizdu, kad galimybės turėti ramią, be pašalinių asmenų, savo erdvę, vaikams sukuria saugumo, užtikrintumo ir savo namų turėjimo jausmą.

Socialinės globos normų aprašas numato „Vaikui sukurta stabili teigiama emocinė aplinka <...>.“ (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, 2007). Tiriamųjų teigimu, pokytis gyvenamojoje aplinkoje įvykęs vaikams perėjus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus įtakoja ir pokytį emocinėje vaikų savijautoje. Tyrimo metu išryškėjusioje kategorijoje **pokytis emocinėje vaikų savijautoje** išskirtos keturios subkategorijos: psichinės ir emocinės būklės gerėjimas; pykčio, agresijos mažėjimas; vaikų savirealizacijos poreikio didėjimas; poreikis tausoti savo asmeninius daiktus ir namus (6 pav.; 2 priedo 1 lentelė).

6 pav. Pokytyje emocinėje vaikų savijautoje išskirtos subkategorijos

J. Sucylaitės, J. Platakytės (2016) teigimu, psichikos sutrikimų turintys vaikai ypač jautriai reaguoja į aplinkos dirgiklius, neužtikrinant ramios, tinkamos psichikos negalią turintiems vaikams gyvenamosios aplinkos, yra provokuojamas nekontroliuojamas, agresyvus vaiko elgesys. Tyrimo metu, bendruomeniniuose vaikų globos namuose išryškėjo tinkamesnės aplinkos, vaikams turintiems psichikos sutrikimų, poveikis. Interviu metu, tiriamieji pabrėžė, kad intelekto ir (ar) psichikos negalias turintiems vaikams, saugios, ramios aplinkos, savo erdvės turėjimas įtakojo psichinės ir emocinės būklės gerėjimą. Tiriamųjų teigimu, vaikams persikėlus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, pastebimas ryškus vaikų emocinės būklės, nuotaikos gerėjimas, vaikai jaučiasi laimingesni, pastebimas akivaizdus pykčio, agresijos priepuolių mažėjimas: *„pasireiškė mažiau pykčio, agresijos poreikių. Gyvendami globos namuose kiekvieną savaitę pasitaikydavo bent kuriam vaikui agresijos, pykčio priepuolis, o atsikrausčius į namus, pastebimas vienas pykčio ar agresijos priepuolis per kelis mėnesius, o paskutiniu metu visai jų nebebūna.“(B);*. Akivaizdų emocinės būklės gerėjimą pažymi ir tai, kad minėtiems vaikams buvo sumažintas ar visai nutrauktas medikamentinis gydymas: *„gyventojų psichosocialinė būsena <...> turbūt keičiasi <...> Tai vaistų vartojimas sumažėjęs ženkliai, daug ką pasako turbūt, kad per laikotarpį kiek jie gyvena dabar bendruomeniniuose name, tai iš esamų šešių gyventojų, trims yra arba sumažintos dozės psichotropinių vaistų, arba visiškai panaikintas gydymas vaistais. <...> nu tas tokia nuotaika automatiškai tampa geresnė“(D);*. Analizuojant tyrimo dalyvių interviu, galima daryti prielaidą, kad teigiamos aplinkos kūrimu, medikamentinio gydymo mažinimu yra formuojamas naujas socialinių paslaugų teikimas, vaikų elgesio koregavimui ir agresijos kontroliavimui pasitelkiami kiti, ne mažiau produktyvūs metodai: *„Nu, tai jeigu jau automatiškai vaistų ~ e* kiekis arba nutraukiamas, arba sumažinamas, tai ir agresija mažėja. <...> daug labiau koordinuojama, ta agresija.“(D);*. Atsižvelgiant į tai, kad vengiant medikamentinio gydymo ir taikant alternatyvius agresijos ir pykčio kontroliavimo metodus, yra reikalingas ne tik socialinių darbuotojų, bet ir vaikų indėlis, galima teigti, kad vaikui yra ugdomas ir emocinis intelektas.

G. Slušnienės, A. Balčėtienės (2016, p. 186) teigimu: „nerealizavę savo poreikių, jausdami nepasitikėjimą savimi, išgyvendami nuolatinį stresą ir kt. vaikai jaučia pyktį, įtampą ir kt.

negatyvias emocijas.“ Tačiau, gyvenančių BVGN intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų savijautoje, tyrimo metu, išryškėjo svarbus aspektas - vaikų savirealizacijos poreikio didėjimas. Tiriamųjų teigimu: *„nuo pat pirmų dienų buvo pastebėta, kad patys vaikai labiau atsiskleidžia“(G);*. Vertinant tai, manytina, kad persikrausčius gyventi į BVGN, vaikai labiau pasitiki aplinka ir joje esančiais asmenimis, nejaučia įtampos, išryškėja vaikų poreikis įsitraukti į savos aplinkos kūrimą, buitinius darbus. *„vat tuo pačiu ir atsiranda tas noras tvarkytis, nes tai žino, kad tai jų yra jau kambarys, ar namas, ar erdvė.“(F);*. Galima daryti prielaidą, kad įtrauktis į savo aplinkos kūrimą, galimybės save realizuoti buitiniuose darbuose, minėtiems vaikams sukuria savos šeimos, savo namų turėjimo pojūtį. Todėl, atsiranda poreikis tausoti savo asmeninius daiktus ir atsakomybė savo namų aplinkos tausojime: *„tausoti pradėjo labiau daiktus, keistai, gal mažiau, tikrai mažiau tausodavo daiktus. Jie jaučias kaip savo, kaip šeimos, kaip* ~, kad viskas yra jau jų, o įstaigoje būdavo kaip ir svetima ir labiau laužoma, labiau galima laužyti negu čia dabar bendruomeniniuose. ~“(D); „atsirado tokių, kaip čia ~ įpročių, bruožų charakterio, kad tarkim, saugoti turtą savo, kaip, kaip asmeninį, ir*, kad nelaužyti, ne* inventoriaus, ar* ten saugoti ten tiesiog, baldus. Na, jie jaučiais, kad jei savo namuose, dėl to taip automatiškai ir atsiranda viskas ~“(F);*. Vertinant tiriamųjų interviu, manytina, kad BVGN, saugi, artima namų aplinkai aplinka, daro teigiamą įtaką intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų emocinei būklei.

Vienas iš socialinės globos teikimo principų: „teikiant socialinę globą vaikams <...> nuo mažens formuojami savarankiško gyvenimo įgūdžiai“ (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, 2007). Tyrimo dalyviai pažymėjo ryškų **pokytį vaikų savarankiškumo įgūdžiuose** gyvenant BVGN. Minėtoje kategorijoje išskirtos subkategorijos pokyčiuose: gebėjime apsirengti; gebėjime susitvarkyti namus; gebėjime pasikloti lovas; gebėjime pasigaminti maistą; gebėjime susitvarkyti valgymo vietą; gebėjime rūpintis savo higiena; gebėjime savarankiškai apsipirkti; gebėjime savarankiškai pasivaikščioti; gebėjime savarankiškai vykti viešuoju transportu (7 pav.; 2 priedo 1 lentelė).

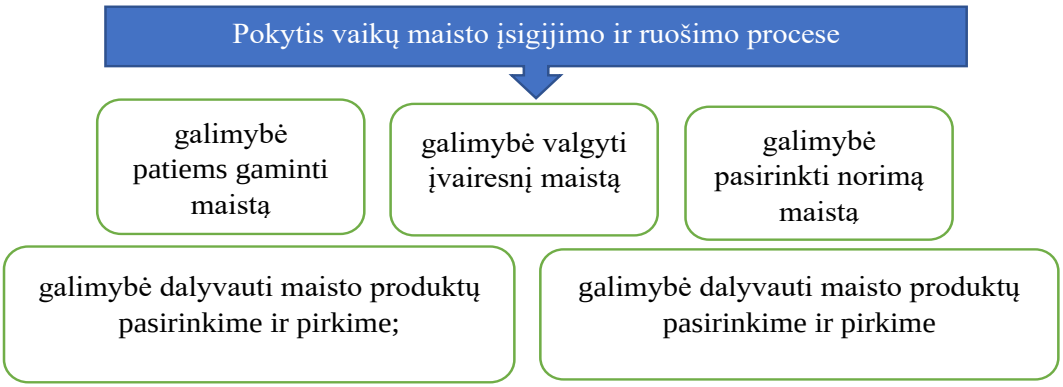
7 pav. Pokytyje vaikų savarankiškumo įgūdžiuose išskirtos subkategorijos

Tiriamųjų teigimu, bendruomeniniuose vaikų globs namuose, stipriai pasikeitusi aplinka, kuri pastebimai yra jaukesnė, nebuvimas gausaus personalo, kuris viską darytų už vaikus, įtakojo intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų savarankiškumo didėjimą. Tiriamieji pažymėjo, kad net ir turintys sunkią negalią vaikai, persikraustę į bendruomeninius vaikų globos namus, praėjus tam tikram laikotarpiui, sugebėjo patys apsirengti: *„na, sakykim ~ išvykę gyventi namuose, aišku ne tą pačią dieną, bet gyvendami po pusmečio ar ne, kiekvienas iš jų gebėjo savarankiškai apsirengti. Aišku ne visai tvarkingai, tikslingai, bet vis tiek gebėjimą apsirengti pats - turėjo kiekvienas.“(B);*. Tyrimo dalyvių interviu atsiskleidžia dirbančių BVGN darbuotojų veiklos organizavimo aspektai, kurie sąlygoja didesnę vaikų įtrauktį į namų ruošos darbus, taip ugdant savarankiškumo įgūdžius. Dirbant įstaigoje, vaikai darbuotojų būdavo daugiau įpareigojami tvarkytis, kad būtų tvarka prieš „kažką“, taip buvo ugdoma tik atskaitomybė prieš įstaigos tvarką palaikančius asmenis. Perėjus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, atsiskleidęs savirealizacijos poreikis, noras išlaikyti savo erdvę tvarkingą, darbuotojų įsitraukimas į savitvarkos darbus, organizavimai namų generalinio tvarkymo, įtakoja intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų gebėjimo susitvarkyti namus įgijimą: *„bent jau kai atėjome tai buvo visi ~ nu, labai silpni tie įgūdžiai. Kažką mokėjo, kažką matė įstaigoje, kaip buvo daroma. Bet dabar, per tuos keturis metus tie įgūdžiai savarankiškumo yra labai sustiprėję, nes tarkim, kas liečia tą pačią savitvarką, tai jie labai daug patys gali pasidaryti. Aišku reikia kartais pabūti šalia jeigu nori, kad tikrai viskas būtų tvarkinga“(G);* Kitas aspektas, įtakojęs vaikų savarankiškumo didėjimą yra darbuotojų didesnis pasitikėjimas vaikais, leidimas vaikams klysti, neteisingai atliktus darbus nekritikuojant pataisyti. Nebijodami klysti, vaikai įgijo ir gebėjimus pasikloti lovas: *„tai čia tik todėl, kad nu, viską leidom patiem daryti. Ir niekada nekritikuoti, kad tu čia blogai padarei ar ką, nu tai tiesiog, jeigu ten lova kažkaip tai netvarkingai paklota, nu tai, parodai, kad kitą kartą taip padaryk, kitą kartą va šitą va patrauk kampą, nu ir kažkaip, jie greitai iš tikrųjų jie šitą įsisavina pakankamai.“(G);* J. Adomaitienės, R. Balčiūnienės (2017) teigimu, viena iš socialinių paslaugų paskirčių - ugdyti asmens gebėjimą gyventi savarankiškai bendruomenėje. Galima teigti, kad gebėjimas savarankiškai pasigaminti maistą yra vienas iš svarbiausių patenkinant esminius asmens poreikius ir siekiant nepriklausomumo nuo aplinkinių. Tiriamieji pažymėjo, kad stebėdami vaikus liečiantį pokytį bendruomeniniuose vaikų globos namuose, pastebimas ir įgytas vaikų gebėjimas pasigaminti maistą. Savarankiškas maisto gaminimas vaikams suteikia džiugesio ir pasitikėjimo savimi jausmus: *„mokosi kepti blynus, tokius paprastesnius maistus. [...], Maisto gaminimo būdus, bet ir išsikepa ir pyragą, po to džiaugiasi, kad savarankiškai pats pasidarė. Ypač, kai jau kiša į orkaitę)), paskui gali pavaišinti visus draugus.“(E);*. Daugelio stacionarios globos įstaigų ypatumas yra tas, kad valgymo procesas vyksta įstaigos valgyklose, todėl vaikui galimybės pasidengti valgymui stalą, susitvarkyti savo

valgymo vietą yra menkos. Gyvenant bendruomeniniuose vaikų globos namuose, valgymo pateikimo procese dalyvauja ir intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, vystosi suvokimas apie maisto pateikimo procesą, įgyjami įgūdžiai susitvarkyti prieš ir po valgymo vietą, vystosi suvokimas apie tvarkingą aplinką. Tiriamųjų teigimu, kitas įgyjamas savarankiškumo įgūdis, atsirandantis vaikams gyvenantiems BVGN, yra gebėjimas susitvarkyti savo valgymo vietą: *„kai kurie, geba <..> susitvarkyti vietą kurioje valgo, stalą nuvalyti, lėkštes nusinešti į tam tikrą skirtą vietą.“(B);* Ugdant suvokimą apie aplinkos tvarką, atsiranda suvokimas apie asmens higienos reikalingumą. Tiriamųjų teigimu, bendruomeniniuose vaikų globos namuose vaikų prausimuisi nebedaro įtakos skalbyklos grafikas, atsirandantis savirealizacijos poreikis įtakoja norą kopijuoti stipresnius, besirūpinančius savo higiena draugus, vystosi didesnis suvokimas apie asmens higieną. Todėl, gyvenant bendruomeniniuose vaikų globos namuose, tarp intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų, pastebimas įgūdžių atsiradimas ar sustiprėjimas gebėjime rūpintis savo higiena: *„kaip ten tarkim, pažastų netgi neturėjo tokio suvokimo, kad reikia pažastis reikia plautis. Tai dabar, kai jau yra vakaras, jau iškarto dantis išsivalo, rodo į pažastis, kad jis pats nori praustis. Pats rodo, tarkim, nusiplovė pažastis, dar neina iš vonios, nes laukia, kad dezodorantu papurkštum. Nu, va toks va, kažkoks tai, suvokimas ateina ir jie tikrai darosi savarankiškesni.“(G);*. E. Šumskienė (2014) teigia, kad socialinės globos įstaigose pastebimas menkas paslaugų gavėjų savarnkiškumo ugdymas, tai salygoja netinkamą integraciją į visuomenę. Tačiau, analizuojant tiriamųjų interviu, galima daryti prielaidą, kad BVGN, intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų integracijai į visuomenę įgūdžių ugdymui yra sudaromos tinkamesnės sąlygos. Kaip teigia tyrimo dalyviai, vaikai gyvendami bendruomeniniuose vaikų globos namuose, atsiradus savirealizacijos poreikiui įgyja pasitikėjimą savimi, jaučiasi drąsesni ir skatinami darbuotojų įgyja gebėjimus savarankiškai apsipirkti: *„parduotuvėj apsipirkinėti būna, kad leidžiam, tiesiog duodam pinigų ir jisai pats nusiperka, pats apsiskaičiuoja. Kartais, jeigu suskaičiuoja blogai, tai pirma nusiperka tuos dalykus, tada žiūri jeigu išeina, nueina nusiperka.“(G);* Atsižvelgiant į tai, kad gyvendami įstaigoje, intelekto ir (ar) psichikos negalias turintys vaikai savarankiškai galėdavo nueiti tik iki artimiausios parduotuvės, visais kitais atvejais juos lydėdavo įstaigos darbuotojai, sėkmingesnes tendencijas integracijai į bendruomenę gyvenant bendruomeniniuose vaikų globos namuose, rodo ir savarankiškumo įgūdžiai įgaunami gebėjime savarankiškai pasivaikščioti: *„savarankiškai išeina ir iš teritorijos, ir už bendruomeninių tų namų, ko nebuvo įstaigoje taip savarankiškai jie negalėjo taip daryti. <...> m* gali, priklausomai nuo jų negalės, sunkumo ir tikriausiai, gali išeiti pasivaikščioti, gali išeiti į netoliese esančią žaidimų aikštelę, ten tokios supynės, karstyklės, pasitreniruoti.“(D);*. Tiriamųjų teigimu, gyvendami įstaigoje, intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai naudodavosi tik įstaigos transportu. Todėl, galima teigti, kad vykstančią vaikų integraciją į

bendruomenę bendruomeniniuose vaikų globos namuose rodo ir įgyti vaikų įgūdžiai gebėjime savarankiškai vykti viešuoju miesto transportu: *„ta prasme, jeigu būnant įstaigoje, buvo labai riboti jų išėjimai į*, bendruomenę, ir* jeigu mes išeidavome, tai dažniausiai kartu, su darbuotojais, su palydom, tai persikėlus čia, į tuos namus bendruomeninius, a* toks atsirado poreikis ir noras aišku, ir* tų sakau, iššūkis, e* leisti juos į bendruomenę savarankiškai vykti viešuoju transportu"(F);*. Pažymėtina, kad gebėjimus savarankiškai vykti viešuoju transportu įgyja intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, gyvenantys didesniuose miestuose. Tiriamieji iš mažų miestelių, pažymėjo, kad vaikams, savarankiškai vykti viešuoju transportu nėra galimybių, nes mažuose miestuose nėra viešojo miesto transporto. Vertinant tiriamųjų atsakymus visuose bendruomeniniuose vaikų globos namuose gyvenančių vaikų įgytų ar sustiprėjusių įgūdžių tema, galima teigti, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų savarankiškumo įgūdžiai stipriai atsiskleidžia sudarant jiems teigiamas ir skatinančias jiems atsiskleisti sąlygas. Tinkamesnės sąlygos ir didesnė įtrauktis į kasdieninę veiklą yra vaikams gyvenantiems bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Kitas svarbus įvykęs **pokytis vaikų maisto įsigijimo ir ruošimo procese**. Sudarant galimybes vaikui dalyvauti visame maisto gavimo, gamybos procese, įgyvendinami vaiko įgalinimo, vaiko galimybės reikšti savo nuomonę aspektai. Pokytyje vaikų maisto įsigijimo ir ruošimo procese išskirtos penkios subkategorijos: galimybė dalyvauti maisto produktų pasirinkime ir pirkime; galimybė matyti kaip gaminamas maistas; galimybė patiems gaminti maistą; galimybė valgyti įvairesnį maistą; galimybė pasirinkti norimą maistą (8 pav.; 2 priedo 1 lentelė). Atkreiptinas dėmesys, kad subkategorijos, išanalizavus tiriamųjų atsakymus yra vertinamos kaip galimybės atsirandančios intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams gyvenant bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

8 pav. Pokytyje vaikų maisto įsigijimo ir ruošimo procese išskirtos subkategorijos

Kaip teigia tiriamieji, bendruomeniniuose vaikų globos namuose ypač didelė pokyčių raiška pastebima maisto įsigijimo ir paruošimo procese. Gyvenant įstaigoje, vaikų maitinimas vyksta įstaigos valgyklose, todėl, galimybės intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams,

dalyvauti maisto įsigijimo ir paruošimo procese menkos. Tačiau, perėjus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, darbuotojai turi patys užtikrinti maisto įsigijimo ir paruošimo procesą. Minėtas procesas vyksta dalyvaujant vaikams. Taip su sudaromos galimybės dalyvauti maisto produktų pasirinkime ir pirkime. Tiriamieji pažymėjo, kad vaikai aktyviai dalyvauja maisto produktų išsirinkime, pirkime: *„tai vat čia jau labai aktyviai dalyvauja ir vaikai. Jie kartu eina į parduotuvę, renkasi prekes, dedasi į vežimėlį ir po to, dedasi į kuprines ir neša namo.“(E);*. Interviu metu, tiriamieji pažymėjo, kad gyvendami įstaigoje intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai neturėjo pakankamai žinių apie maisto gamybos procesą: *„nu jie, jie iš`, pats nauja buvo, kaip atsiranda šitas maistas ant stalo, pati gamybą jiem buvo nauja.“(C);*. Persikėlus gyventi į bendruomeninius namus, maisto gamybos procesui vykstant dalyvauja ir vaikams, vaikams sudaroma galimybė matyti kaip gaminamas maistas: *„kas liečia būtent mūsų namus, tai taip pat pasikeitimai susiję su maistu. Vaikams atsirado galimybė matyti kaip yra gaminamas maistas„(B);*., Vaikai stebėdami maisto gamybos procesą vykstantį bendruomeniniuose vaikų globos namuose, noriai patys įsitraukia į maisto gaminimo procesą, todėl jiems atsiranda galimybė patiems gaminti maistą: *„jie, jie turėjo patys daugiau daly`, dalyvauti maisto gamybos procese. Nu ankščiau šito nereikėjo. Nu, aišku, jie tada valgykloje susitepdavo sumuštinį, kad patys, bet čia ir atsipjauti reikia tą riekutę ar sūrio, ar dešros ar* ~ ta pati gamyba jiems, jiem buvo įdomu, kaip viskas, kaip ta košė atsiranda, kaip tą sriubą išsiverda, kaip kotletą iškepi, ką dedi, tą patį blyną kaip kepti reikia. Vieną mergaitę: oi, aš galiu, kepsiu aš, pati išsikepsiu šitą, vyresnioji mūsų mergaitė. Nu, sakom: kepkis)).“(C);*. Tyrimo dalyviai pažymėjo, kad maisto gaminimo procesui vykstant namuose, maisto gamyba tampa mažiau reglamentuojama teisės normų, nebelieka besikartojančio, įstaigos patvirtinto meniu, meniu planuojamas darbuotojų kartu su vaikais. Tokiu būdu sudaromos sąlygos gaminti įvairius, pageidaujamus patiekalus – atsiranda galimybė valgyti įvairesnį maistą: *„pasikeitė maisto įvairovė. Kiekvienas darbuotojas gamina skirtingai ir tai jaučiasi patiekalų įvairovėje. Iki šiol vaikai nebuvo ragavę keptos duonos, keptų bulvių, nes globos namuose yra tam tikri patiekalai ir jie kartojasi karts nuo karto, be to yra griežtos taisyklės dėl tam tikrų patiekalų netinkamumo.“(B);* Dar vienas aspektas susijęs su pokyčiu vaikų maisto įsigijimo ir ruošimo procese – sudaroma galimybė pasirinkti norimą maistą. Tiriamųjų teigimu, įstaigoje meniu sudaromas ilgesniam laikotarpiui, pasikartojantis, neteikiant plataus pasirinkimo. Bendruomeniniuose vaikų globos namuose, į meniu planavimą yra įtraukiami ir vaikai, sudaromos galimybės pabandyti įvairių produktų ar maisto patiekalų: *„ir galbūt, atsirado dar, nepaminėjau ko, tai susidaryti meniu savo norimą, e* ko įstaigoj tikrai nebuvo, kad meniu įstaigoj būdavo padaromas toks, e* šabloninis visiems, o dabar galima, pagal bendrą sutarimą atsižvelgti į m* jų pageidavimus ir sakykim, ~ vienokius ar kitokius produktus susipirkti, kad* būtų galima*

daryti ~ vieną ar kitą jų mėgstamą, ~ arba, kad patys darytų patiekalą.“(D); Vertinant tyrimo dalyvių interviu, galima teigti, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams, perėjus gyventi iš socialinės globos įstaigos į bendruomeninius vaikų globos namus, vyksta ilgalaikės socialinės globos paslaugų teikimo organizavimo esminiai pokyčiai, kurie įtakoja galimybes minėtiems vaikams dalyvauti maisto įsigijimo ir ruošimo procese. Tokiu būdu sudaromos galimybės minėtiems vaikams išreikšti savo nuomonę, vyksta vaiko įgalinimo procesas.

Kita, svarbi kategorija, pokyčių susijusių su vaikais raiškoje, pažyminti naujas galimybes ir įgalinimą intelekto ir (ar) psichikos negalias turintiems vaikams, gyvenantiems bendruomeniniuose vaikų globos namuose, yra **galimybė išsirinkti sau norimus daiktus**. Minėtoje kategorija išskirtos dvi subkategorijos: galimybė pagal save apsistatyti savo kambarį; galimybė išsirinkti sau rūbus ir avalynę (9 pav.; 2 priedo 1 lentelė).

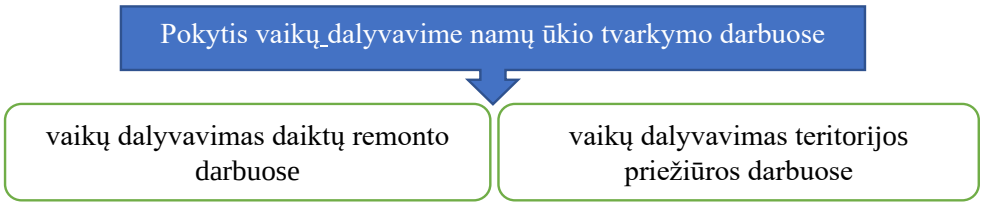

9 pav. Pokytyje galimybėse išsirinkti sau norimus daiktus išskirtos subkategorijos

Galimybės reikšti savo nuomonę renkantis sau asmeninius daiktus galima sieti su vaiko savirealizacijos įgyvendinimu. Išreikšdamas nuomonę pasirenkant norimus daiktus, vaikas patenkina savo susikuriamą poreikį. Atsižvelgiant į vaiko norus ugdomas vaiko pasitikėjimas ir savigarba, patenkinami individualūs poreikiai. Tačiau, tyrimu atskleista, kad galimybės išsirinkti sau norimus daiktus, intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams, gyvenant institucijoje yra menkos. Tiriamųjų teigimu, vaikams persikėlus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, vaikai įtraukiami į savo erdvės kūrimą, jiems suteikiama galimybė pagal save apsistatyti savo kambarį: *„jie turi galimybę savo vat kambariuose, <...> bet savo kambarius, jie turi galimybę įsirengti, aišku proto ribose, bet apsistatyti bent jau taip kaip jiems ~, kaip jiems atrodo tinkama, kaip jie nori. Čia, sakykim, lovos persistūmimas, stalo persistūmimas, tų baldų toks va išdėstymas, kas nereikalauja nuostolių, tai jiems leidžiama pasidaryti savarankiškai.“(D);*. Kaip pažymėjo tiriamieji, avalynės ir rūbų pirkimas gyvenant socialinės globos įstaigoje ne visada vyksta individualizuotai, dažnai vykdomas centralizuotas pirkimas. Tačiau, perėjus intelekto ir psichikos negalią turintiems vaikams gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, įstaigų vadovai sudarė galimybes savarankiškai socialiniams darbuotojams vykdyti pirkimus. Toks socialinės globos paslaugų teikimo pokytis įtakojo ir vaikams galimybes patiems išsirinkti sau rūbus ir avalynę: *„važiuojam su vaikais apsipirkti. Vaikai rengiasi nu, va, tai čia va, vaikams jau*

tas toks, renkasi jie savo avalynę, ten drabužius, kokius pirkti, pirks, nepirks, tą pirks. Pasiūlai, ne aš noriu būtent šitą. Nu tai toks, nu artimesnis tas toks prie to. Ankščiau, ką gaudavome ~. Nors ir ten jau buvome pradėję, ~ pradėję žiūrėti, kad nusipirkti pagal ~ vaikų norą. Bet ne* taip, o dabar, tai šimtu procentų mes, mes patys apsiperkama aprangą"(C);*. Vertinant tyrimo dalyvių interviu, galima teigti, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose, tinkamiau sudaromos sąlygos vaikui išreikšti savo pageidavimus, savo nuomonę asmeninių daiktų įsigijimo ir asmeninės erdvės kūrimo temomis.

Kitas vaiko įgalinime svarbus aspektas – vaiko dalyvavimas namų ūkio tvarkyme. Analizuojant tyrimo metu surinktą medžiagą, išskirta kategorija - **pokytis vaikų dalyvavime namų ūkio tvarkymo darbuose.** Minėtoje kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos: vaikų dalyvavimas daiktų remonto darbuose; vaikų dalyvavimas teritorijos priežiūros darbuose (10 pav.; 2 priedo 1 lentelė).

10 pav. Pokytyje vaikų dalyvavime namų ūkio tvarkymo darbuose išskirtos subkategorijos

Interviu metu, tiriamieji pažymėjo, kad BVGN intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, jausdamiesi atsakingi už savo erdvės kūrimą, noriai įsitraukia į smulkių daiktų remonto darbus: *„stipresni vaikinai, tai tikrai noriai, imasi ūkio darbų, ir* ne tik padeda, bet ir patys organizuoja tam tikrus, tarkim remonto darbus smulkius"(D);*. Vaikų dalyvavimas daiktų remonto darbuose ugdo intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų savarankiškumą. Ugdant atsakomybę savo namų kūrime ir suvokimą apie savitvarką, minėti vaikai yra įtraukiami ir į dalyvavimą teritorijos priežiūros darbuose: *„Tai buvo bendru sutarimu, e* padarytas budėjimo grafikas, kur išskirstytos yra savaitėje dienos, kur kiekvienas yra tą dieną atsakingas <..> lauko tvarką, priežiūrą. Jeigu ten kažkokie nenumatyti reikalai vyksta kaip žiemą sniego, sakykim, kasimą arba* patalpų tvarkymą"(D);*. Vertinant tyrimo dalyvių interviu, akivaizdu, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, gyvendami BVGN, įtraukiami į namų ūkio darbus, taip užtikrinant jų įvairiapusį savarankiškumo ugdymą.

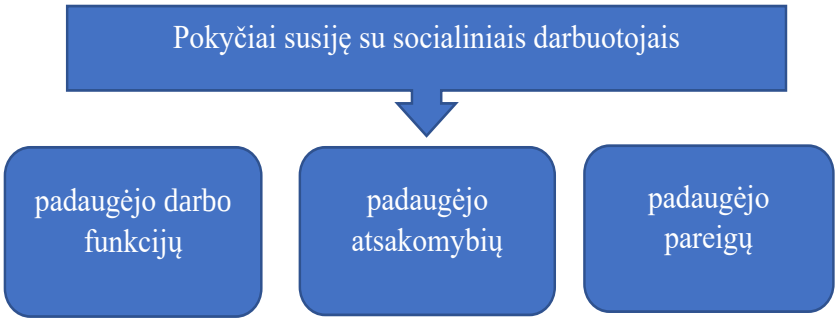
Apibendrinant pokyčių raišką susijusią su vaikais, galima teigti, kad BVGN sudaromos tinkamos sąlygos saugios, artimos namų aplinkai kūrimui, kas sąlygoja intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų psichinės ir emocinės būklės gerėjimą, saviraišką, poreikį dalyvauti savo erdvės kūrime ir saugojime. BVGN socialinės globos paslaugų teikimas organizuojamas taip, kad susidaro tinkamesnės sąlygos įgyvendinti socialinės globos normas, numatančias „Vaikui sudarytos sąlygos įgyti kiek įmanoma daugiau darbo, namų ūkio, biudžeto tvarkymo, pirkimo ir

kitų kasdieniame gyvenime būtinų įgūdžių, padėsiančių užtikrinti jo savarankiškumą ateityje. Socialinės globos įstaigoje vaikas motyvuojamas būti kuo savarankiškesnis, ugdant jo savitvarkos gebėjimus (maisto gaminimosi įgūdžius, gyvenamųjų patalpų ir aplinkos tvarkymosi, drabužių skalbimo, lyginimo, taisymo, mokymosi naudotis buitine technika, higienos priemonių, maisto produktų įsigijimo, naudojimosi visuomeniniu transportu.“ (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, 2007). Taip, pat įgyvendinami intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų įgalinimo ir galimybės reikšti savo nuomonę aspektai. Atsižvelgiant į tai, kad BVGN gyvenančių intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų savarankiškumo įgūdžiai sustiprėja arba atsiranda nauji, galima teigti, kad BVGN užtikrinamas tinkamesnis, skatinantis vaikų raidos vystymąsi socialinės globos teikimo procesas.

4.2.1.2. Pokyčiai susiję su socialiniais darbuotojais

Kita sritis, kuri keitėsi įgyvendinant institucinės globos sistemos reorganizavimą, kaip išryškėjo išanalizavus tyrimo dalyvių interviu, tai pokyčiai socialiniams darbuotojams jų profesinėje veikloje

Analizuojant gautus tiriamųjų interviu, išskirtos trys kategorijos kuriose pasireiškia pokyčių raiška susijusi su socialiniais darbuotojais: **padaugėjo darbo funkcijų; padaugėjo atsakomybių; padaugėjo pareigų** (11 pav.; 2 priedo 2 lentelė).

11 pav. Pokyčiuose susijusiuose su socialiniais darbuotojais išskirtos kategorijos

Deinstitucionalizacijos metu vykstantys pokyčiai įtakoja keisti socialinės globos paslaugų teikimo organizavimą. Kaip teigia A. Kiaunytė ir N. P. Večkienė (2011), pokyčių metas socialinius darbuotojus įpareigoja įgyti kitokios, nei iki tol turėjo, profesinės kompetencijos. Pokytį darbo funkcijose pažymėjo ir interviu metu tiriamieji teigdami, kad perėjus dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus, socialiniams darbuotojams **padaugėjo darbo funkcijų.** Minėtoje kategorijoje išskirtos šešios subkategorijos: maisto produktų pirkimas; maisto gamybos užtikrinimas, organizavimas; rūbų, patalynės priežiūra; užimtumo veiklų vedimas; būtinybė pasirūpinti namų ūkiu; patiems vykimas atnaujinti vaiko dokumentus (12 pav.; 2 priedo 2 lentelė).

12 pav. Padaugėjusių darbo funkcijų kategorijoje išskirtos subkategorijos

Socialinės globos įstaigų darbo organizavimas vyksta struktūriškai išdalinant darbo funkcijas atskiriems globos įstaigoje esantiems padaliniams. Socialinės globos paslaugų teikimas bendruomeniniuose vaikų globos namuose, keičia darbo organizavimo tvarką. Nebelieka kelių, skirtingų pareigybių, kurios būtų atsakingas tik už tam tikrų funkcijų atlikimą. Tyrimu atskleista, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose dirbantiems socialiniams darbuotojams prisideda papildoma funkcijos užtikrinti vaiko maitinimo paslaugą. Tiriamųjų teigimu, bendruomeniniuose vaikų globos namuose jie rūpinasi maisto produktų pirkimu: *„atsirado <..> pirkimas maisto produktų.“(F);*. Taip pat turi organizuoti, užtikrinti maisto gamybą: *„Kaip rūpin` rūpinimasis tinkamu namų gyventojų maitinimu, <..> koordinuojam maisto gamybą“(E);*. Pažymėtina, kad maisto pirkimas, gamyba vyksta įtraukiant ir intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčius vaikus, kas sąlygoja minėtų vaikų savarankiškumo ugdymą. Tiriamųjų teigimu, socialinis darbuotojas dirbdamas bendruomeniniuose vaikų globos namuose tampa atsakingas ir už rūbų, patalynės priežiūrą: *„Nu, galbūt pridėčiau tokią kaip ir papildomą funkciją prie to ką darėme būdami įstaigoje, tai atsirado tai, kad socialinis darbuotojas iš dalies tapo ir buities sektoriaus vadovas, kuris turi viską sužiūrėti ir jei kažkas suplyšo, neišsiskalbė patalynė, tu turi viską spręsti.“(B);*. A. Kiaunytė ir J. Ruškus (2010, p. 268) teigia, kad skirtinga organizacinė aplinka įtakoja socialinio darbuotojo veiklos pritaikymą tam tikroms aplinkybėms. Tyrimo rezultatai rodo, kad BVGN dėl ne esančių užimtumo specialistų, užimtumo veiklų vedimas tampa socialinių darbuotojų, dirbančių minėtuose namuose, pareiga. Tiriamųjų teigimu: *„bendruomeniniuose tu <..> tampi viskuom viename: ir užimtumo specialistas, nes turi daugiau laiko ir užimtumams skirti. <..> Labiausiai, tai galbūt, tas užimtumas, nes tu ~ Jie vis tiek yra vaikai, darosi paaugliai, yra aktyvūs ir jie nori judėti, tos fizinės veiklos, nori tų užimtumų, tai kartais labai daug, gal net visą dieną tu skiri tam užimtumui. Tarkim, jeigu savaitgalis, pusryčius pavalgei, kažkur eini, grįžai pietus pavalgei ir vėl tada eini, kad jie bent jau išsikrautų. Tai va čia, tas labiausiai tą. ~ užimtumą ~ Daugiau tą dėmesį yra skiriam“(G);* J. Adomaitienės ir R. Balčiūnienės (2017, p. 74) teigimu,

„socialinio darbo pobūdis daugiafunkcis, taigi ir asmenų, dirbančių socialinių paslaugų sektoriuje, veikla yra daugiaplanė.“ Daugiafunkcinio darbo apraiškos išryškėjo ir tyrime. Tyrimo dalyviai, interviu metu, pabrėžė naują savo darbo funkciją - būtinybę pasirūpinti namų ūkiu. Tiriamųjų teigimu, sulūžus inventoriui, įvykus nelaimei, tolimesniais veiksmais, reikia greitai šalinti padarinius, todėl ne kiekvieną kartą yra galimybės laukti iš įstaigos atvykstančių darbuotojų: *„Na, sakykime* ~ m, sulūžus kažkokiam inventoriui, a* dažniausiai įstaigoje būdavo tam tikri darbuotojai, kurie viską sutvarkydavo. Dabar, kadangi, gyvenam bendruomeniniam name, prisišaukti įstaigą kartais tampa sudėtingą, todėl organizuojamės [...], tiek kiek gebame, susitvarkome patys.“(D);*. Tyrimo metu buvo pažymėtos ir naujos funkcijos patiems vykti atnaujinti vaiko dokumentų. Tiriamųjų teigimu, įstaigoje vaiko dokumentų keitimas dažniausiai vyksta koordinuojant padalinio vadovo ar vyriausiojo socialinio darbuotojo, asmens dokumentai yra daromi į įstaigą atvykusios migracijos tarnybos. Tačiau, BVGN namuose dirbantys socialiniai darbuotojai yra įpareigojami vaiko asmens, neįgalumo ir kitais dokumentais, pasirūpinti patys: „*Įstaigoje, tai atvažiuodavo pasus čia daryti, mums nereikėdavo važiuoti. Neįgalumus, taip pat būdavo, kad sutvarko. Mums tarkim paruošti tik dokumentus, neįgalumo pažymėjimo pačiai nereikėdavo važiuoti išsiimti. Kad ir tos, tarkim šalpos, pensijos, nu kažkaip būdavo lengviau. Dabar ten jau darbai visi ~ nu, kaip ir mums.“(G);*. Pažymėtina, kad socialinės globos paslaugų teikimas BVGN yra pakankamai naujas paslaugų teikimo būdas, todėl globos įstaigos neturi vieningo intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų dokumentų keitimo būdų – yra socialinės globos įstaigų, kuriose minėtų dokumentų keitimo pokyčio nėra.

Tyrimu atskleista, kad dėl Lietuvoje paskelbto karantino, išryškėjo dar vienas aspektas papildomose socialinių darbuotojų funkcijose, tai užtikrinimas nuotolinio ugdymo. Tačiau, vertinant tai, kad minėta funkciją sąlygoja tik tam tikros aplinkybės, kurios tikėtina yra laikinos – pasirinkta šios funkcijos plačiau neanalizuoti.

Vertinant tiriamųjų interviu padaugėjusių darbo funkcijų tema, galima teigti, kad socialinio darbuotojo, dirbančio BVGN, funkcijos tampa įvairesnio pobūdžio, atsiranda poreikis įgyti kitokių, net ir nesusijusių su socialinio darbuotojo profesija žinių.

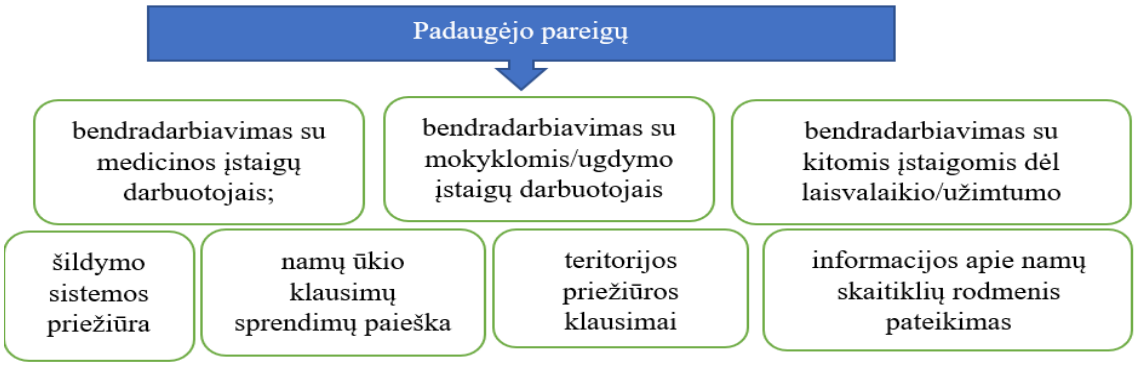
V. Rimkaus (2015) teigimu, įvairiapusis socialinio darbuotojo darbo pobūdis sąlygoja socialinio darbo ribų neapibrėžtumą Įvairiapusio socialinio darbuotojo vaidmuo ir socialinio darbo ribų neapibrėžtumas išryškėjo ir tyrime. Tyrimo metu, tiriamieji pažymėjo, kad perėjus dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus, jiems **padaugėjo atsakomybių**. Minėtoje kategorijoje išskirtos trys subkategorijos: atsakomybė už vaiko sveikatos būklę; atsakomybė medikamentų sudavime; atsakomybė vykime viešuoju transportu su vaikais (13 pav.; 2 priedo 2 lentelė).

13 pav. Padaugėjusių atsakomybių kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tiriamųjų teigimu, dirbant įstaigoje, vaiko sveikatos būklės priežiūrą teikdavo medicinos darbuotojai. Tačiau, dirbant BVGN, atsakomybė už intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų sveikatos būklę tenka socialiniams darbuotojams: *„ir šiaip visą būklę, tai vat reikia pačiam truputėli daugiau jau. Nes įstaigoje buvo atsakingas, aišku medicinos personalas, o* bendruomeniniuose namuose, kaip ir socialinis darbuotojas“(F);* Intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams, tam tikrais atvejais, kontroliuoti simptomus yra skiriamas ir medikamentinis gydimas. Institucijoje, medikamentų sudavimu minėtiems vaikams rūpinasi slaugytojai. Tačiau, tyrimo rezultatai parodė, kad BVGN, atsakomybė medikamentų sudavime yra priskiriama socialiniams darbuotojams: *„Bet tu ir esi ~ <..> Ir ~ už tuos medikamentus, taip pat esi atsakingas, jie turi būti suduoti, nes nėra, slaugytojų nėra, tu negali kažko tai išsikviesti, turi labai tas ~ atsakingas būti, kad tikrai jie būtų paduoti, suduoti laiku ir tiek, kiek turi būti.“(G);* Analizuojant tyrimo medžiagą, išryškėjo papildoma atsakomybė vykime viešuoju transportu su vaikais. Tiriamųjų teigimu, dirbant socialinės globos įstaigoje, išvykose su vaikais yra naudojamas įstaigos transportas. Perėjus dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus, miestuose, kuriuose yra viešasis transportas, siekiant integracijos į bendruomenę, intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai ir vykstantys kartu darbuotojai, naudojasi viešuoju miesto transportu. Todėl, socialiniai darbuotojai tampa atsakingi už tinkamo maršruto paiešką, vaikų priežiūrą viešajame transporte: *„Taip pat ir šiaip, galbūt tokios atsakomybės labiau: naudojantis viešuoju transportu, ~ ir taip pat susižiūrėti tas vietas. Nes kas skiriasi įstaigoje, tai yra transportas, tu užsirašai, įsėdi ir važiuoji. O čia jau šiek tiek daugiau, nes tai yra, tarkim šeši gyventojai ir tu su visais turi vykti į kažkokį tai ~ m* ~ miesto galą, tai ~ šiek tiek ~ Tai vat, šitas galbūt yra sudėtingesnis momentas. Nes ir gyventojai iš pat pradžių, ne visada žinojo kaip naudotis, tai truputį reikėdavo dar juos ir sužiūrėti, kad niekas nepasiliktų tame transporte, kad visi įliptų, visi išliptų ir taip pat ir pačiai susižinoti maršrutus.“(G);*. Vertinant tyrimo rezultatus socialiniams darbuotojams padidėjusių atsakomybių srityje, galima teigti, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose, socialinio darbo ribos išplečiamos, socialiniai darbuotojai įgyja daugiau įvairiapusiškesnių atsakomybių.

Kita sritis, kurioje tyrimo metu išryškėjo pokyčių raiška susijusi su socialiniais darbuotojais, tiriamųjų teigimu – **padaugėjo pareigų**. Analizuojant tyrimo metu surinktą medžiagą, minėtoje kategorijoje išskirtos septynios subkategorijos: bendradarbiavimas su medicinos įstaigų darbuotojais; bendradarbiavimas su mokyklom/ugdymo įstaigų darbuotojais; bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis dėl laisvalaikio/užimtumo; šildymo sistemos priežiūra; namų ūkio klausimų sprendimų paieška; teritorijos priežiūros klausimai; informacijos apie namų skaitiklių rodmenis pateikimas (14 pav.; 2 priedo 2 lentelė).

14 pav. Padaugėjusių pareigų kategorijoje išskirtos subkategorijos

A. Petrauskienė (2011) pažymi, kad socialinio darbuotojo veikla yra susieta bendradarbiavimu su skirtingų veiklų sričių specialistais, įvairaus pobūdžio institucijomis. Bendradarbiavimas su įvairiais partneriais ir įstaigom buvo atskleistas ir tyrime. Tačiau, kaip pažymėjo tiriamieji, dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose, socialinis darbuotojas įpareigojamas daug labiau įsitraukti į bendradarbiavimą. Tiriamųjų teigimu, persikėlus dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus, socialinis darbuotojas įpareigojamas savarankiškai bendradarbiauti su medicinos įstaigų darbuotojais: *„bendradarbiavimo labai daug atsirado: <..> su, medicinos įstaigom <.. > tuo pačiu ir daugiau pareigų.“(F);* Tyrimo medžiagoje kaip papildoma bendradarbiavimo pareiga dirbant BVGN išryškėjo ir bendradarbiavimas su mokyklomis/ugdymo įstaigų darbuotojais: *„Mokyklos, bendradarbiavimo labai daug atsirado: su mokyklom“(F);* Pažymėtina, kad socialinių darbuotojų bendradarbiavimas su mokyklų ir medicinos įstaigų atstovais vyko ir dirbant socialinės globos įstaigose. Tačiau, perėjus dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus, pastebimas didesnis socialinių darbuotojų įpareigojimas bendradarbiauti su minėtomis įstaigomis. Atsiradusios naujos funkcijos pasirūpinti intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų užimtumu, įtakojo ir pareigą bendradarbiavime su kitomis įstaigomis dėl laisvalaikio/užimtumo: *„bendradarbiavimas ir su bendruomenėje esančiom visokiom organizacijom, kurios galėtų vat įtraukti klientus į užimtumus.“(F);*. Sklandaus bendradarbiavimo dėka užtikrinamas intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų užimtumas

bendruomenėje, naudojantis bendruomenėje esančiomis užimtumo paslaugomis, didinama minėtų vaikų įtrauktis į bendruomenę.

V. Rimkaus (2015, p. 100) teigimu, „pagalba žmogui, modernios pasaulėžiūros eroje buvusi tiesiog „veiksmu“, apibrėžta universalaus suvokimo, kas yra gerai, o kas – blogai, postmoderniame pasaulyje tampa labai priklausoma nuo konteksto ar susiklosčiusių aplinkybių.“ Socialinio darbuotojo vaidmens priklausomumas nuo tam tikrų aplinkybių ir konteksto, nuolatinis poreikis įvairiapusės patirties atsiskleidžia ir tyrime. Tyrimu atskleista, kad dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose ir kaip jau buvo minėta, nebelikus papildomo personalo, kuris būtų atsakingas už buitinius namų priežiūros darbus, socialiniai darbuotojai įpareigojami rūpintis šildymo sistemos priežiūra: *„E* šildymo ūkis iki šiol buvo prižiūrimas institucijos, bet kadangi pas mus yra pakankamai vyriškas kolektyvas, tai* už šią smulkmeną yra atsakingas taip pat socialinis darbuotojas.“(D);*.

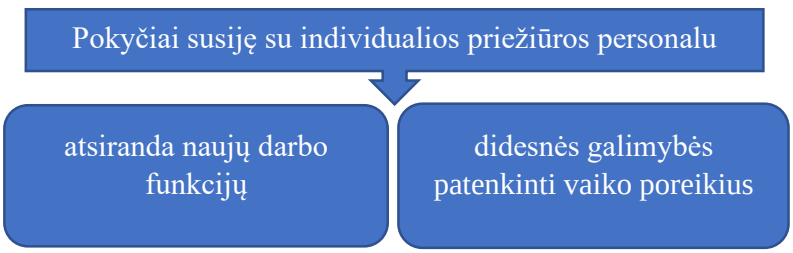
J. Eidukevičiūtė ir N. P. Večkienė (2014) pažymi, kad socialinio darbo paskirtis - sprendimas įvairių, kompleksiškų, gyvenimiškų situacijų. Tyrimu atskleista, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai, susiduria su pareigomis spręsti ir situacijas, kurios nėra įtraukiamos į socialinio darbo kontekstą. Tiriamųjų teigimu, jiems tenka pareiga namų ūkio klausimų sprendimų paieška: *„kaip atsirakinti elektros dėžutę, ką daryti užsikirtus spynai“(B);*. Tyrimo medžiagos analizė rodo, kad įprastai bendruomeniniuose vaikų globos namuose dirba vienas arba du socialiniai darbuotojai ir keturi socialinio darbuotojo padėjėjai. Esant tokiam personalui, teritorijos priežiūros klausimai yra taip pat priskiriami socialinio darbuotojo pareigai spręsti. Socialinis darbuotojas įpareigotas organizuoti sniego nukasimo darbus, teritorijos valymo, lauko gėlių priežiūrą: *„kaip organizuoti sniego nukasimo klausimą“(B); „Organizavimas vyksta socialinio darbuotojo visų veiklų. Tiek ir teritorijos. O įstaigoje, įstaigoje būdavo dažniausiai atskiri darbuotojai, kurie teritoriją tvarkydavo ir kitas patalpas.“(D);*. Interviu metu, tiriamieji pažymėjo papildomą pareigą dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose - informacijos apie namų skaitiklių rodmenis pateikimas: *„Skaitliukai, elektros, vandens - viską nurašyti, pateikti laiku. Reikia dar susigaudyti kur rasti tą skaitliuką, kaip prie jo prieiti.“(B);* Tyrimu atskleista, kad į namų ūkio darbus, skaitiklių parodymų pateikimą yra įtraukiami ir intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, taip ugdomi minėtų vaikų įgūdžiai ir savarankiškumas. Vertinant tyrimo dalyvių interviu, galima teigti, kad papildomo personalo nebuvimas įtakoja papildomų, nesusijusių su socialinio darbo profesija, pareigų socialiniams darbuotojams. Tačiau, dėl žmogiškųjų išteklių sąlyginio trūkumo, nebelieka sąlygų intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų nugalinimui – visų darbų atlikimui už juos. Tai įtakoja minėtų vaikų savarankiškumo didėjimą, buitinių įgūdžių ugdymą.

Tyrimu atskleistos ir nepakitusios pertvarkos kontekste socialinių darbuotojų funkcijos. Tiriamųjų teigimu, teikdami socialinę pagalbą intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams didelis dėmesys yra skiriamas savarankiškumo ugdymui. Minėti vaikai yra skatinami įsitraukti į bendrą namų veiklą, motyvuojami būti kaip galima daugiau savarankiškesni. Pažymėtina, kad dirbant įstaigoje su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais savarankiškumo ugdymas taip pat buvo skatinamas. Teikiant socialinės globos paslaugas svarbu paslaugų gavėjo ryšių išsaugojimas ir palaikymas su artimaisiais. Tiriamieji pažymėjo, kad teikdami socialinę pagalbą intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams, stengiasi išsaugoti glaudų ryšį su vaikų artimaisiais, šeimos nariais. Inicijuoja minėtų vaikų apsilankymus, artimųjų svečiavimąsi, sveikinimus įvairiomis progomis. Tačiau, bendravimo ir bendradarbiavimo su paslaugų gavėjų artimaisiais funkcijai, pertvarkos procesas įtakos neturėjo.

Apibendrinant pokyčių raišką susijusią su socialiniais darbuotojais, galima teigti, kad dirbantiems BVGN socialiniams darbuotojas pertvarkos kontekste darbo turinys pasipildė naujomis funkcijomis, atsakomybėmis, pareigomis. Socialinio darbuotojo vaidmuo tampa daugiafunkcinis, kintantis, įvairiapusiškas, jo ribos tampa neapibrėžtos, reikalauja įgūdžių, kurių dirbant socialinės globos įstaigoje nereikėjo. Dėl BVGN ne esančių kitų sričių specialistų, socialiniam darbui turėtumėme prilyginti ir visus namų buities priežiūros klausimus, tokius kaip šilumos ūkio priežiūra, namų technikos priežiūra ar teritorijos priežiūros organizavimas. Tačiau, galima teigti, kad tai gali būti poveikis kitokiam, nei iki šiol įprasta matyti, socialinio darbuotojo identiteto formavimui. Pažymėtina, kad patys socialiniai darbuotojai, tyrimo metu teigė, kad savo darbo sąlygas vertina teigiamai, papildomus rūpesčius atperka ženklus intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų savarankiškumo ir įgūdžių didėjimas.

4.2.1.3. Pokyčiai susiję su individualios priežiūros personalu

Dar viena sritis, kuri keitėsi Lietuvoje vykdomos deinstitucionalizacijos kontekste, kaip pabrėžė interviu dalyviai, buvo pokytis individualios priežiūros personalui. Analizuojant tyrimo dalyvių interviu, išsiskiria dvi kategorijos: **atsiranda naujų darbo funkcijų; didesnės galimybės patenkinti vaiko poreikius** (15 pav.; 2 priedo 3 lentelė).

15 pav. Pokytyje individualios priežiūros personalui išskirtos kategorijos

Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje vykstantis deinstucionalizacijos procesas įtakoja iš esmės keisti socialinės globos paslaugų teikimo organizavimą. Bendruomeninių vaikų globos namų steigimą numato teisės aktų imperatyvas: „Bendruomeniniai vaikų globos namai negali būti steigiami tame pačiame žemės sklype ar pastate su socialinės globos namais, kitais bendruomeniniais vaikų globos namais“ (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras įsakymas „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, 2007). Steigimas BVGN atokiau nuo institucijos, sąlygoja tam tikrų pareigių darbuotojų nebuvimą BVGN. Tyrimu atskleista, kad dėl papildomo personalo nebuvimo, individualios priežiūros personalui **atsiranda naujų darbo funkcijų**. Naujų funkcijų kategorijoje išskirtos trys subkategorijos: prisidėjo patalpų valymas; prisidėjo namų teritorijos priežiūra; prisidėjo maisto gamyba (16 pav.; 2 priedo 3 lentelė).

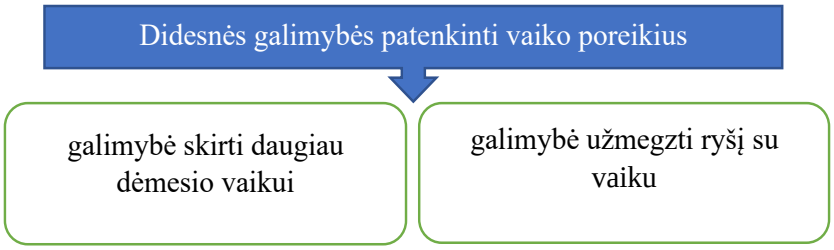
16 pav. Atsiradusių naujų darbo funkcijų individualios priežiūros personalui kategorijoje išskirtos subkategorijos

Interviu metu, tiriamieji pažymėjo, kad dirbant įstaigoje, individualios priežiūros personalas, atsakingas buvo tik už intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų kambarius. Bendrų, higieninių patalpų, langų valymą, šiukšlių išnešimą atsakingi buvo valytojai. *„Anksčiau, dirbdami globos namuose mes turėjome personalą, kuris tvarkė visas bendras patalpas, išnešdavo šiukšles, šveitė grindis ir valė langus <..> dabar viską darome mes.“(B);*. Dėl buities sektoriaus darbuotojų nebuvimo, BVGN individualios priežiūros personalui yra priskiriama papildoma darbo funkcija - namų teritorijos priežiūra. Tyrimo dalyviai pažymėjo, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose individualios priežiūros personalas žiemos laikotarpiais kasa sniegą, vasaros laikotarpiais pjauna, ravi žolę, tvarko nukritusius lapus: *„žiemos metu tenka ir sniegą kasti, o vasarą ir rudenį tvarkyti lapus ar ravėti žoles.“(B).* Dirbantys BVGN, kurie įsteigti daugiabučiame name, prižiūri švarą bendrose daugiabučio patalpose.

Socialinės globos įstaigose, intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų visas maitinimo procesas organizuojamas yra maisto ruošimo ir maitinimo padalinio darbuotojų. Tyrimas atskleidžia, kad BVGN ne esant atskirų virtuvės darbuotojų, maisto gaminimo funkcija priskiriama individualios priežiūros personalui: *„Anksčiau, dirbdami globos namuose mes turėjome personalą <..> maistą taip pat gamindavo ir darbuotojai buvo atsakingi tik už vaikų*

indų išplovimą, dabar viską darome mes.“(B). Vertinant tyrimo dalyvių interviu naujų funkcijų individualios priežiūros personalui atsiradimo tema, galima teigti, kad socialinės globos paslaugų teikimo reorganizavimas daro įtaką visų socialinės globos struktūrose dirbančių darbuotojų darbo funkcijoms. Individualios priežiūros personalui pridedamos naujos funkcijos, kurios sąlygoja darbo pobūdį įvairiapusiškesnį. Taip pat, manytina, kad atliekant maisto ruošos funkcijas atsiranda poreikis turėti žinių maisto gamybos procese.

Tyrimo metu atskleista, kad dirbant BVGN, dėl aplinkos artimos namų aplinkai, esant mažesniam intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų skaičiui, individualios priežiūros personalui susidaro **didesnės galimybės patenkinti vaiko poreikius**. Minėtoje kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos (17 pav.; 2 priedo 3 lentelė).

17 pav. Didesnių galimybių patenkinti vaiko poreikius kategorijoje išskirtos subkategorijos

J. Ruškus (2020) pažymi, kad socialinės globos institucijos įkurtuose padaliniuose bendruomenėje yra pastebimos geresnės gyvenimo sąlygos, kurias įtakoja tinkamesnių santykių konstravimas tarp intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių asmenių ir darbuotojų. Tyrimu atskleista, kad BVGN dirbančiam individualios priežiūros personalui, yra didesnės galimybės skirti daugiau dėmesio vaikui. Tiriamieji pažymėjo, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose ne esant kelių grupių vaikų, darbuotojų dėmesys yra skiriamas tik ten gyvenantiems vaikams: *„Darbuotojai gali duoti kur kas daugiau dėmesio klientam“(F); „Ir darbuotojams puiki galimybė <..> skirti jam daugiau individualaus dėmesio.“(E).* Tiriamųjų teigimu, dirbant BVGN nebelieka struktūriškos institucinės tvarkos, darbo organizavimas tampa laisvesnis, labiau pritaikomas individualioms situacijoms. Laisvesnės darbo sąlygos įtakoja geresnę darbuotojų emocinę būseną, teigiamą atmosferą, kuriami šeimos modelio pobūdžio santykiai. Šeimos santykių konstravimas sudaro galimybes individualios priežiūros personalui užmegzti ryšį su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais: *„Gaunasi kaip šeimoje gyvena. Darbuotojai, jie kaip ir klientai, jie kaip šeimyna. Ir* tuo pačiu, ir tas ryšys atsiranda daug didesnis. <..> atsiranda didesnis ryšys, e* ~ toks šiltesnis ryšys ~ tarp, ~ tarp darbuotojų ir klientų“(F).*

Apibendrinant tyrimo rezultatus pokyčio raiška susijusia su individualios priežiūros personalu, galima teigti, kad socialinės globos sistemos reorganizavimas įtakoja darbo funkcijų pokyčius minėtiems darbuotojams. Individualios priežiūros personalo, dirbančio

bendruomeniniuose vaikų globos namuose, praplečiamos darbo funkcijos nesusijusios tiesiogiai su paslaugų gavėjais, darbo pobūdis tampa įvairiapusiškesnis. Bendruomeniniuose vaikų globos namuose darbas organizuojamas neįtakojant griežtos institucinės tvarkos, taip kuriama teigiamai veikianti darbuotojų emocinę savijautą atmosfera, kuriami šeimos pobūdį atitinkantys santykiai, užmezgamas artimesnis ryšys su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais.

4.2.2. Darbuotojų mokymai pertvarkos kontekste

Atsižvelgiant į tai, kad darbas su intelekto ar psichikos negalia turinčiais vaikais ypač sudėtingas dėl minėtų vaikų savybių ypatingumo, socialiniams darbuotojams labai svarbu turėti specifinių žinių ir kvalifikacijos kėlimas turi būti vykdomas tikslingai, vertinant mokymų poreikį. Tyrimo metu siekta atskleisti kokius mokymus socialiniai darbuotojai gavo pertvarkos metu organizuojamuose mokymuose ir kokių mokymų išlieka poreikis.

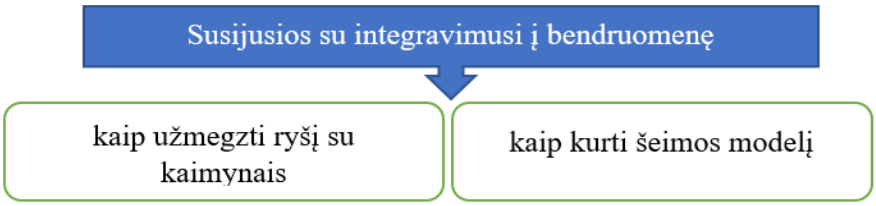
4.2.2.1. Gautos žinios pertvarkos kontekste

Tyrimo metu tiriamieji atskleidė pertvarkos kontekste organizuojamų mokymų temas ir jų poreikį. Analizuojant tiriamųjų atsakymus gautų mokymų pertvarkos metu srityje, išsiskiria dvi kategorijos: **susijusios su integravimusi į bendruomenę; susijusios su vaiko sveikata ir elgesiu** (18 pav.; 2 priedo 4 lentelė).

18 pav. Gautų mokymų pertvarkos metu išskirtos kategorijos

Socialinės globos įstaigų reorganizavimo tikslas - intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų integracija į bendruomenę. Tyrimas atskleidžia, kad ruošiant socialinius darbuotojus ir individualios priežiūros personalą darbui BVGN, didelis dėmesys skiriamas mokymams **susijusiems su integravimusi į bendruomenę**. Minėtoje kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos: kaip užmegzti ryšį su kaimynais; kaip kurti šeimos modelį (19 pav.; 2 priedo 4 lentelė). Interviu metu, tiriamieji akcentavo neigiamą visuomenės požiūrį į intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikus. Neigiamas požiūris pasireiškia kaimynų vengimu, bendruomenės vaikų nenoru bendrauti su minėtais vaikais.

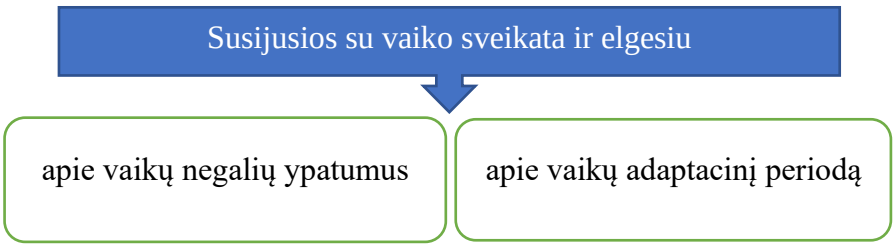

19 pav. Gautų žinių susijusių su integravimusi į bendruomenę kategorijoje išskirtos subkategorijos

R. Genienės (2020) teigimu, dėl sovietmečiu vykusios intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčių asmenų izoliacijos, visuomenėje nėra įprastą matyti ir gyventi šalia minėtų asmenų. Tai sąlygoja visuomenės pasipriešinimą intelekto ir (ar) proto negalią turinčių asmenų integracijai į bendruomenę. Pertvarkos metu organizuojamuose mokymuose buvo plačiai diskutuojama su darbuotojais besiruošiančiais dirbti bendruomeniniuose vaikų globos namuose, kaip reikia užmegzti ryšį su kaimynais: *„taip pat aptarėme, kaip mes išeinam į bendruomenę, kas mūsų laukia, su kuo teks susidurti, <..> plačiai analizavom kaip mums seksis santykiuose su kaimynais, kaip mums reikia jų neišgąsdinti, kaip mums reikia elgtis, ką mes turime kalbėti, kad atsirastų ryšys.“(B).* Tyrimo metu atskleista, kad mokymuose išgirstas žinias, socialiniai darbuotojai panaudojo praktikoje: *„kaip su kaimynais, reikės bendrauti, kaip koks, ~ kaip tą kontaktą užmegzti, užmegzti su* miestelio vaikais <...> Žinau, kad vat, kaip vat užmegzt kontaktą mes, net pasinaudojom per mokymus, kaip užmegzti kontaktą, kad su kaimynais. Per pirmas Kalėdas, švęst pradėjom Kalėdoms, sakom, nu kaip* dabar - kaimynus reikia visus pasveikint“(C).* Kaip teigė tyrimo dalyvis, parodytas dėmesys per pirmąsias Kalėdas gyvenant bendruomeniniuose vaikų globos namuose kaimynams, sąlygojo tolimesnius draugiškus santykius tarp dirbančių, gyvenančių bendruomeniniuose vaikų globos namuose ir šalia gyvenančių kaimynų.

Socialinės globos paslaugų teikimu bendruomeniniuose vaikų globos namuose siekiama sukurti šeimos aplinkai prilyginamą aplinką, todėl darbuotojų kvalifikacijos kėlimas minėta tema yra būtinas, siekiant tinkamesnio paslaugų teikimo. Tyrimu atskleista, kad organizuojant mokymus pertvarkos metu, dėmesys buvo skiriamas ir darbuotojų mokymams šeimos modelio kūrimui: *„buvo tas toks, pačios kontakto, kaip šeimos kūrimo modelis, tas tokio kontakto labiau, kad jį sustiprinti“(G).* Tyrimo dalyviai pažymėjo, kad šeimos modelio formavimo mokymuose gautos žinios ir kaip vaikus įtraukti į bendrus nutarimus, sprendimus. Vertinant tiriamųjų interviu gautų mokymų integracijos į bendruomenę tema, manytina, kad mokymuose gautos žinios padeda užmegzti santykį su kaimynais, padeda kurti šeimai prilyginamą santykį su vaikais, taip didinama intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų integracija į bendruomenę.

Tyrimu atskleista mokymų gautų pertvarkos metu kategorija **susijusios su vaiko sveikata ir elgesiu**. Minėtoje kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos: apie vaikų negalių ypatumus; apie vaikų adaptacinį periodą (20 pav.; 2 priedo 4 lentelė).

20 pav. Gautų žinių susijusių su vaiko sveikata ir elgesiu kategorijoje išskirtos subkategorijos

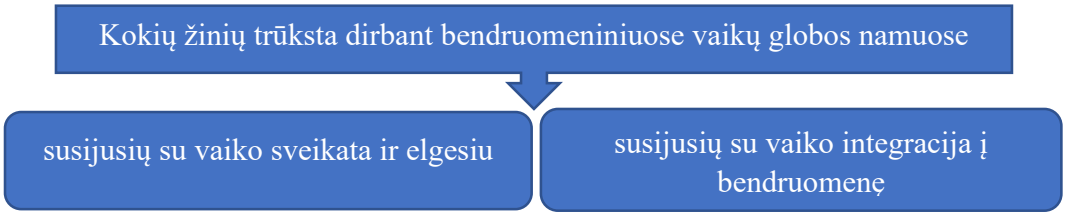
Tyrimo dalyviai pažymėjo, kad pertvarkos metu organizuojamuose mokymuose buvo skiriamas didelis dėmesys socialinių darbuotojų darbui su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais. Mokymų metu buvo gilinamasi į minėtų vaikų negalių ypatumus: *„daug mokymų gavome apie autizmo spektro sutrikimą.“(B)*. Tyrime išryškėjo, kad kai kurių socialinės globos įstaigų vadovai, ruošdami socialinius darbuotojus darbui bendruomenėje su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais, mokymus organizavo pasitelkdami ir specialistus iš užsienio: „*taip pat su mumis dar kurį laiką, net ir mūsų namuose, kartu buvo ir dirbo specialistė, psichologė, kuri turi daug patirties Vengrijoje dirbdama su autizmo spektrą turinčiais asmenimis.“(B)*. Tyrimo dalyvio teigimu, tokiu būdu organizuoti mokymai davė teigiamų rezultatų dirbant su minėtais vaikais bendruomenėje, buvo gautos teorinės ir praktinės žinios reikalingos darbui.

Tyrimu atskleista, kad pertvarkos metu socialiniams darbuotojams organizuojami mokymai - apie vaikų adaptacinį periodą: „*O apie adaptacinį laikotarpį, tą visą adaptaciją ~ - erdvės galbūt čia tos pasikeitimo, naujovių tų visų, tai. Tie mokymai tokį davė, kad reikia, kad palikti tą gyventoją tam tikru metu, kaip čia pasakyt, ramybėje, jam iš pradžių išaiškinti kas vyks, kaip minėjau.“(D)*. Persikėlus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai patiria stresą, yra reikalingas adaptacinis periodas. Vertinant tiriamųjų interviu pertvarkos metu gautų mokymų susijusių su vaiko sveikata ir elgesiu tema, galima teigti, kad socialinės globos įstaigų vadovai, įvertindami socialinio darbo sudėtingumą su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais, prieš pradedant darbą bendruomeniniuose vaikų globos namuose skiria dėmesį darbuotojų kompetencijai gerinti negalių ypatumų tema.

4.2.2.2. Trūkstamos žinios dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose

J. Eidukevičiūtės ir N. P. Večkienės (2014) teigimu, siekiant tinkamai teikti socialines paslaugas kompleksinėje paslaugų gavėjų aplinkoje, socialiniai darbuotojai ieškodami sprendimų

turi taikyti įvairių sričių žinias. Analizuojant tiriamųjų atsakymus trūkstamų mokymų tema, išsiskiria dvi skirtingų sričių kategorijos. Trūksta mokymų: **susijusių su vaiko sveikata ir elgesiu; susijusių su vaiko integracija į bendruomenę** (21 pav.; 2 priedo 5 lentelė).

21 pav. Trūkstamų mokymų temoje išskirtos kategorijos

V. Gudžinskienės, R. Raudeliūnaitės (2018) teigimu, pereinant prie bendruomenės paslaugų, esamos socialinių darbuotojų kompetencijos nėra pakankamos teikti kokybiškas paslaugas. Kvalifikacijos kėlimo poreikis socialiniams darbuotojams atsiskleidė ir tyrime. Tiriamųjų teigimu, dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose išryškėja poreikis žinių **susijusių su vaiko sveikata ir elgesiu**. Minėtoje kategorijoje išskirtos trys subkategorijos: vaiko sveikatos būklės vertinimo; vaikų elgesio (konfliktų valdymo); vaikų lytiškumo (22 pav.; 2 priedo 5 lentelė).

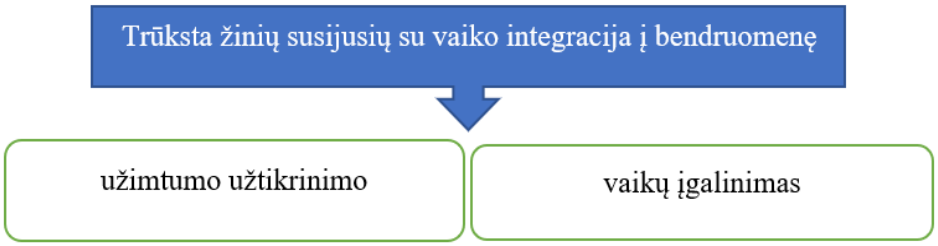

22 pav. Trūkstamų mokymų susijusių su vaiko sveikata ir elgesiu kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tyrimu atskleista, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose dėl ne esančio medicinos personalo, atsakomybė už vaikų sveikatą tenka socialiniams darbuotojams. Tiriamieji pabrėžė, kad ne visada geba įvertinti vaiko sveikatos būklę: „*dabar, kai tokie esam kaip ir vieni, ten, kad ir tas temperatūros užkilimas kartais būna labai toks baisus. Nes nežinai, vaistų duodi, temperatūra nekrenta. <..> Bet, kad ir dabar ~ tuo covid laikotarpiu truputį yra dėl to sudėtinga. nu, tokia, gal baimė jaučiasi, kad kas, jeigu ten pakoso ar kažkokia tai skundžiasi, kad gerklė skauda. Tai galbūt tos žinios, labiau tos, medicininėje srityje“(G).* Dėl negalių ypatumų, vaikų psichinė sveikata jautri, galimi reagavimai į bet kokius aplinkos veiksnius. Kaip pažymi tiriamieji, praktikoje pasitaiko situacijų dėl suicidinių veiksmų. Todėl iškyla poreikis turėti žinių kaip atpažinti suicidines mintis. Medicinos personalo nebuvimas bendruomeniniuose vaikų globos

namuose sąlygoja ir vaikų elgesio (konfliktų valdymo) mokymų poreikį: *„kaip elgtis krizinėse situacijose, ištykus`, ištikus, e*, gal tiems suicido priepuoliams. Ar agresijos kažkokiems priepuoliams, nes ~ įstaigoje, dažniausiai būdavo įprasta kviestis sargą, arba sesutę, o čia jau dabar, dažniausiai tą situaciją gauna darbuotojas spręsti pats.“(D).* Tiriamųjų teigimu, gyvendami bendruomeniniuose vaikų globos namuose intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai tampa paaugliais, neišvengiamai vyksta jų lytinė branda, todėl socialiniams darbuotojams yra poreikis turėti vaikų lytiško temomis žinių: *„Vaikas ir lytiškumas – irgi svarbi problema kada jie tampa paaugliais.“(E).* Tiriamieji ypač nerimauja, dėl žinių trūkumo lytiškumo temomis, kai bendruomeniniuose vaikų globos namuose gyvena skirtingų lyčių intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai.

Tyrime išryškėjo trūkstamų žinių kategorija **susijusi su vaiko integracija į bendruomenę**. Minėtoje kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos: užimtumo užtikrinimo; vaikų įgalinimas (23 pav.; 2 priedo 5 lentelė).

23 pav. Trūkstamų žinių susijusių su vaiko integracija į bendruomenę kategorijai išskirtos subkategorijos

Kaip pažymėjo tiriamieji, dirbant BVGN, intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų užimtumo planavimas, laisvalaikio parleidimo organizavimas socialinio darbuotojo pareiga. Tyrimu atkleista, kad socialiniams darbuotojams trūksta mokymų užimtumo užtikrinimo tema: *„kaip reikėtų labiau į kontaktą eiti su <..> užimtumo paslaugas teikiančiais asmenim, su įmonėm.“(G).*

Intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams perėjus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, socialinės globos paslaugų teikimas tampa labiau orientuotas į vaiko savarankiškumo didinimą. Tyrimu atkleista, kad socialiniai darbuotojai, bei individualios priežiūros personalas nėra tinkamai pasiruošęs minėtų vaikų įgalinimui. Dėl įprastos institucinės tvarkos, darbuotojai bijo minėtais vaikais pasitikėti, leisti jiems daugiau veikti. Tiriamųjų teigimu, mokymai klientų įgalinimo tema būtų naudinga visiems dirbantiems bendruomeniniuose vaikų globos namuose: *„Toliau, galbūt, kaip ~ čia bendrai visiems turbūt darbuotojams, tai tokio, <...> stengtis pasitikėti tais gyventojais ir nebijoti, kaip pasakyt, nusvilti patiems, kaip ~ dabar dauguma labai darbuotojų bijo, kad, jeigu kažkas atsitiks. <...> nebijoti įgalinti tuos gyventojus.“(D).*

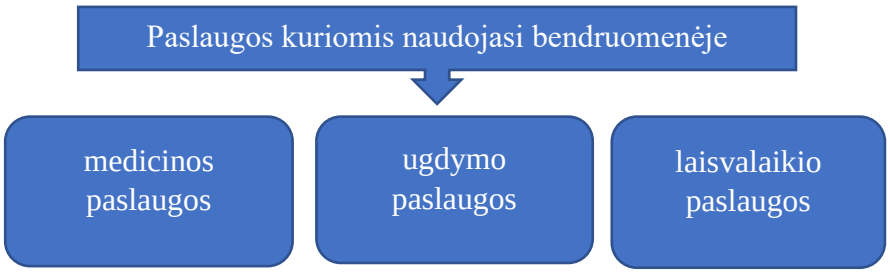
Apibendrinant tiriamųjų interviu mokymų tema, galima teigti, kad institucinės pertvarkos metu ruošiant darbuotojus darbui bendruomeniniuose vaikų globos namuose su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais, mokymų temos yra parenkamos tinkamos, gautas žinias socialiniai darbuotojai panaudoja ir praktikoje. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad tyrimu išryškėjo tokios pačios kategorijos tiek gautų mokymų srityje, tiek trūkstamų žinių srityje, galima daryti prielaidą, kad mokymų yra organizuojama nepakankamai. Taip pat, siekiant tinkamai teikti socialinės globos paslaugas, reikalingas išsamesnis išgryninimas mokymo temų reikalingų darbui BVGN socialiniams darbuotojams.

4.2.3. Intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams paslaugų bendruomenėje prieinamumas

Įgyvendinant socialinės globos reorganizavimą yra siekiama, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, gyvenantys BVGN naudotųsi paslaugomis esančiomis visuomenėje. Dirbančių BVGN socialinių darbuotojų darbo turinyje atsiranda būtinybė užtikrinti, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai gautų paslaugas bendruomenėje. Tyrimo metu, tiriamieji atskleidė kokiomis paslaugomis bendruomenėje naudojasi teikiant socialinės globos paslaugas ir kokių paslaugų dar trūksta.

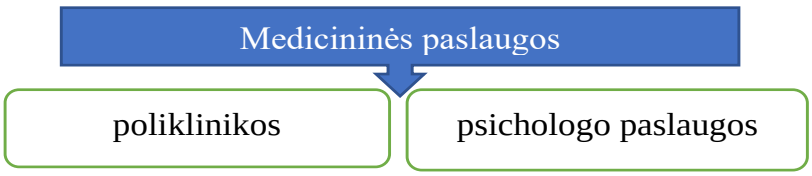
4.2.3.1. Paslaugos kuriomis intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai naudojasi bendruomenėje

Analizuojant tiriamųjų interviu kokiomis paslaugomis naudojasi bendruomenėje tema, išryškėja trys kategorijos: **medicinos paslaugos; ugdymo paslaugos; laisvalaikio paslaugos** (24 pav.; 2 priedo 6 lentelė).

24 pav. Paslaugų kuriomis naudojasi bendruomenėje temoje išskirtos kategorijos

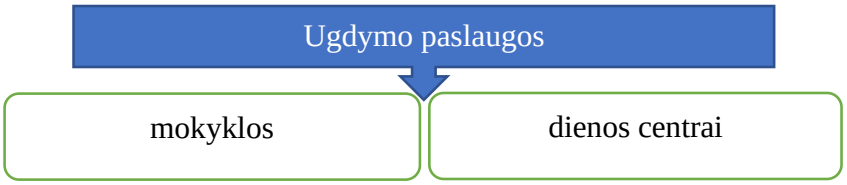
Įprasta, kad socialinės globos įstaigų struktūroje yra asmens sveikatos priežiūrą užtikrinantis padalinys. Todėl, didžioji dalis medicininių paslaugų vaikams teikiama institucijoje. Tyrimu atskleista, kad intelekto ir ar psichikos negalią turintys vaikai, gyvendami BVGN, naudojasi bendruomenėje esančiomis **medicininėmis paslaugomis**. Medicininių paslaugų kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos: poliklinikos; psichologo paslaugos (25 pav.; 2 priedo 6 lentelė).

25 pav. Medicininių paslaugų kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tiriamųjų teigimu, gyvenant BVGN intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai lankosi miesto poliklinikose ar privačiose šeimos klinikose: *„nu, poliklinika miesto, kas liečia, tai yra ~ a* ~ šeimos gydytojas“2; „į privačia šeimos kliniką einame.“(D)*. H. Remschmidt ir F. M. Theisen (2005) pažymi, kad sergantiems šizofrenija vaikams, dėl stabilios psichinės būsenos užtikrinimo yra reikalinga psichologų priežiūra. Analizuotoje literatūroje yra minimas ir kitomis intelekto ir (ar) psichikos sutrikimą lemiančiomis ligomis sergančių vaikų psichologo priežiūra. Todėl, psichologo paslaugos turi būti nuolat teikiamos minėtiems vaikams. Tiriamieji pažymėjo, kad psichologo konsultacijas renkasi bendruomenėje esančiuose konsultacijų centruose: *„psichologinės paramos konsultavimo centru“(E)*. Tačiau, pažymėtina, kad tam tikrais atvejais, ypač karantininiu laikotarpiu, naudojasi ir socialinės globos įstaigoje dirbančio psichologo konsultacijomis.

Tyrimu atskleista, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, gyvendami bendruomeniniuose vaikų globos namuose, bendruomenės teikiamomis **ugdymo paslaugomis**. Minėtoje kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos: mokyklos; dienos centrai (26 pav.; 2 priedo 6 lentelė).

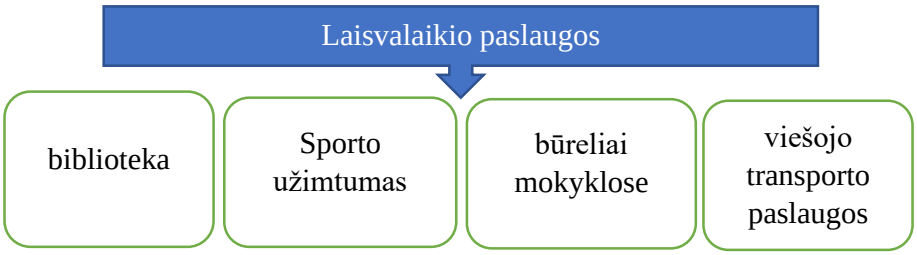
26 pav. Ugdymo paslaugų kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tiriamieji pažymėjo, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai lanko bendruomenėje esančias mokyklas. Tyrimu atskleista, kad įprastai minėti vaikai eina į pagal jų negalių tipą pritaikytas mokyklas: *„mes lankom mokyklą, kurioje dauguma mokosi autizmo spektrą turinčių mokinių“(B); „mokyklos, profesinės mokyklos, specialiosios“(F)*. Atkreiptinas dėmesys, kad socialinės globos įstaigoje gyvenantys vaikai taip pat lanko bendruomenėje esančias mokyklas.

V. Targamadzė (2017) teigia, kad vaikų dienos centruose vyksta tiek ugdymas, tiek ugdymasis, todėl galima teigti, kad tai prilyginama ugdymo paslaugai. Dienos centrų funkcija yra didinti užimtumą neįgaliems vaikams, neįgaliems asmenims. Tokiu būdu tėvams sudaroma

alternatyva neįgalaus vaiko priežiūros paslaugai. BVGN gyvenantys vaikai prilyginami bendruomenėje gyvenantiems vaikams, todėl gali naudotis vaikų dienos centrų paslaugomis. Interviu metu, tiriamieji pažymėjo, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, gyvendami BVGN, naudojasi dienos centrų paslaugomis: *„į dienos centrą eina keturi gyventojai“(G); „nueina į dienos centrą“(E).*

Tyrimu atskleista naudojamų paslaugų bendruomenėje kategorija – **laisvalaikio paslaugos**. Minėtoje kategorijoje išskirtos keturios subkategorijos: biblioteka; sporto užimtumas; būreliai mokyklose; viešojo transporto paslaugos (27 pav.; 2 priedo 6 lentelė).

27 pav. Laisvalaikio paslaugų kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tyrimu atskleista, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai naudojasi bibliotekų organizuojamuose laisvalaikio renginiuose. Tiriamieji pažymėjo, kad bibliotekose organizuojamos vakaronės, žaidimai ir kiti laisvalaikio praleidimo užsiėmimai: *„bibliotekoje būna laisvalaikis, žaidimai, vakaronės“(F).*

Tyrimu atskleista, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose gyvenantys intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai lanko bendruomenėje organizuojamus sporto būrelius, treniruotes, naudojasi sporto užimtumo paslaugomis: *„lanko treniruotes, vyksta į varžybas“(F); „ taip pat, šitie dar, ~ m* užimtumo taip pat, treniruotės kai kurių vaikinų. ~“(D).* Tiriamasis akcentavo, kad gyvendami socialinės globos įstaigoje, vaikai nelankė sporto treniruočių.

Tyrimu atskleista, kad kaip užimtumo paslauga bendruomenėje, intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai, naudojasi mokyklose organizuojamais būreliais: *„bet yra tų veiklų, kur jam jau labai patinka, tai lanko ir būrelį ir mokykloj. Dalyvauja ir keramikos būrelį, tai ir dainavimo būrelį, tą vokalo turi.“(E).* Vertinant tiriamųjų interviu būrelių mokyklose tema, galima teigti, kad mokyklose vyrauja įvairių būrelių pasirinkimas ir jų organizavimas mokyklose didina užimtumo paslaugų bendruomenėje prieinamumą intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų.

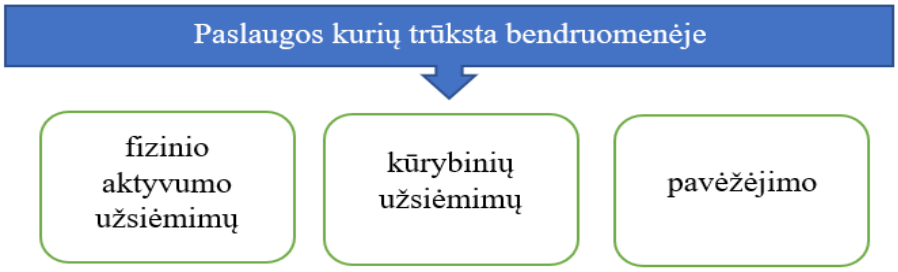
Tyrimu atskleista, kad miestuose, kuriuose yra viešasis miesto transportas, intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai ir darbuotojai vykdami su minėtais vaikais, naudojasi viešuoju transportu: *„į ugdymo įstaigas viešuoju transportu, a* arba vyksta į, kai vyksta renginius kažkokius, tai irgi viešuoju transportu“(D).* Kaip jau buvo minėta, BVGN yra kuriami atokiau

nuo socialinės globos įstaigų, todėl užtikrinti įstaigos transporto paslaugą gyvenantiems atokiau vaikams sudėtinga. Dar viena priežastis minėtiems vaikams naudotis viešojo transporto paslauga, tai integracijos į bendruomenę, savarankiškumo įgūdžių didinimas.

4.2.3.2. Paslaugos kurių trūksta intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams bendruomenėje

E. Šumskienė (2014) pabrėžia, kad pastebimas didelis poreikis paslaugų bendruomenėje intelekto sutrikimą turintiems vaikams. D. Urbonaitienė (2015), pažymi, kad dėl neįgalių vaikų savitumo, minėtiems vaikams turėtų būti kuriamos specializuotos paslaugos bendruomenėje.

Tyrimo rezultatai rodo, kad bendruomenėje trūksta **paslaugų susijusių su laisvalaikiu**. Minėtoje kategorijoje išsiskiria trys subkategorijos: fizinio aktyvumo užsiėmimų; kūrybinių užsiėmimų; pavėžėjimo (28 pav.; 2 priedo 7 lentelė).

28 pav. Trūkstamų paslaugų bendruomenėje kategorijoje išskirtos subkategorijos

M. Kocić ir kt. (2017) pabrėžia, fizinio aktyvumo teigiamą įtaką intelekto negalią turinčių vaikų fizinės sveikatos ir gyvenimo kokybei. Tyrimo metu atskleistas intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams poreikis fizinio aktyvumo. Tiriamųjų teigimu, BVGN gyvenantys vaikai džiaugiasi fiziniu aktyvumu, pastebimas poreikis per fizinę veiklą iškrauti savo emocijas. Tačiau, kaip teigia tiriamieji, bendruomenėje trūksta fizinio aktyvumo užsiėmimų: *„Daugiau reikėtų fizinio aktyvumo užsiėmimų, nes vaikams jų labai reikia“(B).* Tyrimo dalyvis pažymėjo, kad buvo bandyta ieškoti įstaigos kuri leistų naudotis minėtiems vaikams sporto salės patalpomis, tačiau nei su viena įstaiga susitarti nepavyko: *„šiaip tai reikėtų tokių sportinių veiklų. Tarkim, kad ir kaip sporto salė. Galbūt vat irgi kažkada ieškojome, bandėm, galbūt kas nors mums paskolintų, įleistų į sporto salę, bet nepavyko susitarti. Tai ~ daugiau reikėtų sportinių užsiėmimų, tos fizinės veiklos“(G).*

Tarp intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiu vaikų pastebimas noras užsiimti kūrybiniais užsiėmimais. Tačiau, tiriamųjų teigimu, kūrybinių užsiėmimų bendruomenėje trūksta: *„kitas mėgsta piešti, lipdyti, medžio darbus daryti – tai vat, tokių paslaugų labai trūksta“(F).* Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mažesniame miestelyje kūrybinių užsiėmimų nėra ir mokyklose.

Tyrimo rezultatai rodo, kad socialiniai darbuotojai dirbdami BVGN, susiduria su sudėtingomis situacijomis negalėdami pasinaudoti įstaigos transportu. Tiriamųjų teigimu, kartais

sudėtinga su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais vykti viešuoju miesto transportu dėl nepalankių oro sąlygų, kartais išvykos tenka atsisakyti, nes dirba tik vienas darbuotojas ir nėra kam palikti liekančių namuose vaikų. Tyrime buvo pažymėta galimybė pasinaudoti „Carito“ transportu nuvežant vaikus į dienos centrą. Tačiau, tiriamieji išsakė pavėžėjimo paslaugos poreikį bendruomenėje: *tie kurie gali patys nuvykti į stovyklą, jie gali nuvykti, be abejo, bet tarkim, reikėtų, kad <..> būtų organizuojamas pavėžėjimas į* tarkim, į tam tikrą tašką, kur <..> vyksta paslaugos.“(F).* Pažymėtina, kad socialiniai darbuotojai kai kuriais atvejais naudojasi socialinės globos įstaigos transportu, tačiau transporto poreikis yra didesnis nei suteikiamos galimybės juo pasinaudoti. Taip pat, atkreiptinas dėmesys, kad miestuose, kuriuose nėra viešojo transporto, bendruomeniniuose vaikų globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai naudojasi įstaigos transportu.

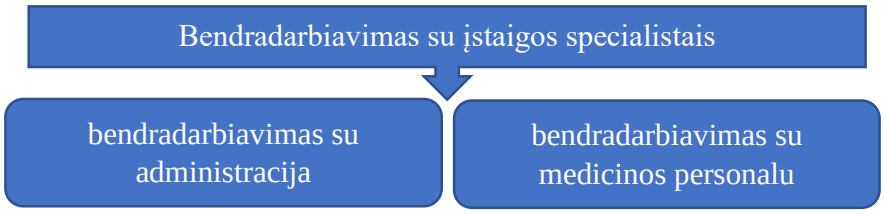
Apibendrinant tyrimo rezultatus paslaugų bendruomenėje intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams tema, galima teigti, paslaugų sfera visuomenėje plečiasi. Naudojimasis miesto medicininėmis paslaugomis, viešuoju transportu, visuomenėje vykstančiomis užimtumo paslaugomis, rodo didėjančią minėtų vaikų integracija į bendruomenę. Tačiau, akivaizdu, kad būreliai daugiausia organizuojami mokyklų, į būrelių organizavimą mažai įsitraukia kitos įstaigos. Laisvalaikio paslaugų poreikis, nors ir ne didelis, tačiau vis dar išlieka. Taip, pat, kai kuriose globos įstaigose, nėra apgalvotos visos situacijos ir kartais iškylantys sunkumai dėl vykimo viešuoju transportu. Dėl transporto paslaugos tikslingas būtų didesnis bendradarbiavimas su įstaiga.

4.2.4. Bendradarbiavimas su socialinės globos įstaigoje dirbančiu personalu

Socialinės globos sistemos reorganizavimas sąlygoja naujai konstruojamą socialinės globos paslaugų teikimą. Besikeičiantis socialinio darbuotojo vaidmuo, darbo pobūdis, kelia iššūkius socialinio darbuotojo veiklos organizavimui. A. Kiaunytė, N. P. Večkienė, (2011) pažymi, pokyčius patiriančių socialinių darbuotojų galimybių aptarti esamas situacijas su specialistais, kolegomis, vadovais svarbą. Siekiant tiksliau atskleisti socialinių darbuotojų bendradarbiavimo su kitais įstaigos darbuotojais temą, išskirtos dvi sritys: **bendradarbiavimo su įstaigos specialistais** ir **bendradarbiavimo su įstaigos vadovais.**

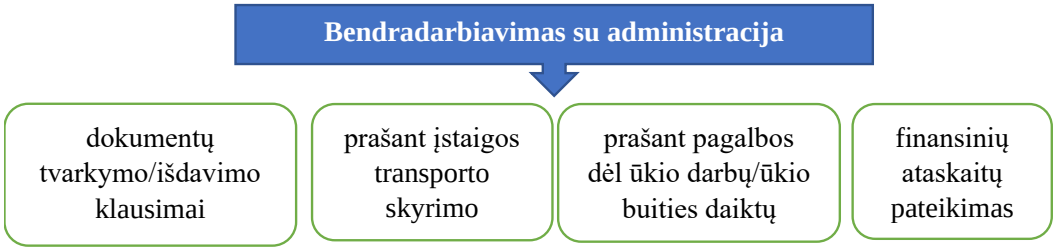
4.2.4.1. Bendradarbiavimas su socialinės globos įstaigoje dirbančiais specialistais

Analizuojant tiriamųjų atsakymus socialinių darbuotojų bendradarbiavime su įstaigos specialistais srityje išskirtos dvi kategorijos: **bendradarbiavimas su administracija; bendradarbiavimas su medicinos personalu** (29 pav.; 2 priedo 8 lentelė).

29 pav. Bendradarbiavime su įstaigos specialistais išskirtos kategorijos

Kategorijoje **bendradarbiavimas su administracija** išskirtos keturios subkategorijos: dokumentų tvarkymo/išdavimo klausimai; prašant įstaigos transporto skyrimo; prašant pagalbos dėl ūkio darbų/ūkio buities daiktų; finansinių ataskaitų pateikimas (30 pav.; 2 priedo 8 lentelė).

30 pav. Bendradarbiavimo su administracija kategorijoje išskirtos subkategorijos

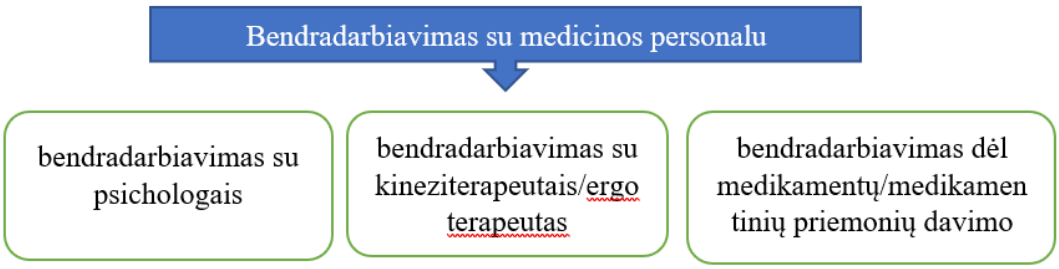
Tiriamųjų teigimu, pradėjus dirbti BVGN, socialiniai darbuotojai susiduria su vaikų dokumentų atnaujinimu, keitimu ar naujų išėmimu. Socialiniai darbuotojai, neturėdami patirties minėtoje srityje, kreipiasi pagalbos į administraciją dėl dokumentų tvarkymo/išdavimo klausimų: *„prašėm tada galbūt pagalbos administracijos įstaigos. Jeigu tai yra <..> kad ir tas pats tarkim - ~ paso darymas“(G).* Tiriamieji pažymėjo, kad dalis vaikų dokumentų yra laikomi socialinės globos įstaigoje, todėl prireikus dokumentų, yra kreipiamasi į administraciją.

Tyrimu atskleista, kad esant labai sudėtingomis oro sąlygomis, nespėjant nuvykti į tam tikrą vietą su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais, socialiniai darbuotojai prašo administracijos pagalbos dėl transporto skyrimo: *„jeigu labai baisus oras ~, arba ~ nėra galimybės palydėti vaikų į mokyklą, tai visada bendradarbiaudavom ir prašydavom dėl transporto skyrimo“(G).* Pažymėtina, tyrime dalyvavo socialiniai darbuotojai iš miestų, kuriuose nėra viešojo transporto teigė, todėl jų bendradarbiavimas ir derinimas dėl transporto skyrimo su administracija vyksta nuolatos, neįtakojant aplinkybėms.

Tyrimo rezultatai rodo, kad socialinių darbuotojų bendradarbiavimas su administracija vyksta ir prašant pagalbos dėl ūkio darbų/ūkio buities daiktų. Tyrimo dalyvių teigimu, su ūkio padalinio atstovais tenka bendradarbiauti dėl užsakymo brangesnių daiktų pirkimui, dėl didesnių gedimų ar sulūžimų esančių bendruomeniniuose vaikų globos namuose: *„taip pat su ūkio dalimi. Tai su ūkio dalim bendraujama jau tuomet, kaip ir minėjau, kai jau patys savarankiškai išspręsti e* didesnių gedimų, lūžymų arba kuomet reikia užpirkti kažką tai brangesnio negu, negu leidžiama, sakykim taip, tai tuomet perkama iš įstaigos pajamų, užsakyti reikia pas ūkio dalį.“(D).*

Tyrimu atskleistas socialinių darbuotojų bendradarbiavimas su administracija dėl finansinių ataskaitų pateikimo. Tiriamųjų teigimu, dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose atsiradusios pareigos maisto, buitinių daiktų pirkimo, sąlygojo rinkti apsipirkimų kvitus ir pateikti finansines ataskaitas įstaigos administracijai: *„mes čekiukus su* susegame. Suklijuojame reikia sakyt, į tokius lapus, surašom ir ten, likučius susiskaičiuojame ir tada atiduodame buhalterijai, kad buhalterė dar patikslintų, kad nebūtų kokių klaidų.“(C).*

Tyrimu nustatyta kategorija **bendradarbiavimas su medicinos personalu** - suskirstyta į tris subkategorijas: bendradarbiavimas su psichologais; bendradarbiavimas su kineziterapeutais; bendradarbiavimas dėl medikamentų/medikamentinių priemonių davimo (31 pav.; 1 priedo 8 lentelė).

31 pav. Bendradarbiavimo su medicinos personalu kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tiriamųjų teigimu, dėl intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų emocinių ypatybių dažnai tenka konsultuotis su įstaigoje dirbančiais psichologais: *„jeigu, reikia, tai visada kreipiesi į psichologę“(E).* Aktyvesnis bendradarbiavimas su psichologu tapo karantininiu laikotarpiu: *„Su psichologais, poreikiui esant, <...> tai yra tekę kelis kartus kreiptis per kovido laikotarpį,“(D).* Manytina, kad socialinės globos įstaigoje dirbantis psichologas geriau susipažinęs su BVGN gyvenančiais vaikais, taip pat socialiniai darbuotojai yra užmezgę artimesnį santykį su kolega, dėl šios priežasties dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose, socialiniai darbuotojai nenutraukia bendradarbiavimo su įstaigos psichologu.

Tyrimo rezultatai rodo, kad kita specialistų grupė su kuria socialiniams darbuotojams dirbantiems BVGN yra poreikis bendradarbiauti, tai kineziterapeutai/ergoterapeutai. Tiriamųjų teigimu, su minėtais specialistais yra bendradarbiaujama norit koreguoti vaiko laikyseną ar stovėseną: *„teko kreiptis dėl kineziterapijos <..> dėl vaiko netinkamos eisenos, sėdėsenos“(D).* Taip pat per minėtus specialistus yra užsakoma specializuota avalynė vaikams: *„specialistas atsakingas už ortopedinius batus <..> pasiūlo ir mums užsisakyti naują avalynę.“(E).*

Tyrimo rezultatai atskleidžia socialinių darbuotojų dirbančių BVGN bendradarbiavimą dėl medikamentų/medikamentinių priemonių davimo. Tiriamųjų teigimu, medicinos padalinio atstovai išduoda vaistinėles bendruomeniniams vaikų globos namams. Taip pat, interviu metu buvo pažymėta, kad minėtą bendradarbiavimą įtakoja pasaulyje ir Lietuvoje plintantis covid-19

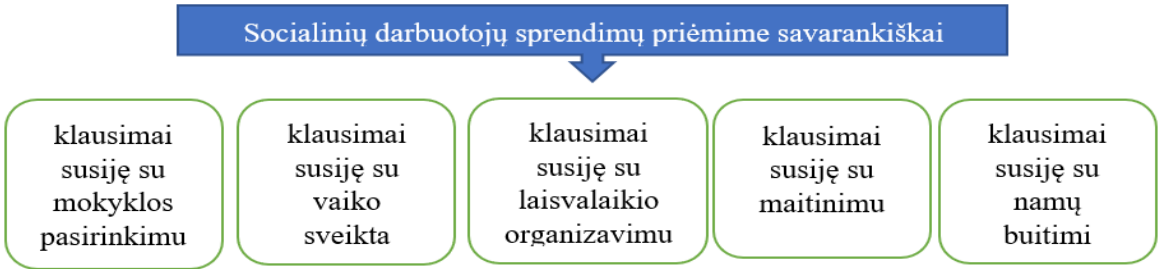
virusas. Dėl karantino reikalavimų, medicinos padalinio atstovai, bendruomeniniams namams išduoda dezinfekcinio skysčio, kaukių: „*Dabar, kai yra pandemija, tai jie patys, jie patys ~ jau aprūpina. Kad va, medicininėm kaukėm aprūpina. <...> O* medikai, medikais, dabar per tą pandemiją mum, tai va, tų, to dezinfekcinio, jie patys.“(C).*

Vertinant tyrimo rezultatus bendradarbiavimo su specialistais tema, galima teigti, kad bendradarbiavimas su įstaigoje dirbančiais specialistais vyksta įvairiose srityse. Interviu metu, kai kurie tiriamieji pažymėjo, kad yra atitolę nuo įstaigos, bendradarbiauja tik neišvengiamais atvejais, tokiais kaip: kai reikalingi įstaigoje esantys dokumentai, reikia pasirašyti ant dokumentų, kai reikalingos paslaugos kurių negali patys gauti bendruomenėje ar būtinas įstaigos transportas. Todėl, atsižvelgiant į gautus rezultatus, akivaizdu, kad tyrime neišryškėjo intensyvus, glaudus ryšių palaikymas su įstaigoje dirbančiu personalu.

4.2.4.2. Bendradarbiavimas su socialinės globos įstaigos vadovais

Analizuojant tyrimo medžiagą bendradarbiavimo su socialinės globos įstaigos vadovais tema išryškėjo du aspektai: socialinių darbuotojų sprendimų priėmimas savarankiškai ir socialinių darbuotojų sprendimų priėmimas kartu su vadovais.

Socialinių darbuotojų sprendimų priėmime savarankiškai išskirtos penkios subkategorijos: klausimai susiję su mokyklos pasirinkimu; klausimai susiję su vaiko sveikata; klausimai susiję su laisvalaikio organizavimu; klausimai susiję su maitinimu; klausimai susiję su namų buitimi (32 pav.; 2 priedo 9 lentelė).

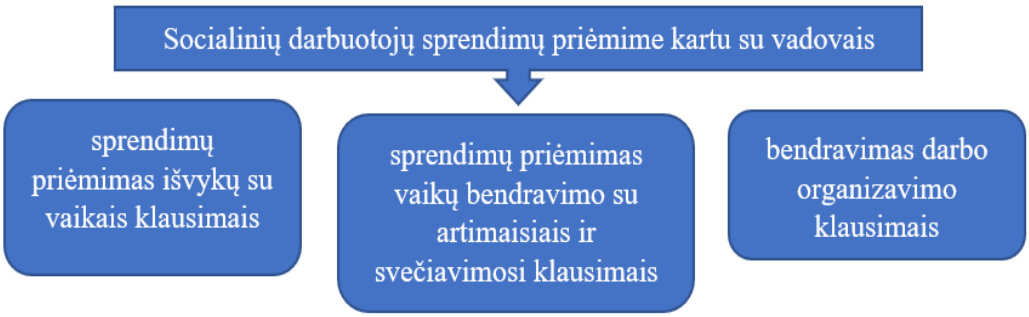

32 pav. Socialinių darbuotojų savarankiškai priimamų sprendimų kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tyrimu atskleista, kad dirbdami bendruomeniniuose vaikų globos namuose, socialiniai darbuotojai klausimus susijusius su mokyklos parinkimu intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams priima savarankiškai: *„tarkim į kokią mokyklą mes norim leisti vaikus, tai mes patys galim spręsti, ar mes norim keisti, ar į tą pačią eina.“(G).* Tiriamųjų teigimu, sprendžiant klausimus dėl mokyklų parinkimo minėtiems vaikams, įstaigos vadovai informuojami apie galimus pasirinkimus, pasitariama su jais, tačiau galutinis sprendimas leidžiamas priimti savarankiškai socialiniam darbuotojui. Tačiau, interviu metu buvo pažymėta, kad prašymus nuotoliniam ugdymui rašo įstaigos vadovas, todėl galima daryti prielaidą, kad oficialus

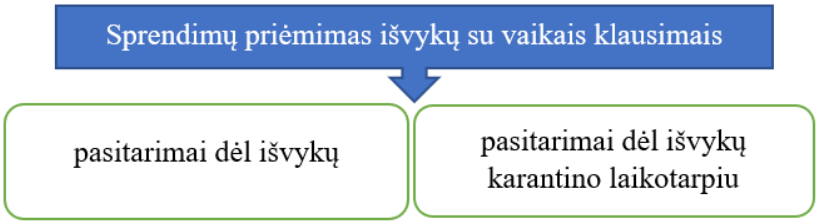
dokumentų pildymas dėl mokyklų ar ugdymo pasirinkimo vyksta įsitraukiant įstaigos vadovams. Atsižvelgiant į medicinos personalo nebuvimą bendruomeniniuose vaikų globos namuose, socialinis darbuotojas įpareigotos vaiko sveikatos būklės vertinimui. Tačiau, vaiko sveikatos srityje, išsiplečia ir savarankiškas sprendimų priėmimas. Tiriamųjų teigimu, sprendžiant klausimus susijusius su vaiko sveikata, sprendimai priimami savarankiškai, be įstaigos vadovų. Socialinis darbuotojas savarankiškai sprendžia kokias medicinines paslaugas rinktis: *„jeigu reikalinga medicinos paslaugos <..>. Tai, be abejo aš turiu priimti sprendimą pati“(F).* Tiriamųjų teigimu, savarankiškai priimami klausimai susiję su laisvalaikio organizavimu. Bendruomeniniuose vaikų globos namuose, socialiniai darbuotojai savarankiškai organizuoja laisvalaikį: *„savarankiškai sprendžiame vaikų laisvalaikio leidimą“ (B).* Tiriamieji pabrėžė, kad tam tikrais atvejais, dėl vidinės įstaigos tvarkos yra reikalinga užpildyti dokumentus dėl išvykų, informuoti vadovus. Tačiau, apsisprendimas vykti ar ne priimamas savarankiškai, be įstaigos vadovų. Kaip jau buvo minėta, socialinės globos paslaugų teikimo organizavimo pokytis bendruomeniniuose vaikų globos namuose įtakojo papildomą funkciją socialiniams darbuotojams – vaiko maitinimo užtikrinimą ir organizavimą. Tiriamieji pažymėjo, kad organizuojant maitinimą, klausimus susijusius su maitinimu jie sprendžia savarankiškai, jų sprendimų pasirinkimui įtakos nedaro socialinės globos įstaigų vadovai: *„kokį maistą valgyti, ką galime gaminti, o ko negaminti.“(B).* Tyrimu atskleista, kad socialiniams darbuotojams autonomija palikta ir klausimuose susijusiuose su namų buitimi. Tiriamųjų teigimu, buities gerinimo klausimus, reikiamų daiktų pasirinkimą jie sprendžia savarankiškai, patys vertindami esamą poreikį: *„dar savarankiškai sprendžiame savo namo buities gerinimą, nusprendžiame ko ir kada mums reikia. Pavyzdžiui sugalvojome, kad vaikams reikia batuto, susiradome jį ir tik tada vadovų prašėme, kad nupirktų. Visiškai savarankiškai nusprendžiame kokių rūbų, daiktų reikia vaikams.“(B).* Vertinant tiriamųjų interviu akivaizdu, kad savarankiškas sprendimų priėmimas apima įvairiapusį socialinių paslaugų teikimą: užtikrinant ugdymą, vaiko sveikatos priežiūrą, užtikrinant laisvalaikį, bei tinkamos aplinkos kūrimą.

Socialinių darbuotojų sprendimų priėmime kartu su vadovais išskirtos trys kategorijos: **sprendimų priėmimas išvykų su vaikais klausimais; sprendimų priėmimas vaikų bendravimo su artimaisiais ir svečiavimosi klausimais; bendravimas darbo organizavimo klausimais** (33 pav.; 2 priedo 10 lentelė).

33 pav. Socialinių darbuotojų sprendimų priėmime kartu su vadovais išskirtos kategorijos

Analizuojant tyrimo metu surinktą medžiagą, išryškėjusioje socialinių darbuotojų kartu su vadovais sprendimų priėmime išvykų su vaikais klausimais kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos: pasitarimai dėl išvykų; pasitarimai dėl išvykų karantino laikotarpiu (34 pav.; 2 priedo 10 lentelė).

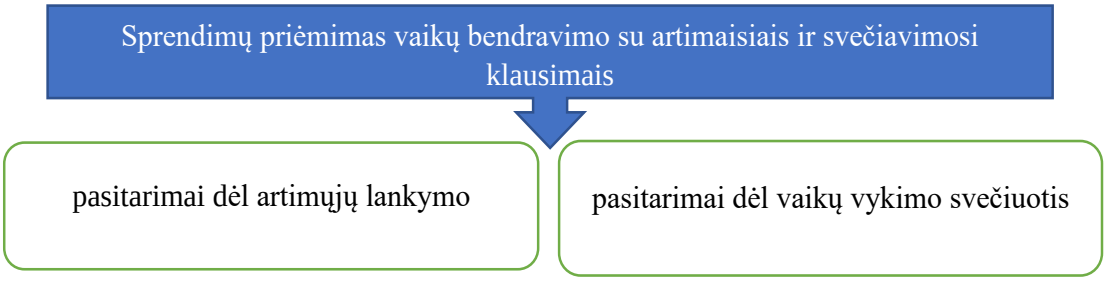

34 pav. Sprendimų priėmime išvykų su vaikais kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tyrimo rezultatai rodo, kad dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose laisvalaikio organizavimo sprendimai priimami socialinių darbuotojų savarankiškai, tačiau laisvalaikio srityje išryškėjo aspektai, kai socialinis darbuotojas planuodamas laisvalaikį turi pasitarti, sulaukti pritarimų iš socialinės globos įstaigų vadovų. Tiriamųjų teigimu, planuodami išvyką į kitą miestą, tolimesnę kelionę, išvykos detales turi aptarti su įstaigų vadovais: *„mes pasitariam galbūt, jeigu mes važiuojam į kažkokią tai kelionę, į kitą miestą“(G).* Planuojant kelias dienas truksiančią išvyką, taip pat būtų reikalingas įstaigos vadovų leidimas. Dėl Lietuvoje paskelbto karantino aplinkybių, taip pat atsiranda būtinybė socialiniams darbuotojams pasitarti dėl išvykimų iš namų karantino laikotarpiu su įstaigos vadovais: *„dėl šitų, dienos centrų lankymo karantino laikotarpiu ar įstaigos kokia pozicija yra. <...> dėl svečiavimosi, bet konsultuojamasi tiktai dėl kovidiniu šitu laikotarpiu, dabar ar galima, ar negalima kartais.“(D).* Kiekvieno išvykimo atidus vertinimas padeda išvengti virusinės ligos protrūkių bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Pandemijos laikotarpiu, socialinės globos įstaigos įpareigojamos užkirsti kelią virusinių ligų protrūkiams, todėl įstaigos vadovų pozicija dėl išvykimų karantino laikotarpiu ypač svarbi.

Analizuojant tyrimo rezultatus socialinių darbuotojų sprendimų priėmime su įstaigos vadovais vaikų bendravimo su artimaisiais ir svečiavimosi klausimų srityje, išskirtos dvi

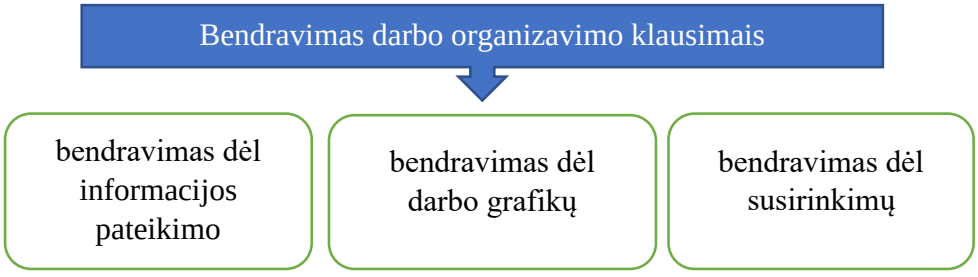
subkategorijos: pasitarimai dėl artimųjų lankymo; pasitarimai dėl vaikų vykimo svečiuotis (35 pav.; 2 priedo 10 lentelė).

35 pav. Sprendimų priėmime vaikų bendravimo su artimaisiais ir svečiavimosi kategorijoje išskirtos subkategorijos

Teikiant socialinės globos paslaugas siektinas vaiko glaudus ryšių su šeima ir artimaisiais išsaugojimas. Tačiau, pažymėtina, kad vaiko paėmimą iš šeimos ar artimųjų gali sąlygoti žalingas, destruktyvus elgesys su vaiku. Todėl, vaiko su šeima, artimaisiais santykių palaikymas turi būti atidžiai vertinamas, analizuojamas, siekiant užkirsti kelią galimos vaikui žalos atsiradimui. Tiriamųjų teigimu, dėl abejotino artimųjų lankymo, sprendimų vieni nepriima, situaciją aptaria su įstaigos vadovais: *„dėl artimųjų lankymo, <..> va tokiais atvejais tekdavo konsultuotis“(F).* Vaikų išvykimas svečiuotis pas artimuosius , taip turi būti įvertintas, atsižvelgiama kokios sąlygos vaikui bus sudaromos svečiavimosi laikotarpiu. Todėl dėl vaikų išvykimo svečiuotis pasitaria su įstaigos vadovais: *„dėl mūsų klientų vykimo pas artimuosius, va tokiais atvejais tekdavo konsultuotis“(F).* Vaiko santykių su artimaisiais ir aplinkos analizavimas užkerta sąlygas atsirasti neigiamo pobūdžio santykiams tarp vaiko ir jo šeimas, artimųjų.

Analizuojant tyrimo rezultatus socialinių darbuotojų bendravime su socialinės globos įstaigų vadovais dėl darbo organizavimo išskirtos trys subkategorijos: bendravimas dėl informacijos pateikimo; bendravimas dėl darbo grafikų; bendravimas dėl susirinkimų (36 pav.; 2 priedo 10 lentelė).

36 pav. Bendravime su vadovais darbo organizavimo klausimais kategorijoje išskirtos subkategorijos

Tyrimo rezultatai rodo, kad tarp dirbančių bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialinių darbuotojų ir įstaigos vadovų glaudus ryšys išlieka dėl darbo organizavimo klausimų. Tiriamųjų teigimu, įstaigų vadovai apie tam tikrus pasikeitimus, naujoves, informaciją pateikia

skambindami telefonu, rašydami elektroninius laiškus, organizuodami susirinkimus ar pasikviesdami asmeniškai: *„būdavo susirenkam, pasikviečia direktorė, išaiškina, jeigu kažkokia naujovė“(E).* Įstaigose taip pat organizuojami socialinių darbuotojų susirinkimai. Kai kurios įstaigos karantino metu organizuoja nuotolinius susirinkimus, taip išlaikomas bendravimas ir informavimas dėl pokyčių ar darbo organizavimo ypatumų. Tyrimo dalyviai pažymėjo, kad darbo grafikų, atostogų keitimą turi suderinti su įstaigos vadovais, todėl išlieka ir bendravimas dėl darbo grafikų: *„vadovų pagalbos reikia kai, norime pakeisti darbo grafiką. Be jų žinios to daryti negalime.“(B).* Informaciją apie patvirtintus ar pakeistus darbo grafikus, įprastai socialiniai darbuotojai gauna elektroniniu paštu. Socialinės globos paslaugų teikimas vyksta aptariant esamas situacijas, gilinantis į poreikių nustatymus intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams. Siekiant objektyviai ir įvairiapusiškai vertinti situacijas organizuojami komandiniai susirinkimai. Tiriamųjų teigimu, bendruomeniniuose vaikų globos namuose į reguliariai organizuojamus susirinkimus kviečiami ir įstaigų vadovai: *„tarkim susirinkimai yra daromi į ketvirtį kartą. Nu, tai visada kviečiamas arba įstaigos pavaduotoja, arba padalinio vadovė.“(G).* Tačiau, pažymėtina, kad dėl Lietuvoje paskelbto karantino kontaktinis bendravimas dėl susirinkimų yra mažesnis, dažniau pasirenkami yra nuotoliniai susirinkimai, situacijų aptarimas telefonu. Vertinant tiriamųjų atsakymus, galima teigti, kad sprendimai kartu su vadovais priimami dalykinėse situacijose, kai sprendimų priėmimas gali turėti ilgalaikes pasekmes.

Apibendrinant tiriamųjų atsakymus bendradarbiavimo su įstaigos vadovais tema, galima teigti, kad dirbdami BVGN socialiniai darbuotojai darbą organizuoja priimdami savarankiškus sprendimus. Priimant dėl vaiko sveikatos, ugdymo, laisvalaikio, namų buities sprendimus, įprastai įstaigų vadovai nedalyvauja. Tai pažymi socialinių darbuotojų autonomijos prasiplėtimą dirbant socialinės globos srityje bendruomenėje. Tyrimo rezultatai parodė, kad į sprendimų priėmimą įstaigų vadovai įsitraukia kai atsiranda sąlygos ilgalaikėms pasekmėms tokioms kaip neigiami santykiai tarp intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų ir jų artimųjų, virusinių ligų protrūkių įstaigoje. Tyrimas atskleidė dėl informacijos pateikimo, situacijų vertinimo, analizavimo bendruomeniniuose vaikų globos namuose, vykstantį bendravimą su įstaigos vadovais.

DISKUSIJA

Tyrimas leido atskleisti socialinio darbuotojo veiklą teikiant paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams pereinant nuo institucinių prie bendruomeninių socialinės globos paslaugų teikimo. Analizuojant teorinę literatūrą, mokslinių tyrimų minėta tema rasti nepavyko. Tačiau, tyrimo rezultatai pasitvirtina kai kuriuos, kitų mokslininkų teiginius:

V. Gudžinskienė ir R. Raudeliūnaitė (2016) teigia, kad paauglių savarankiškumas teikiant ilgalaikės socialinės globos paslaugas bendruomeniniuose vaikų globos namuose didėja dėl didesnių galimybių jiems įsitraukti į kasdieninę veiklą. V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė, R. Uscila (2017) pažymi, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose sudarant galimybes vaikams įsitraukti į namų ūkio darbus, vaikai tinkamiau pasirengia savarankiškam gyvenimui. Geresnės sąlygos savarankiškumo įgūdžių ugdymui bendruomeniniuose vaikų globos namuose gyvenantiems intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams atskleistos ir tyrime. Tyrimo rezultatai parodė, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialinės globos paslaugų teikimas organizuojamas taip, kad minėti vaikai turi daugiau galimybių įsitraukti į buitinius, savitvarkos darbus, tas sąlygoja pastebimą įvairiapusį savarankiškumo įgūdžių išlavėjimą.

K. Levickaitės, U. Grigaitės (2018) teigimu, institucijos pasižymi griežta tvarka, asmeninės erdvės neturėjimu, atstumo tarp paslaugų gavėjų ir darbuotojų išlaikymu. V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė (2016) pažymi, kad užtikrinti geriausius interesus ir visapusišką vaiko vystymąsi institucijose labai sunku. L. Gvaldaitė, S. Šimkonytė, (2016) teigia, kad globos namai nėra prilyginama artimai šeimos aplinkai, todėl nėra tinkami vaiko socializacijai. Tyrimo dalyviai pažymėjo, kad dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose pastebimas geresnis psichologinis mikroklimatas dėl nelikusios griežtos įstaigos tvarkos, atsiskleidęs artimesnis ryšys darbuotojų su vaikais, sukuriama šeimą atitinkanti atmosfera. Perėjus gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus, intelekto ir (ar) psichikos negalią vaikų emocinė būsena tampa stabilesnė dėl asmeninės erdvės ir saugumo užtikrinimo, vaikai išreiškia savirealizacijos poreikį, atsiranda noras saugoti ir tvarkytis savo aplinką. Interpretuojant tyrimo dalyvių atsakymus, manytina, kad minėtų autorių įvardinti neigiami instituciniai aspektai vis dar vyrauja įstaigose, tačiau perėjus dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus, sukuriama tinkamesnė įvairiapusiškam vaiko vystymuisi aplinka. Socialinės globos institucijos įkurtuose padaliniuose bendruomenėje geresnes sąlygas neįgaliems asmenims pažymi ir J. Ruškus (2020) teigdamas, kad minėtuose padaliniuose atsiskleidžia tinkamesnių santykių konstravimas tarp intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių asmenų ir darbuotojų.

L. Kalasūnienės, A. Sinkaus (2013) teigimu, vaiko intelekto neatitinkanti aplinka, nepriežiūra, įtakoja vaiko raidos vystymosi stoką. Tinkamos aplinkos įtaką vaiko raidos

vystymuisi ir įgūdžių lavėjimui atkleista ir tyrime. Tyrimo rezultatai parodė, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose, sukuriant šeimos modelį ir visavertę aplinką, intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų įgūdžiai maisto gaminimo, higienos, savarankiško apsirengimo, aplinkos tvarkymo ir priežiūros srityse stipriai atsiskleidžia, sustiprėja jau esantys ar atsiranda nauji.

V. Rimkaus (2015) teigimu, dabartiniame kontekste socialinio darbuotojo vaidmuo tampa įvairiapusiškesnis, socialinio darbo ribos tampa neapibrėžtos. J. Adomaitienės ir R. Balčiūnienės (2017) teigimu, socialinio darbo veikla yra daugiafunkcinė. A. Kiaunytė ir N. P. Večkienė (2011) teigia, kad pokyčių metas socialinius darbuotojus įpareigoja įgyti naujos profesinės kompetencijos. Įvairiapusio, daugiafunkcinio socialinio darbuotojo vaidmuo ir socialinio darbo ribų neapibrėžtumas išryškėjo ir tyrime. Tyrimu atkleista, kad dirbantiems bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialiniams darbuotojas pertvarkos kontekste darbo turinys pasipildė naujomis funkcijomis, atsakomybėmis, pareigomis. Darbinė veikla reikalauja naujų įgūdžių, kurių dirbant socialinės globos įstaigoje nereikėjo.

A. Petrauskienė (2011) pažymi, kad socialinio darbuotojo veikla neatsiejam nuo bendradarbiavimo su įvairiomis institucijomis, partneriais, specialistais. Tyrimo rezultatai atkleidė neišvengiamą bendradarbiavimą dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Tiriamųjų teigimu, perėjus dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus padaugėjo bendradarbiavimo su ugdymo įstaigų, medicinos įstaigų atstovais, organizacijomis ir įstaigomis teikiančiomis užimtumo paslaugas.

Tyrime išryškėjo tam tikri prieštaravimai mokslininkų teiginiams:

E. Šumskienė (2014) teigimu, yra visuotinai pripažinta, kad turintiems intelekto sutrikimą identifikuojamas didelis poreikis paslaugų visuomenėje. Tačiau tyrimo rezultatai parodė, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams paslaugų sfera bendruomenėje išsiplėtė. Tiriamųjų teigimu, paslaugų bendruomenėje poreikis yra tik laisvalaikio srityje ir tam tikrais atvejais pavėžėjimo.

E. Šumskienės (2014) pažymi, kad už savarankiškumo ugdymą atsakingi socialinės globos sistemos darbuotojai veikia nepakankamai veiksmingai, todėl neįgalių asmenų integracija nėra sklandi. Tačiau tyrimo rezultatai parodė, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialinės globos paslaugų teikimas vyksta įgyvendinant šeimos modelį, kuriant namų aplinkai atitinkančią aplinką, daug dėmesio skiriant intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų savarankiškumo ugdymui. Naudojimasis miesto medicininėmis paslaugomis, viešuoju transportu, visuomenėje vykstančiomis užimtumo paslaugomis, rodo didėjančią minėtų vaikų integracija į bendruomenę.

Tyrimu atskleistą socialinių darbuotojų dirbančių bendruomeniniuose vaikų globos namuose su intelekto ir (ar) psichikos negalia turinčiais vaikais darbo ir funkcijų turinio pokytį galima įvardinti kaip tapusį sudėtingesniu, įvairiapusiškesniu, reikalaujantį naujų žinių ir įgūdžių. Tačiau, tyrime dalyvavę tiriamieji teigė, kad darbo sąlygos juos tenkina. Nebelikus griežtos įstaigos tvarkos ir reikalavimų jaučiasi laisvesni planuodami savo veiklą. Papildomus rūpesčius atperka ženklus paslaugų gavėjų tobulėjimas savarankiškumo įgūdžiuose, emocinėje savijautoje, saviraiškoje.

Analizuojant socialinių darbuotojų darbo turinį, dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose, negalima atsieti pokyčio susijusio su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais, perėjus jiems gyventi į bendruomeninius vaikų globos namus. L. Gvaldaitės ir S. Šimkonytės, (2016) teigimu, Lietuvoje deinstitucionalizacijos procesas vyksta vangiai. Tačiau, tyrime išryškėję teigiami pokyčiai minėtiems vaikams atskleidžia, kad socialinės globos paslaugų reorganizavimas vyksta tinkama linkme.

Tyrimo rezultatai papildo mokslininkų tyrimus Lietuvoje vykstančios deinstitucionalizacijos tema ir atskleidžia socialinio darbuotojo teikiančio socialinės globos paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams darbo ir funkcijų aspektus bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Tyrimas praktinę nauda teikia siekiant tinkamai įvertinti socialinio darbuotojo dirbančio bendruomeniniuose vaikų globos namuose darbo krūvį ir funkcijas.

Refleksija. Institucinės pertvarkos procesas vykstantis Lietuvoje, įnešė pokyčių ir mano profesinėje srityje. Taip susiklostė, kad pradėjau dirbti socialinės globos įstaigoje, nors studijų metais buvau pasirinkusi nesusijusią su socialiniu darbu sritį. Matant pokyčius vykstančius socialinės globos paslaugų teikimo srityje, nuo 2017 metų brandinau tikslą daugiau įsigilinti į šią sritį, išanalizuoti pertvarkos metu vykstančius pokyčius paslaugų gavėjams ir darbuotojams. Todėl, nors ir būdama visai kitos profesijos atstovė, nutariau realizuoti savo tikslą ir pasirinkau socialinio darbo magistrantūros studijas. Džiaugiuosi savo pasirinkimu. Įgyvendinau savo tikslą turėdama galimybę išanalizuoti socialinės globos teikimo intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams pokyčius Lietuvos mastu. Džiaugiuosi turėjusi nepaprastai kompetentingą ir atsidavusių savo darbui magistrinio darbo vadovę prof. dr. Vidą Gudžinskienę, kuri negailėdama ir neskaičiuodama savo laiko, nesuskaičiuojamus kartus konsultavo raštu, organizavo nuotolinius susitikimus, tikslingai ir profesionaliai vedė mane link tikslo. Taip pat esu dėkinga socialinės globos įstaigų vadovams, kurie skatino savo įstaigose dirbančius socialinius darbuotojus dalyvauti mano tyrime. Tyrimo rezultatuose yra kiekvieno iš jų tam tikras indėlis.

IŠVADOS

1. Literatūroje išskiriamos trys deinstitucionalizacijos sampratos. Pirmoji deinstitucionalizacijos samprata orientuota į pokytį paslaugų teikimo organizavime. Antroji deinstitucionalizacijos samprata orientuota į žmogaus teises ir priemones joms įgyvendinti. Trečioji deinstitucionalizacijos samprata apima institucinį išardymą nekuriant alternatyvių paslaugų. Tačiau, kiekviena iš trijų, literatūroje minimų deinstitucionalizacijos sampratų, turi apibrėžimu neapimamas problemines sritis. Vertinant visas tris deinstitucionalizacijos sampratas ir jų problemines sritis, galima teigti, kad deinstitucionalizacijos samprata turėtų apimti socialinės globos paslaugų organizavimo pokytį orientuojantis į žmogaus teisių aspektus ir alternatyvių paslaugų bendruomenėje kūrimą. Deinstitucionalizacijos procesu, Lietuvoje siekiama sudaryti sąlygas vaikams netekusiems tėvų globos, neįgaliems vaikams augti savo artimųjų šeimoje arba aplinkoje prilyginamai namų aplinkai, bendruomenėje plėtoti paslaugas, kurios padėtų šeimai probleminėse situacijose. Tačiau, atrinktose pertvarkai įstaigose vis dar institucinėje globoje gyvena daugiau neįgalių vaikų, nei buvo siektina deinstitucionalizacijos plane. Vertinant tai, kad vis dar yra laukiančių neįgalių vaikų ilgalaikės socialinės globos paslaugų, galima daryti prielaidą, kad pagalbos šeimai sudėtingose situacijos sistema turėtų būti tobulinama, labiau plečiamos paslaugos bendruomenėje.

2. Bendrosios negalios sąvokos gali būti medicininio ir socialinio pobūdžio. Tačiau, analizuojant literatūrą išryškėja medicininės negalios sąvokos diskriminaciniai aspektai: negalia įvardinama kaip žmogaus ribotumas, negalėjimas atlikti tam tikrų veiksmų. Todėl, įgyvendinant pagarbą žmogaus orumui, siūlytina vartoti socialinės negalios sąvoka, akcentuojant esamos aplinkos nepritaikymą tam tikriems asmenims. Intelekto sutrikimas vaikams pasireiškia sutrikusiais pažintiniais gebėjimais, negebėjimu prisitaikyti prie aplinkos, nepakankamomis kognityvinėmis funkcijomis, menkais motoriniais įgūdžiais, motyvacijos ir atminties nebuvimu. Psichikos sutrikimų turintys vaikai neturėtų būti tapatinami su intelekto sutrikimą turinčiais vaikais. Psichikos sutrikimai gali atsirasti bet kuriame amžiaus tarpsnyje, nes jų atsiradimą įtakoja sutrikusi normali organizmo veikla. Psichikos sutrikimai pasireiškia psichopatologiniais simptomais sąlygojančiais elgesio ir mąstymo nukrypimus nuo normų. Psichikos sutrikimą turintys vaikai gali neturėti intelekto sutrikimo.

3. Socialinių paslaugų paskirtis yra pagalba socialiai pažeistiems asmenims būti visaverčiais visuomenės nariais, mažinti socialinę atskirtį, išsaugoti asmenų orumą, įgalinti savarankiškai funkcionuoti visuomenėje. Socialinės globos paslaugos turi būti organizuojamos taip, kad atitiktų socialinių paslaugų paskirtį. Teikiant socialinės globos paslaugas būtina įgyvendinti asmens interesus, sudaryti galimybes saugiai ir sveikai aplinkai, savarankiškumo

ugdymui. Socialiniams darbuotojams dirbantiems su intelekto ir (ar) psichikos sutrikimus turinčiais vaikais LR įstatymuose yra numatyti bendri, pagrindiniai socialinio darbo teikiant socialinės globos paslaugas vaikams aspektai. Socialiniams darbuotojams, teikiant socialinės globos paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams, siekiant atliepti įvairiapusių sutrikimų turinčių vaikų poreikius, užtikrinti tinkamą pagalbą fizinės sveikatos, socialinių funkcijų srityse, svarbu bendradarbiauti su kitais specialistais. Dėl intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų ypatumų, teikiant socialinės globos paslaugas yra reikalingos specifinės žinios. Atlikti tyrimai rodo, kad deinstitucionalizacijos metu organizuojami mokymai dažnai neatitinka socialinių darbuotojų poreikio. Siekiant tinkamo socialinės globos paslaugų teikimo, socialiniams darbuotojams yra būtina kelti kvalifikaciją vertinant tikslingą mokymų poreikį. Atsižvelgiant į tai, kad deinstitucionalizacijos procesas sąlygoja socialinės globos paslaugų teikimo pokyčius, socialinio darbo veiklos kitimą, svarbu, kad socialiniai darbuotojai, dirbdami bendruomeniniuose vaikų globos namuose neliktų vieni sudėtingose situacijose, kad galėtų iškilusius sunkumus aptarti su specialistais, kolegomis, įstaigos vadovais.

4. Socialinių darbuotojų socialinio darbo turinio ir funkcijų pereinant nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų, remiantis socialinių darbuotojų dirbančių su intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčiais vaikais patirtimi, tyrimo rezultatai parodė, kad:

- Analizuojant pokyčių raišką ilgalaikės socialinės globos paslaugų teikime pertvarkos laikotarpiu, atsiskleidžia pokyčių raišką trijose srityse: pokyčiai susiję su vaikais; pokyčiai susiję su socialiniais darbuotojais; pokyčiai susiję su individualios priežiūros personalu.
- Bendruomeniniuose vaikų globos namuose sudaromos tinkamesnės sąlygos saugios, artimos namų aplinkai kūrimui, kas sąlygoja intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų psichinės ir emocinės būklės gerėjimą, saviraišką, poreikį dalyvauti savo erdvės kūrime ir saugojime, socialinės globos paslaugų teikimas organizuojamas taip, kad susidaro tinkamesnės sąlygos įgyti kaip galima daugiau savarankiškumo įgūdžių reikalingų buitiniame, kasdieniniame gyvenime.
- Dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose individualios priežiūros personalo darbo funkcijos praplečiamos, darbo pobūdis tampa įvairiapusiškesnis, atsiranda funkcijų nesusijusių tiesiogiai su paslaugų gavėjais. Bendruomeniniuose vaikų globos namuose darbas organizuojamas neįtakojant griežtos institucinės tvarkos, atsiranda sąlygos teigiamam psichologiniam mikroklimatui, kuriami šeimos pobūdį atitinkantys santykiai, užmezgamas artimesnis ryšys su intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčiais vaikais.
- Dirbantiems bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialiniams darbuotojas pertvarkos kontekste darbo turinys pasipildė naujomis funkcijomis, atsakomybėmis, pareigomis. Socialinio darbuotojo vaidmuo tampa daugiafunkcinis, įvairiapusiškas. Socialinio darbuotojo

veikla sąlygojama aplinkos veiksnių tampa kintanti, neapibrėžta, reikalaujanti skirtingų sričių įgūdžių. Bendruomeniniuose vaikų globos namuose į socialinio darbo lauką įtraukiami ir visi namų buities priežiūros klausimai, tokie kaip šilumos ūkio priežiūra ar teritorijos priežiūros organizavimas. Toks socialinio darbo funkcijų pokytis, gali būti poveikis kitokiam, nei iki šiol įprasta matyti, socialinio darbuotojo identiteto formavimui.

- Pertvarkos laikotarpiu organizuojamų mokymų temos parenkamos tinkamai, žinias darbuotojai panaudoja ir praktikoje. Tačiau, tyrimo rezultatai rodo, kad organizuojamų mokymų nepakanka. Siekiant tinkamai teikti socialinės globos paslaugas yra reikalingos įvairiapusiškos, susijusios ne tik su socialinio darbo kontekstu, žinios.
- Dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialinių darbuotojų darbo turinyje atsiranda būtinybė užtikrinti, kad intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai gautų paslaugas bendruomenėje. Tyrimo rezultatai rodo, kad paslaugų bendruomenėje neįgaliems vaikams sfera plečiasi, aktyvus naudojimas miesto medicininėmis paslaugomis, viešuoju transportu, visuomenėje vykstančiomis užimtumo paslaugomis, rodo didėjančią minėtų vaikų integracija į bendruomenę. Tyrimas atskleidė, laisvalaikio paslaugų susijusių su fizine veikla neįgaliems vaikams ir pavėžėjimo paslaugų bendruomenėje poreikio nepatenkinimą.
- Dirbdami bendruomeniniuose vaikų globos namuose, socialiniai darbuotojai tęsia bendradarbiavimą su įstaigoje esančiais specialistais. Tačiau tyrimo rezultatai rodo, kad glaudaus, intensyvaus ryšio tarp bendruomenėje dirbančių socialinių darbuotojų ir įstaigoje dirbančio personalo nebelieka.
- Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai, dirbdami bendruomeniniuose vaikų globos namuose, savarankiškai priima sprendimus dėl vaiko sveikatos, ugdymo, laisvalaikio, namų buities. Tai pažymi socialinių darbuotojų autonomijos prasiplėtimą dirbant socialinės globos srityje bendruomenėje. Tiriamųjų teigimu, į sprendimų priėmimą įstaigų vadovai įsitraukia kai atsiranda sąlygos ilgalaikėms pasekmėm, tokioms kaip neigiami santykiai tarp intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų ir jų artimųjų, virusinių ligų protrūkių įstaigoje. Dėl informacijos pateikimo, situacijų vertinimo, analizavimo bendruomeniniuose vaikų globos namuose, vyksta intensyvus bendravimas su įstaigos vadovais, socialiniai darbuotojai nėra paliekami su informacijos stoka.

REKOMENDACIJOS

Socialiniams darbuotojams dirbantiems bendruomeniniuose vaikų globos namuose:

- Rodyti iniciatyvą sudarant profesinės kvalifikacijos kėlimo planus socialinės globos įstaigose. Išsakyti įstaigų vadovams aktualių mokymų temų poreikį reikalingą teikiant socialinės globos paslaugas bendruomeniniuose vaikų globos namuose.
- Aktyviau bendradarbiauti su socialinės globos įstaigos darbuotojais dėl atlikimo darbo funkcijų nesusijusių su socialinio darbuotojo veikla.

Socialinės globos įstaigų vadovams:

- Teikiant socialinės globos paslaugas bendruomeniniuose vaikų globos namuose, analizuoti įvairių pareigybių personalo poreikį ir kitų sričių specialistams darbą organizuoti taip, kad buitiniai, teritorijos priežiūros darbų klausimai neliktų spręsti socialiniams darbuotojam.
- Planuojant organizuojamų mokymų temas, nors du kartus per metus daryti apklausas pageidaujamų mokymų temų. Apklausomis išgryninimas tikslus mokymų temų poreikis.
- Didesnį dėmesį skirti darbuotojų kvalifikacijos kėlimui temomis susijusiomis su vaiko sveikata, elgesiu ir vaiko integracija į bendruomenę.
- Dirbantiems bendruomeniniuose vaikų globos namuose suteikti daugiau galimybių naudotis įstaigos transportu.

Būsimiems tyrėjams:

- Siekiant plačiau atskleisti kokią įtaką daro socialinio darbuotojo vaidmeniui Lietuvoje vystantis deinstitucionalizacijos procesas, siūlytina plėtoti socialinio darbuotojo funkcijų ir veiklos turinio dirbančio bendruomeniniuose vaikų globos namuose tyrimus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adomaitienė J., Balčiūnienė R. (2017). Asmenų, dirbančių socialinių paslaugų sektoriuje, kompetencijos ir jų tobulinimo galimybės. *Andragogika*, 1 (8), 71-93.
2. Agarwal, A., & Singh, Y.P. (2012). Computer gaming for children with mental retardation. *A Journal of Multidisciplinary Research*, 1(8), 31-36. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/235423691_COMPUTER_GAMING_FOR_CHILDREN_WITH_MENTALRETARDATION .
3. Aleknevičienė J., Pocienė A., Šupa M. (2020). *Kaip parašyti mokslinį rašto darbą?* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
4. Ališauskas A., Šimkienė G. (2013). Mokytojų patirtys ugdant mokinius turinčius elgesio ir (ar) emocijų problemų. *Specialusis ugdymas*, 1 (28), 51-61.
5. Bogdanova J. Večkienė N. P. (2009). Partnerystė rengiant socialinius darbuotojus: tarpdisciplininės komandos patirtis psichiatrijos skyriuje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 3(1), 23-43.
6. Bakanienė I. (2011). *Dauno sindromas: medicininiai, pedagoginiai ir socialiniai aspektai.* Kaunas: LSMU reabilitacijos klinika.
7. Barkauskienė R., Zacharevičienė A. (2019). *Darbas su vaikais, turinčiais elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų.* Vilnius.
8. Benkunskas V. (2012). Psichikos sveikatos priežiūros terminų vartojimo teisiniame reglamentavime probleminiai aspektai. *Sveikatos mokslai*, 23 (6), 18-24.
9. Blinkevičiūtė V. (2000, lapkričio 23 d.), *Pranešimas konferencijoje Socialinis darbas ir bendruomenės socialinių paslaugų plėtra.* Vilnius. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/330708794_Socialinis_darbas_ir_bendruomenes_socialiniu_paslaugu_pletra
10. Buster, M., 2012. Deinstitutionalisation. Hope and homes for children. Prieiga per internetą: http://www.openingdoors.eu/wpcontent/uploads/2013/05/DI_Myth_Buster.pdf.
11. Burvytė S., Kocai E. (2017). Socialinių darbuotojų požiūris į vaikų globos namuose augančių vaikų ryšius su biologiniais tėvais. *Socialinis ugdymas / Socialinė klasterizacija tvarioje visuomenėje*, 45 (1), 62–79.
12. Charenkova J. (2019). Socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų įgalinimo aspektai. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 23 (1), 95-120.
13. Chiviacowsky S., G. Wulf & LT. Ávila. (2012). An external focus of attention enhances motor learning in children with intellectual disabilities. *Journal of intellectual disability research*, 57 (7), 627-634. Prieiga per internetą:

https://www.researchgate.net/publication/224916265_An_external_focus_of_attention_enhances_motor_learning_in_children_with_intellectual_disabilities#fullTextFileContent.

14. Cohen D., Pichard N., Tordjman S., Baumann C., Burglen L., Excoffier E., Lazar G., Mazet P., Pinquier C., Verloes A., Heron D. (2005). Specific genetic disorders and autism: Clinical contribution towards their identification. *J Autism Dev Disord,* 35(1), 103–116.
15. Collins-Camargo, C., and Antle, B. (2018). Child welfare supervision: Special issues related to trauma-informed care in a unique environment. *The Clinical Supervisor,* 37 (1), 64–82.
16. Cooper, B. (2000). The measure of a competent child care social worker? *Journal of Social Work Practice: Psychotherapeutic Approaches in Health, Welfare and the Community*, 14 (2), 113-124.
17. Creswell C., Waite P., Cooper P. J (2013). Assessment and management of anxiety disordersin children and adolescents. Prieiga per internetą: https://adc.bmj.com/content/archdischild/99/7/674.full.pdf
18. Creswell, J. W. (2009). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. *3 rd Edition. Los Angeles: Sage Publications*.
19. Čepukienė V., Pakrosnis R. (2008). Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose ypatumų sąveika. *Specialusis ugdymas*. 2 (19), 31–44.
20. Diomšina B., Vyčinienė D. (2002). Vaikų ir paauglių nerimo sutrikimai. Psichoterapijos kryptys. *Medicina*, 38 (4), 466-470.
21. Diržytė A., Mikulėnaitė L., Kalvaitis A. (2016). *Autizmo sutrikimų turinčių vaikų situacija ir įtraukties į švietimo sistemą galimybės* (analizė). Vilnius.
22. Dunajevas E. (2012). Asmeninių socialinių paslaugų deinstitucionalizacija pokomunistinėje Lietuvoje. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 6, 45-63.
23. Eidukevičiūtė J., Večkienė N. P. (2014). Profesinio identiteto formavimasis socialinio darbo praktikoje: komunikacinės kompetencijos aktualizavimas. *Tiltai*, 4, 37–56.
24. Ersoy S. A., Güler H. A., Çetin, F. H. (2018). Psychopathology in Down Syndrome. In Advances in Research on Down Syndrome. *InTech.* Prieiga per internetą: https://www.intechopen.com/predownload/57240 .
25. Flèche S., Layard R. (2017). Do More of Those in Misery Suffer from Poverty, Unemployment or Mental Illness? *Kyklos: international review for social sciences*, 27–41.

26. Friedli L. (2009). Mental health, resilience and inequalities. *World Health Organization*. Prieiga per internetą: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/107925/E92227.pdf
27. Gaižauskaitė, I., ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu.* Vilnius: Registrų centras.
28. Geležinienė R., Vasiliauskienė L., Vyšniauskienė A. (2011). *Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos teikėjams.* Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
29. Genienė R. (2020). Decovidacija = deinstitucionalizacija. Savarankiškas gyvenimas ir įtrauktis į bendruomenę. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 21, 26–36.
30. Genienė R., Šumskienė E. (2016). Stacionarios globos pertvarka Lietuvoje institucionalizmo teorijos požiūriu. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 12, 74-89.
31. Giedrienė R. (2017). Kompleksinė laiku suteikta pagalba specialiųjų poreikių turintiems vaikams – lemiamas jų pozityviosios socializacijos veiksnys. *Socialinis ugdymas / Socialinė klasterizacija tvarioje visuomenėje*, 45, (1), 93–103.
32. Griciūtė J., Senkevičiūtė – Doviltė L. (2018). Lietuvos socialinės globos įstaigų, dalyvaujančių pertvarkos procese, darbuotojų motyvacijos vertinimas. *Socialinis darbas,* 21 (1), 35-56.
33. Guidelines for the alternative Care of Children. (2009). Brussels. Prieiga per internetą: https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf .
34. Gudelytė U., Ruškus J. (2019). „Padėk man nuspręsti“: socialinio darbuotojo vaidmuo teikiant pagalbą intelekto negalią turintiems asmenims priimant sprendimus. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai,* 23 (1), 11-50.
35. Gudžinskienė V., Gečienė J. (2018). Socialinės globos paslaugas teikiančių įstaigų vadovų požiūris į teikiamų paslaugų kokybę. *Socialinis darbas*, 16 (2),165–189.
36. Gudžinskienė V., Navaitis G. (2016). Įvaikinimas: deinstitucionalizacija - palankių sąlygų vaikui augti šeimoje prielaidų sudarymas. *Socialinis darbas,* 14 (2), 134–147.
37. Gudžinskienė, V., Raudeliūnaitė, R. (2016). The qualification improvement of social workers working in children‘s care homes in the context of their restructuring. *Society, integration, education: proceedings of the international scientific conference*, 3, 324-333. Rezekne: Rezeknes Academy of Technologies.
38. Gudžinskienė, V., & Raudeliūnaitė, R. (2016). The improvement of children’s independent living skills in the context of the restructuring of children’s care homes. *In Society, integration, education: proceedings of the international scientific conference,*

May 27th-28th, 2016, 3, 312-323. Rezekne: Rezeknes Academy of Technologies. doi:10.17770/sie2016vol3.1451.

39. GudžinskienėV., Raudeliūnaitė R., Uscila R. (2017). Socialinių darbuotojų patirtys rengiant vaikus savarankiškam gyvenimui bendruomeniniuose vaikų globos namuose. *Pedagogika*, 125 (1), 158–174.
40. Gudžinskienė V., Raudeliūnaitė R. (2018) Challenges and their overcoming when implementing the restructuring of children's care homes in Lithuania. *Int. Conf. Society. Health. Welfare.* Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1051/shsconf/20196803002 .
41. Gudžinskienė, V., Šurpik, J. (2017). Jaunuolių, turinčių proto negalią, savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai. *Socialinis darbas*, 15 (1), 6-21.
42. Gvaldaitė, L., ir Šimkonytė, S. (2016). Vaikų globos namų deinstitucionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas" judės į priekį? *Socialinė politika*, 12, 55-73.
43. Hammond, T. H.; Butler, C. K. 2003. Some complex answers to simple question „Do institutions matter? *Policy choice and policy change in presidential and parliamentary systems, Journal of Theoretical Politics*, 15 (2), 145–200.
44. Healy, L. (2008). Exploring the history of social work as a human rights profession. *International Social Work, 51* (6), 735–748. Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1177/0020872808095247 .
45. James AC, James G, Cowdrey FA, Soler A, Choke A. (2015). Cognitive behavioural therapy for anxiety disorders in children andadolescents. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 1.
46. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882 .
47. Ying Fu, Jinfeng Wu, Shasha Wu, Hao Chai & Yun Xu. (2015). Game System for Rehabilitation Based on Kinect is Effective for Mental Retardation. *EDP Sciences*, 22 (01036), 1-6. Prieiga per internetą: https://www.matec-conferences.org/articles/matecconf/pdf/2015/03/matecconf_iceta2015_01036.pdf
48. Ivanova, V., Bogdanov, G., (2013). The deinstitutionalization of children in Bulgaria – The role pf EU. *Social policy and administration*, 47 (2), 199-217.
49. Iwase S., N. G. Bérubé, Z. Zhou, N.N. Kasri, E. Battaglioli, M. Scandaglia & A. Barco. (2017). Epigenetic Etiology of Intellectual Disability. *Journal of Neuroscience*, 37 (45), 10773-10782. Prieiga per internetą: https://www.jneurosci.org/content/37/45/10773
50. Institucinės globos sistemos pertvarkos pristatymas. (2014). Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/institucines-globos-pertvarka

51. Izokaitis M., Liuima V., Stonienė L., Vitkūnienė O. (2015). Psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo vaikams, turintiems psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų, Lietuvoje apžvalga. *Visuomenės sveikata*, 3 (70), 18-28.
52. Kalasūnienė L., Sinkus A. (2013). Protinio vystymosi sutrikimo sąsajos su biologiniais ir socialiniais veiksniais. *Neurologijos seminarai*, 17 (58): 270–277.
53. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai.* 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Šiauliai: Lucilijus.
54. Kiaunytė A. (2008). Pokyčius patiriantys socialiniai darbuotojai: supervizijos taikymo galimybės. *Socialinis darbas*, 7 (2), 119-130.
55. Kiaunytė A., Lygnugarienė V. (2019). Vaiko globos sisteminė pertvarka kaip iššūkis socialinių darbuotojų profesionalumui: kas parodo supervizijos ir intervizijos poreikį? *Socialinis darbas*, 23 (1), 69-94.
56. Kiaunytė A., Ruškus J. (2010). Pokyčius patiriančių socialinių darbuotojų emocinės reakcijos ir elgsenos modeliai sprendžiant konfliktus. *Filosofija. Sociologija*, 21 (3), 268–276.
57. Kiaunytė A. Večkienė N. P. (2011). Socialinių darbuotojų, patiriančių pokyčius profesinėje veikloje, poreikis paramai: supervizijos perspektyva. *Sveikatos mokslai*. 21, (7) , 207-215.
58. Kilikevičienė V. (2014). Vaikų ir paauglių, patyrusių seksualinę prievartą, išnaudojimą, sunkumai ir realybės suvokimo pakitimai. *Sveikatos mokslai*, 24 (1), 25-30.
59. Klein J. E. (2014). Deinstitutionalization in Croatia. *Open Society Support*. Prieiga per internetą: https://www.opensocietyfoundations.org/publications/deinstitutionalization-croatia
60. Klimavičius D., Adomaitienė V., Leskauskas D. (2007). Vaikų ir paauglių nerimo sutrikimai. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*, 11 (11), 787-790.
61. Kocić M., I. Bojić , M. Aleksandrović , A. Ignjatović & D.Radovanović. (2017). Physical Activity in Adolescent with Mental Retardation: Is Adapted Basketball Training Adequate Stimulus to Improve Cardiorespiratory Fitness and Sport Skills Performance? Acta facultatis medicae Naissensis, 34 (2), 159-168. Prieiga per internetą: DOI: 10.1515/afmnai-2017-0018.
62. Kulikauskienė K. (2019). Socialiai įtraukios bibliotekos samprata besikeičiančioje visuomenėje. *Socialiniai tyrimai*, 42 (1), 67–78.
63. Lanzoni M., Kinsner-Ovaskainen A., Morris J., Martin S. (2019). EUROCAT – Surveillance of congenital anomalies in Europe: epidemiology of Down syndrome 1990-2014. Prieiga per internetą: https://core.ac.uk/reader/195629608 .

64. Lapkauskienė N. (2004). *Psichikos sveikatos sutrikimai ir slaugos pagrindai*. Vilnius.
65. Levickaitė K., Grigaitė U. (2018). Paslaugų, teikiamų asmenims, turintiems proto ir/ar psichosocialinę negalią, deinstitucionalizacijos procesų Vilniaus mieste analizė. *Psichikos sveikatos perspektyvos*. Vilnius. Prieiga per internetą: http://lnf.lt/wp-content/uploads/2019/01/KL_Vilniaus-analize%CC%87_GALUTINE%CC%87.pdf
66. Liaudanskienė V., Vilūnienė A. (2006). *Bendravimo su vaikais, turinčiais įvairaus lygio negalią, būdai ir technologijos*. Vilnius: Viltis.
67. Lietuvos Respublikos įstatymas: Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo (1995). *Valstybės žinios*, 60 (1501).
68. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas (1995). *Valstybės žinios*, 53 (1290).
69. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas: Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo (2007). *Valstybės žinios*, 24 (931).
70. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas: Dėl Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo (2011). *Valstybės žinios*, 93 (4428).
71. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas: Dėl Atrinktų pertvarkai stacionarių socialinės globos įstaigų ir sutrikusio vystymosi kūdikių namų sąrašo patvirtinimo (2015). *TAR*, 6791. Prieiga per internetą https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6b956c40f43b11e4ab99c3ab3bbb5843/asr
72. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas: Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo (2012). *Valstybės žinios,* 135 (6912).
73. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas: Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo (2014). *TAR*, 1624. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e4169490984411e3aad2c022318814db/EskLrXnuyQ
74. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija: Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ar bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2020 veiksmų plano tarpinstitucinės stebėsenos grupės posėdžio protokolas (2015). D5-113, Vilnius. Prieiga per internetą:

https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/9807_protokolas-2-nr_d5-113.pdf .

75. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas: Dėl Lietuvos respublikos vyriausybės veiklos krypčių gerinant globos ir rūpybos įstaigų darbą (1995). *Valstybės žinios*. 8 (237).
76. Lietuvos Respublikos Invalidų socialinės integracijos įstatymas (1995). *Valstybės žinios*, 36 (969).
77. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas: Dėl Socialinės paramos koncepcijos (1994). *Valstybės žinios*, 36 (653).
78. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas: Dėl Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų rėmimo ir integravimo į visuomenę 2005-2008 metų programos patvirtinimo (2004). *Valstybės žinios,* 152 (5546).
79. Markova G., Manolova H., Hristova M. (2017). Child Welfare Reform in Bulgaria – from Institutional to Family- Based Community Care: Engaging with Families, Children and Colleagues? *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*. 5, 130-136.
80. Matos A., T. Rocha, L. Cabral & M. Bessa. (2015). Multi-sensory storytelling to support learning for people with intellectual disability: an exploratory didactic study. *Procedia Computer Science*, 67(6), 12-18. https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.09.244
81. Mikulėnaitė l., Ulevičiūtė R. (2004). *Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas*. Vilnius.
82. Navickienė L., Piščalkienė V., Mikulėnaitė L., Grikainienė L., Tender J., Bukauskaitė M., Šulinskas U., Šatė G. (2019). *Kaip padėti vaikui, turinčiam autizmo spektro sutrikimų?* Ugdymo plėtotės centras.
83. Petrauskienė A. (2011). Interdisciplininis bendradarbiavimas socialinio darbo praktikoje. *Socialinis darbas*, 10 (1), 42-48.
84. Pilkauskienė A., Davidonienė O. (2011). *Turiu ateitį. Ką naudinga ir svarbu žinoti apie šizofreniją.* Kaunas.
85. Pilkionienė I., Žemaitienė N. (2016). Paauglių socialinio nerimo sutrikimas. *Sveikatos mokslai*, 26 (4), 100-106
86. Pūras D. (2015). *Apie proto sveikatą ir jos sutrikimus*. Vilnius.
87. Remschmidt H. and Theisen F. M. (2005). *Schizophrenia and related disorders in childrenand adolescentsh*. Prieiga per internetą: http://eknygos.lsmuni.lt/springer/310/121-141.pdf
88. Rasool S., Zafar M. Z., Ali Z., Erum A. (2018). Schizophrenia: An overview. *Review Article - Clinical Practice*, 15 (5), 847-851.
89. Raudeliūnaitė R., & Gudžinskienė, V. (2017). The development of independent living skills in young adults with intellectual disability in sheltered housing accommodation. *In*

Society. Integration. Education: proceedings of the scientific conference, May 26th - 27th, 2017 (Vol. 3, pp. 265-276). Rezekne: Rezekne Academy of Technologies.

90. Raudeliūnaitė R., Steponienėnė E. (2018). Jungtinės stimulų kontrolės modelio pritaikymas ugdant vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, kompleksinį kalbos suvokimą. *Specialusis ugdymas.* 1 (38), 105-130. Prieiga per internetą: DOI: 10.21277/se.v1i38.372
91. Rimkus V. (2015). Neapibrėžtumo aspektai socialiniame darbe. *Tiltai*, 1, 99–113.
92. Raudeliūnaitė R., Šavareikaitė D. (2013). Negalios socialiniai vaizdiniai Lietuvos dienraščiuose. *Socialinis darbas*. 12 (1), 75–92.
93. Rupšienė L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija : metodinė knyga*. Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla.
94. Ruškus J. (2014). Jono Ruškaus pokalbis su Socialinio darbo tarybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pirmininke doc. Ramune Jurkuviene. *Socialinis darbas*, 17 (1), 147-153.
95. Ruškus J. (2014). Bendruomenė yra galimybė įveikti kitoniškumą. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 17 (1), 141-145.
96. Ruškus J. (2014). Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija keičia pasaulį. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 13 (1), 143-146.
97. Ruškus J. (2014). Kaip (ne)vadinti turinčius negalią? Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/lt/j-ruskus-kaip-nevadinti-negalia-turincius-asmenis/
98. Ruškus J. (2020). Grupinio gyvenimo namuose daugiau žmogaus teisių neatsiranda. Prieiga per internetą: https://manoteises.lt/straipsnis/grupinio-gyvenimo-namuose-daugiau-zmogaus-teisiu-neatsiranda/
99. Samašonok K. (2013). Globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas: pasiekimai, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika*, 110, 103-114.
100. Samsonienė L., Malkin M. B., Kairys J., Juozulynas A. (2017). Šeimų, auginančių vaikus su autizmo spektro sutrikimu, gyvenimo gerovė. *Sveikatos mokslai*, 27 (3), 76-83.
101. Slušnienė G., Balčėtienės A. (2016). Emocinio intelekto ugdymas ikimokykliniame amžiuje. Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose, 12, 183-189.
102. Statistikos departamentas. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=f8b4e6eb-9a3b-4b1b-b1cd-7b66a3ccaba9#/
103. Sučylaitė J., Platakytė J. (2016). Aplinkos poveikis šizofrenija sergančių vaikų agresyvumui. *Reabilitacijos mokslai: slauga, kineziterapija, ergoterapija,* 1 (14) 2016, 62–73.

104. Šinkariova L. (2010). Vaikų ir paauglių psichopatologija : mokomoji knyga. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
105. Šumskienė E. (2014). Psichikos sveikatos priežiūros deinstitucionalizacija Lietuvoje: minimalūs pokyčiai „maksimalistinėse“ organizacijose. *Socialinė teorija empirija politika ir praktika*, 8, 89-99.
106. Šumskienė E., Mataitytė – Diržienė J. (2013). *Nuo mitų prie tikrovės: psichikos sveikatos vaizdavimas žiniasklaidos priemonėse*. Vilnius.
107. Targamadzė V. (2017). Socioedukacinis klasteris kaip vaikų dienos centro veiklos dekompozicijos galimybė: kūrimo diskursas. *Socialinis ugdymas / Socialinė klasterizacija tvarioje visuomenėje*, 45 (1), 6–13.
108. Tender J. (2009). *Jūsų vaikui diagnozuotas autizmas – ką daryti toliau?* Kitoks vaikas. Klaipėda.
109. Tender J. (2016). The evolution of the application of behaviour analytic principles to child development, education and management. *Ugdymo psichologija.* 27, 97–103.
110. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
111. Toleikienė V. (2018 vasario 9 d.). Pertvarkos eiga ir iššūkiai. Pranešimas konferencijoje *Deinstitucionalizavimo patirtys ir iššūkiai*, Vilnius.
112. Udonwa, R. Ekaete, Iyam, M. Arikpo, Osuchukwu, N. Chukwudi, Ofem, O. M. E. Etim, J. John Ikong & M. Agbu. (2015). Mentally Retarded Children and Deficits in Daily Living Skills: Case Study of Calabar Municipality Local Government Area, Cross River State, Nigeria. *Journal of Research & Method in Education*, 5 (2), 21-26. Prieiga per internetą: https://pdfs.semanticscholar.org/3220/74c262205402e84d4a19826ac8f832b6dcc5.pdf
113. UNICEF (2010). At Home or in a Home? : Formal Care and Adoption of Children in Eastern Europe and Central Asia. Prieiga per internetą: https://www.unicef.org/protection/Web-Unicef-rapport-home-20110623v2.pdf
114. Vaicekauskienė V. (2015). Komandinio darbo svarba socialiniame darbe. Socialinė *Teorija, empirija, politika ir praktika.* 1, 118-122. https://doi.org/10.15388/STEPP.2001.0.8512
115. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Informacija apie laisvas vietas vaikų globos įstaigose. Prieiga per internetą: https://vaikoteises.lt/ivaikinimas-ir-globa/vaiku-globos-istaigos/

116. Valiūnė D. (2014). Intervencijų, paremtų kognityvine elgesio terapija, efektyvumas vaikų ir paauglių pykčio ir agresyvaus elgesio kontrolei. Sisteminė literatūros analizė. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris.* 15, 1111-130.
117. Varžinskienė L. (2003). Negalios istorija. *Socialiniai neįgalumo aspektai : žmogui reikia žmogaus : straipsnių rinkinys*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
118. Večkienė P. N., Brunevičiūtė R., Eidukevičiūtė J. (2018). Tarpdisciplininis bendradarbiavimas kuriant vienijančią aplinką. T*iltai*, 1, 95–114.
119. Vėlavičienė D., Adomaitienė V., Bulanovaitė E. (2019). *Sveikatos mokslai.* 29 (1), 31-34.
120. World Health Organization. (2011). World report on disability: summary. Prieiga per internetą: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70670/WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y
121. Žalimienė L., Lazutka R. (2009). Socialinės globos paslaugos Lietuvoje: nuo hierarchinio prie mišrios globos ekonomikos modelio. *Pinigų studijos. Ekonomikos teorija ir praktika*, 2, 22-36.
122. Žydžiūnaitė, V. (2012). *Baigiamojo darbo rengimo metodologija*. Klaipėdos valstybinė kolegija.

SANTRAUKA

Socialinio darbuotojo veikla teikiant paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems vaikams bendruomeniniuose vaikų globos namuose - pertvarkos kontekstas

Magistro darbas

Tyrimo tikslas - atskleisti socialinių darbuotojų darbo ir funkcijų turinį pereinant nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų.

Tyrime dalyvavo: 7 socialiniai darbuotojai dirbantys bendruomeniniuose vaikų globos namuose su intelekto ir (ar) psichikos negalia turinčiais vaikais ir turintys ne mažesnę kaip šešių mėnesių darbinę patirtį dirbant minėtuose namuose.

Tyrimo uždaviniai: 1) pateikti deinstitucionalizacijos sampratą, jos tikslų įgyvendinimą Lietuvoje; 2) apibrėžti intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčių vaikų sampratą, elgesio ypatumus; 3) aptarti socialinio darbo specifiką teikiant socialinės globos paslaugas intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčių vaikams; 4) atskleisti socialinių darbuotojų socialinio darbo turinį ir funkcijas pereinant nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų, remiantis socialinių darbuotojų patirtimi, dirbančių su intelekto ir (ar) psichikos negalias turinčiais vaikais.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros, dokumentų ir statistinių duomenų susijusių su deinstitucionalizacija, negalią turinčiais vaikais ir socialiniu darbu analizė, lyginimas, apibendrinimas; pusiau struktūruotas interviu kokybinių duomenų surinkimui; kokybinis turinio (content) analizės metodas.

Tyrimo rezultatai: institucinės pertvarkos metu pokyčių raiška pasireiškia trijose srityse: pokyčiai susiję su vaikais; pokyčiai susiję su socialiniais darbuotojais; pokyčiai susiję su individualios priežiūros personalu.

Bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialinės globos paslaugų teikimo pokytis sąlygoja tinkamesnę, artimesnę namų aplinkai aplinką, sudaromos didesnės galimybės intelekto ir (ar) psichikos negalią turinčių vaikų savarankiškumo įgūdžių reikalingų buitiniame ir kasdieniniame gyvenime ugdymui. Paslaugų organizavimo pokytis įtakoja minėtų vaikų psichinės ir emocinės būklės gerėjimą, poreikį saviraiškai, dalyvavimui savo erdvės kūrime ir saugojime.

Dirbančio bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialinio darbuotojo vaidmuo pasipildė naujomis funkcijomis, atsakomybėmis, tapo daugiafunkcinis, įvairiapusiškas. Savarankiškai priimamų sprendimų spektras rodo išplėstą autonomiją dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Raktažodžiai: deinstitucionalizacija; bendruomeniniai vaikų globos namai; intelekto ir (ar) psichikos negalią turintys vaikai; socialinis darbuotojas;

SUMMARY

Activities of a social worker in the provision of services to children with intellectual and/or mental disabilities in community-based foster homes – the context of the reform

Master's thesis

The purpose of the study is to reveal the content of the work and functions of social workers in the transition from institutional to community-based services.

The participants in the research: 7 social workers working in community-based foster care homes for children with intellectual and/or mental disabilities, with at least six months of experience working in these homes.

The objectives of the research: 1) to present the concept of deinstitutionalization, its implementation in Lithuania; 2) to define the concept of children with intellectual and/or mental disabilities and their behavioural peculiarities; 3) to discuss the specifics of social work in the provision of social care services to children with intellectual and/or mental disabilities; 4) to reveal the content and functions of social work of social workers in the transition from institutional to community-based services, based on the experience of social workers working with children with intellectual and/or mental disabilities.

The methods of the research: analysis, comparison, summarization of scientific literature, documents and statistical data related to deinstitutionalization, children with disabilities and social work; semi-structured interviews to collect qualitative data; qualitative content analysis method.

The results of the research: the changes in institutional transformation manifest themselves in three ways: changes in relation to children; changes in relation to social workers; changes in relation to personal care staff.

The change in the provision of social care services in community-based foster care homes leads to a more appropriate and home-like environment, creating greater opportunities for children with intellectual and/or mental disabilities to develop the skills needed for independence in everyday life. The change in the organization of services has an impact on the mental and emotional well-being of these children, on their need for self-expression, and on their need to participate in the creation and protection of their own space.

The role of a social worker working in community-based foster homes has been enriched with new functions and responsibilities and has become multifunctional and multifaceted. The scope for autonomous decision-making shows the extended autonomy of working in community-based foster homes.

Keywords: deinstitutionalization; community-based foster homes; children with intellectual and/or mental disabilities; social worker.

PRIEDAI

1 priedas

INTERVIU KLAUSIMAI

Atskleisti pokyčius pertvarkos kontekste:

1. Papasakokite, kas Jūsų nuomone keičiasi pertvarkos kontekste?
2. Kokių žinių reikalingų darbui bendruomeniniuose vaikų globos namuose gavote pertvarkos metu organizuojamuose mokymuose?
3. Kokių žinių labiausiai trūksta dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose?

Atskleisti vaikų integracijos į bendruomenę ypatumus:

1. Kokiomis paslaugomis naudojatės bendruomenėje?
2. Kokių paslaugų bendruomenėje trūksta?

Atskleisti bendradarbiavimą su įstaigos darbuotojais dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose:

1. Papasakokite kaip bendradarbiaujate su įstaigos specialistais?
2. Kaip bendradarbiaujate su įstaigos vadovais dirbdami bendruomeniniuose vaikų globos namuose?
3. Kaip sprendimų priėmime dalyvauja vadovai?

1 lentelė. Pokytis susijęs su vaikais

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Pokytis vaikų gyvenamojoje aplinkoje	Aplinka artima namų aplinkai	*„vaikai turi galimybę gyventi jaukiuose namuose, jaukioje aplinkoje. ~ e* Bendruomeniniuose ~e* ~ bendruomeniniai namai tokie patys kaip ir kitų vaikų, kaip mūsų namai. E* tai yra taip, tarsi gyventum šeimoje. E*, pats modelis manau, atitinka namų aplinką,“(A);* *„Galbūt galiu tokį, kaip ir apskritai, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose kuriuose persikėlus gyventi, vaikams tikrai yra gyventi mieliau), iš tikrųjų tai yra namų aplinka kuri vienaip ar kitaip turi teigiamą poveikį vaikams.“(B);* *„Na, visų pirma ~ tai ~ e* pati aplinka pasikeičia ir jie jaučiasi kaip namuose.“ (F);* *„Tai puiki galimybė augti aplinkoje kuri yra artima šeimos aplinkai“(E);*
	Aplinka suteikianti saugumą	*„Bendruomeniniuose namuose yra ramu, vaikai turėdami savo kambarius jaučiasi saugiai, žymiai saugiau.“(A);* *„Tai yra jų namai, jie ~ jie tą jaučia, saugumas. Jaučia labai didelį saugumą jie“(F);* *„tokioje aplinkoje šie vaikai jaučiasi saugesni“(E);*
	Savo erdvės turėjimas	*„vaikai turėdami savo kambarius jaučiasi“(A);* *„klientai čia tarkim, bendruomeniniuose namuose, jie turi savo kambarius, turi savo erdve asmeninę. O, ten, tai kažkaip įstaigoje, to, to nebuvo, nes ~ na ~ e būdavo daug klientų ir taip toliau“(F);* *„A* sava erdvė, sava erdvė, savos erdvės turėjimas, nors jie institucijoje ir turėjo tą savo kambarius. Bet, bent pačių vaikinų dauguma gyveno tokioje grupėje, kuri buvo praeinama, jeigu taip galima pasakyti, kai jie kaip ir turėjo tuos savo kambarį, bet tos bendros erdvės būdavo kaip ir bendro naudojimo įstaigos. Tai jiems gal trūko ir tos ramybės, ir* privatumo“(D);*
	Ramesnė aplinka	*„mažiau žmonių, darbuotoj`. Nebėra taip, kad per kambarius vaikšto įvairus personalas, iš skirtingų sričių. E*, vieni būna atsakingi už valymą, e*, kiti už sveikatos priežiūrą ir panašiai. ~ „(A);* *„Tai jiems gal trūko ir tos ramybės, ir* privatumo, tam tikro žodžio prasme. Valytojų nėra, kurios belekada sakykim, vat už rankenos klen`, pašalinių žmonių nėra, kurie bet kada gali įeiti į jų kambarį.“(D);* *„Tai yra iš tikrųjų, va čia, tai yra tikrai pliusas yra ramesnė aplinka.<...> būdavo tie bendri tokie, išbėgdavo ten fojė, būdavo ten žaidimų, minkšt`, minkštų žaislų pažaist. Susibėgdavo su keliom šeimynom vaikai pažaisti. <...> tas visas didelis šurmulys.“(C);*
Pokytis vaikų savijautoje / elgesyje	Psichinės ir emocinės būklės gerėjimas	*„Taip pat pagerėjo vaikų emocinė būklė <...>. Vaikams buvo koreguotas gydymas ir daugumai nuimti psichiatro anksčiau paskirti vaistai.“(B);* *„klientai labai per tą tam tikrą laiką, per tiek kiek, kiek jie gyvena bendruomeniniuose namuose, jie pasikeitė - jų, apskritai emocinė būsena ir, ir žodžiu viskas labai, labai į gerą pusę pasikeitė.“(F);* *„Gyventojų psichosocialinė būsena <...> turbūt keičiasi <...> Tai vaistų vartojimas sumažėjęs ženkliai, daug ką pasako turbūt, kad per laikotarpį kiek jie gyvena dabar bendruomeniniuose name, tai iš esamų šešių gyventojų, trims yra arba sumažintos dozės psichotropinių vaistų, arba visiškai panaikintas gydymas vaistais. <...> nu tas tokia nuotaika automatiškai tampa geresnė“(D);*
	Pykčio, agresijos mažėjimas	*„Emocinė būklė jų pagerėjo, jie tapo ramesni, e* žymiai mažiau pasireiškia pykčio priepuolių,~ agresijos nukreiptos prieš save ar prieš kitą.“(A);* *"pasireiškė mažiau pykčio, agresijos poreikių. Gyvendami globos namuose kiekvieną savaitę pasitaikydavo bent kuriam vaikui agresijos, pykčio priepuolis, o atsikrausčius į namus, pastebimas*

		vienas pykčio ar agresijos priepuolis per kelis mėnesius, o paskutiniu metu visai jų nebebūna.“(B); *„Nu, tai jeigu jau automatiškai vaistų ~ e* kiekis arba nutraukiamas, arba sumažinamas, tai ir agresija mažėja. <...> daug labiau koordinuojama, ta agresija.“(C);*
	Vaikų savirealizacijos poreikio didėjimas	*„Patys vaikai kitaip žiūri tvarkymąsi, labiau nori tvarkytis, ~ a* ~ nori įsirengti kambarį taip kaip jiem patinka.“ (A);* *„nuo pat pirmų dienų buvo pastebėta, kad patys vaikai labiau atsiskleidžia“(G);* *„Vat tuo pačiu ir atsiranda tas noras tvarkytis, nes tai žino, kad tai jų yra jau kambarys, ar namas, ar erdvė.“(F)*
	Poreikis tausoti savo asmeninius daiktus ir namus	*„Tausoti pradėjo labiau daiktus, keistai, gal mažiau, tikrai mažiau tausodavo daiktus. Jie jaučias kaip savo, kaip šeimos, kaip* ~, kad viskas yra jau jų, o įstaigoje būdavo kaip ir svetima ir labiau laužoma, labiau galima laužyti negu čia dabar bendruomeniniuose. ~“(D);* *„atsirado tokių, kaip čia ~ įpročių, bruožų charakterio, kad tarkim, saugoti turtą savo, kaip, kaip asmeninį, ir, ir, ir, kad nelaužyti, ne, ne inventoriaus, ar, ar, ten saugoti ten tiesiog, baldus. Na, jie jaučiais, kad jei savo namuose, dėl to taip automatiškai ir atsiranda viskas ~“(F);*
Pokytis vaikų savarankiškumo įgūdžiuose	Gebėjime apsirengti	*„gyvenant įstaigoje, net apsirengiant vaikams reikėdavo pagalbos. Bet dabar, visi puikiai moka apsirengti savarankiškai.„(A);* *„Na, sakykim ~ išvykę gyventi namuose, aišku ne tą pačią dieną, bet gyvendami po pusmečio ar ne, kiekvienas iš jų gebėjo savarankiškai apsirengti. Aišku ne visai tvarkingai, tikslingai, bet vis tiek gebėjimą apsirengti pats - turėjo kiekvienas.“(B);*
	Gebėjime susitvarkyti namus	*„Kai kurie, geba <..> susitvarkyti žaislus pažaidę“(B);* *„bent jau kai atėjome tai buvo visi ~ nu, labai silpni tie įgūdžiai. Kažką mokėjo, kažką matė įstaigoje, kaip buvo daroma. Bet dabar, per tuos keturis metus tie įgūdžiai savarankiškumo yra labai sustiprėję, nes tarkim, kas liečia tą pačią savitvarką, tai jie labai daug patys gali pasidaryti. Aišku reikia kartais pabūti šalia jeigu nori, kad tikrai viskas būtų tvarkinga“(G);* *„bet tuo pačiu ir savarankiškumas labai pasikeitė į gerąją pusę, kadangi turėdami, savo atskiras erdves asmenines, jie klientai ~ m* jie tuo pačiu, kaip ir saugo savo erdvę, bet tuo pačiu stengiasi ją ir išlaikyti ir tvarkingą. Vat tuo pačiu ir atsiranda tas noras tvarkytis, nes tai žino, kad tai jų yra jau kambarys, ar namas, ar erdvė.“(F);* *„Vaikai kiekvieną rytą <..> tvarkosi kambarius. Jie žino kada generalinė tvarka ir žino ką reikia tvarkyti, valosi dulkes, plauna laiptinę. Matau dar kur kurie jau sugeba padaryti savarankiškai.“(E);* *„Jie galbūt tokie daugiau kartais, ne visada ir ne visi, bet linkę į savarankiškesnį tą susitvarkymą savo gyvenamosios aplinkos.“(D);*
	Gebėjime pasikloti lovas	*„Kai kurie, geba pasikloti lovas“(B);* *„Tai čia tik todėl, kad nu, viską leidom patiem daryti. Ir niekada nekritikuoti, kad tu čia blogai padarei ar ką, nu tai tiesiog, jeigu ten lova kažkaip tai netvarkingai paklota, nu tai, parodai, kad kitą kartą taip padaryk, kitą kartą va šitą va patrauk kampą, nu ir kažkaip, jie greitai iš tikrųjų jie šitą įsisavina pakankamai.“(G);* *„jie jau išmoko apsivilkti patalynę, persivilkti, <...> Dabar jau tiktai vyksta, kaip: vaikai, pasikeičiam patalynę. Vaikai jau žino, ką daryti. O pradžioje, taigi ir* apsivil` apsivilkt mokėmės“(C);*
	Gebėjime pasigaminti maistą	*„padeda, net kai kurie išmoko bulves nuskusti, morką pagaminti, nesudėtingus patiekalus pasigaminti. m* Išsikepa bulves, blynus, net yra ir pyragų kepę patys ir savarankiškai iškepę.“(A);* *„Tas mūsų vyriausias, tikrai ir sumuštinį, ir blynus iškepti gali. Ir jau gali net, net ir nežiūrėti visada kaip jisai ten gamina, bet jis tikrai atsakingai. O šiaip, jeigu kas liečia pasakyt, kitam tu turi sakyti, kad dabar šitą paimk, kiaušinį, tą visą eigą, bet padaryti irgi gali pats.“(G);*

		„dabar jau ko gero, nežinau ~ beveik visi galėtų pasigaminti labai, na paprastus patiekalus, aišku neįmantrius, bet šiaip tai ~ m ~ kai kurie net ir labai pažengę šitoj srityje.“(F);* *„Mokosi kepti blynus, tokius paprastesnius maistus. [..], Maisto gaminimo būdus, bet ir išsikepa ir pyragą, po to džiaugiasi, kad savarankiškai pats pasidarė. Ypač, kai jau kiša į orkaitę)), paskui gali pavaišinti visus draugus.“(E);* *„Bet, e* sakykim, nuo sumuštinio sutepimo kam jau sunkiau sekasi, iki ten jau kepinių ir taip toliau. <...> tai jie to įstaigoj tikrai neturėjo, nes įstaigoj būdavo maistas jiems atvežamas ir* jie gamindavosi tiktai, jau labai kas mikrobanginėj krosnelėj pašildoma. ~“(D);*
	Gebėjime susitvarkyti valgymo vietą	*„Taip pat pasidengia stalą, kūrybiškai pasipuošia, paserviruoja“(A);* *„Kai kurie, geba <..> susitvarkyti vietą kurioje valgo, stalą nuvalyti, lėkštes nusinešti į tam tikrą skirtą vietą.“(B);* *„Vaikai kiekvieną rytą patys dengiasi stalą, plaunasi indus“(E);* *„bendru sutarimu, e* padarytas budėjimo grafikas, kur išskirstytos yra savaitėje dienos, kur kiekvienas yra tą dieną atsakingas už <...> po* maisto virtuvės sutvarkymą ruošos. Aišku, su darbuotojo pagalba, kai kuriems stipriai to reikia daryti ~, bet savarankiškesni, daro visiškai savarankiškai. ~“(D);*
	Gebėjime rūpintis savo higiena	*„Taip pat labai stipriai pagerėjo higienos įgūdžiai. Ir požiūris pasikeitė, daugiau skiria dėmesio higienai asmeninei.“(A);* *„kaip ten tarkim, pažastų netgi neturėjo tokio suvokimo, kad reikia pažastis reikia plautis. Tai dabar, kai jau yra vakaras, jau iškarto dantis išsivalo, rodo į pažastis, kad jis pats nori praustis. Pats rodo, tarkim, nusiplovė pažastis, dar neina iš vonios, nes laukia, kad dezodorantu papurkštum. Nu, va toks va, kažkoks tai, suvokimas ateina ir jie tikrai darosi savarankiškesni.“(G);* *„Visos asmens higienos srityje, taip pat labai sustiprėjo įgūdžiai.“(F);* *„Nu ryte yra ta higieninė, tas tualetas - rytinis. Taigi mokomės higieninių tų įgūdžių. Dabar jau pakankamai savarankiški esam“(C);*
	Gebėjime savarankiškai apsipirkti	*„Parduotuvėj apsipirkinėti būna, kad leidžiam, tiesiog duodam pinigų ir jisai pats nusiperka, pats apsiskaičiuoja. Kartais, jeigu suskaičiuoja blogai, tai pirma nusiperka tuos dalykus, tada žiūri jeigu išeina, nueina nusiperka.“(G);* *„Bet, labai, labai gerai viskas pavyko ir maždaug per pusmetį jaunuoliai labai, labai taip ėmė savim pasitikėti ir* žodžiu, ir* vyko į prekybos centrus apsipirkti“(F);* *„Vieni gali ateiti į ~ parduotuvę“(E);*
	Gebėjime savarankiškai pasivaikščioti	*„Tarkim, gali išeiti pasivaikščioti vienas mūsų gyventojas. <..> Gali išeiti pasivaikščioti tam tikroj teritorijoj, aplink mūsų grupinio gyvenimo namus – tai drąsiai.“(G);* *„Savarankiškai išeina ir iš teritorijos, ir už bendruomeninių tų namų, ko nebuvo įstaigoje taip savarankiškai jie negalėjo taip daryti. <...> m* gali, priklausomai nuo jų negalės, sunkumo ir tikriausiai, gali išeiti pasivaikščioti, gali išeiti į netoliese esančią žaidimų aikštelę, ten tokios supynės, karstyklės, pasitreniruoti.“(D);*
	Gebėjime savarankiškai vykti viešuoju transportu	*„Taip pat džiaugiuosi savo dviejų vaikinų savarankiškumu, jie gali patys nuvykti į treniruotes viešuoju transportu.“(A);* *„Ta prasme, jeigu būnant įstaigoje, buvo labai riboti jų išėjimai į*, bendruomenę, ir* jeigu mes išeidavome, tai dažniausiai kartu, su darbuotojais, su palydom, tai persikėlus čia, į tuos namus bendruomeninius, a* toks atsirado poreikis ir noras aišku, ir* tų sakau, iššūkis, e* leisti juos į bendruomenę savarankiškai vykti viešuoju transportu“(F);* *„kol vyko, treniruotės, galėdavo vykti viešuoju transportu, jiems buvo nupirkti nuolatiniai tie, bilietai, savarankiškai vykdavo. M**

		taip pat svečiuotis važiavę yra savarankiškai į XXX rajoną, taigi viešuoju transportu.“(C);
Pokytis vaikų maisto įsigijimo ir ruošimo procese	Galimybė dalyvauti maisto produktų pasirinkime ir pirkime	*„Kol nebuvo karantino eidavome kartu apsipirkti, rinkdavomės, patys vaikai rinkdavosi produktus.“(A);* *„Ir jau nuo pat pirmų dienų buvo pastebėta, kad <..> jie įsitraukia į tuos buities darbus, jie nori tai daryti, jie mato kitokį, galbūt tą, kad ir išėjimą į visuomenę <..> Parduotuvėse išėję patys renkasi maistą.“(G);* *„atsirado ~ <..> pirkimas maisto produktų. Kur tu, aišku su klientais vat, šitas atsirado ~“(F);* *„Tai vat čia jau labai aktyviai dalyvauja ir vaikai. Jie kartu eina į parduotuvę, renkasi prekes, dedasi į vežimėlį ir po to, dedasi į kuprines ir neša namo.“(E);* *„kol kovido nebuvo, jie įsitraukdavo“(D);* *„Dabar, vat, kai ėmėm pirktis maisto, tai nu, ~ daug vaikų negalima, tai vieni lieka namuose. Jau darome eilę tokią, kas eis, šiandien padės pirkinius išsirinkti. <...> Dabar vat, kad jau pradėjome patys iš, ir tuos maisto produktus pirktis. Tai, aišku, jis yra sudėti`, sunkus darbas ir susinešti, ir susirinkti. <...> Bet iš tikrųjų, tai duoda, iš tikrųjų savarankiškumo ir vaikams duoda savarankiškumo.“(C);*
	Galimybė matyti kaip gaminamas maistas	*„Kas liečia būtent mūsų namus, tai taip pat pasikeitimai susiję su maistu. Vaikams atsirado galimybė matyti kaip yra gaminamas maistas„(B);* *„Ir* matyti, ir gaminti“(D);* *„Nu jie, jie iš`, pats nauja buvo, kaip atsiranda šitas maistas ant stalo, pati gamybą jiem buvo nauja.“(C);*
	Galimybė patiems gaminti maistą	*‚Gyvenant namuose, maistą turime patys gamintis, nusipirkti, susiplanuoti, tai vaikai taip pat yra įtraukiami. Jiems e*, buvo naujiena pačioje pradžioje viską gaminti, virti“(A);* *„Taip pat stebėjimas ir matymas, kaip gamina darbuotojai, į maisto ruošos darbus įsijungia ir vaikai.“(B);* *„Taip pat turi galimybę <...> maisto gamybos ~ procesą irgi, ir dalyvauja jame“(D);* *„Jie, jie turėjo patys daugiau daly`, dalyvauti maisto gamybos procese. Nu ankščiau šito nereikėjo. Nu, aišku, jie tada valgykloje susitepdavo sumuštinį, kad patys, bet čia ir atsipjauti reikia tą riekutę ar sūrio, ar dešros ar* ~ ta pati gamyba jiems, jiem buvo įdomu, kaip viskas, kaip ta košė atsiranda, kaip tą sriubą išsiverda, kaip kotletą iškepi, ką dedi, tą patį blyną kaip kepti reikia. Vieną mergaitę: oi, aš galiu, kepsiu aš, pati išsikepsiu šitą, vyresnioji mūsų mergaitė. Nu, sakom: kepkis)).“(C);*
	Galimybė valgyti įvairesnį maistą	*„pasikeitė maisto įvairovė. Kiekvienas darbuotojas gamina skirtingai ir tai jaučiasi patiekalų įvairovėje. Iki šiol vaikai nebuvo ragavę keptos duonos, keptų bulvių, nes globos namuose yra tam tikri patiekalai ir jie kartojasi karts nuo karto, be to yra griežtos taisyklės dėl tam tikrų patiekalų netinkamumo.“(B);* *„kai kuriuos produktus jie net, yra pasitaiko dar vis, kad jie nežino, ką su jais reikia daryti. Tai tas racionas tikrai prasiplėtė“(D);* *„O čia, žinokit, moterim kūrybingumo netrūksta. Labai čia jau visko prigalvoja, tas meniu.“(C);*
	Galimybė pasirinkti norimą maistą	*„ir galbūt, atsirado dar, nepaminėjau ko, tai susidaryti meniu savo norimą, e* ko įstaigoj tikrai nebuvo, kad meniu įstaigoj būdavo padaromas toks, e* šabloninis visiems, o dabar galima, pagal bendrą sutarimą atsižvelgti į m* jų pageidavimus ir sakykim, ~ vienokius ar kitokius produktus susipirkti, kad* būtų galima daryti ~ vieną ar kitą jų mėgstamą, ~ arba, kad patys darytų patiekalą.“(D);* *„Kai dabar, einam patys į parduotuvę, tai vat kartais, gal tu šito norėtum, taip jau pabandom“(C);*
Pokytis galimybėse išsirinkti sau norimus daiktus	Galimybė pagal save apsistatyti savo kambarį	*„Toks atrodo mažas dalykas, bet ir baldus kambarį susistumdyti ar pasistatyti taip, kaip jie nori, leidžiam ir jie turi galimybę. Gali sau interjerą pasirikti. E* ~ be abejo turim derintis ir su finansinėm galimybėm“(A);*

		„jie turi galimybę savo vat kambariuose, <...> bet savo kambarius, jie turi galimybę įsirengti, aišku proto ribose, bet apsistatyti bent jau taip kaip jiems ~, kaip jiems atrodo tinkama, kaip jie nori. Čia, sakykim, lovos persistūmimas, stalo persistūmimas, tų baldų toks va išdėstymas, kas nereikalauja nuostolių, tai jiems leidžiama pasidaryti savarankiškai.“(D);
	Galimybė išsirinkti sau rūbus ir avalynę	*„Parduotuvėse išėję patys renkasi <...> tuos ir drabužius, atsiranda stilius galbūt pas juos pačius, nes, nu jau ne viską tu jiems nupirksi.“(F);* *„M* ~ Pasirinkti galbūt ir drabužius kokius jie labiau nori, nes įstaigoje daugiau buvo viskas centralizuota. Aišku, pirkdavo socialiniai darbuotojai, bet* labiau viskas buvo centralizuota, dabar daugiau yra laisvės tokios pasirinkti e* ką nori pats, kokio nori modelio sakykim gyventojas, ten ar batų ar* ~ ar aprangos“(D);* *„važiuojam su vaikais apsipirkti. Vaikai rengiasi nu, va, tai čia va, vaikams jau tas toks, renkasi jie savo avalynę, ten drabužius, kokius pirkti, pirks, nepirks, tą pirks. Pasiūlai, ne* aš noriu būtent šitą. Nu tai toks, nu artimesnis tas toks prie to. Ankščiau, ką gaudavome ~. Nors ir ten jau buvome pradėję, ~ pradėję žiūrėti, kad nusipirkti pagal ~ vaikų norą. Bet ne* taip, o dabar, tai šimtu procentų mes, mes patys apsiperkama aprangą“(C);*
Pokytis vaikų dalyvavime namų ūkio tvarkymo darbuose	Vaikų dalyvavimas daiktų remonto darbuose	*„domisi kaip kažkokius sulūžusius daiktus suremontuoti, patys ir prie taisymo prisideda. Kartais ne visai gerai gaunasi. Bet ~ su darbuotojų pagalba ir išmoko vinį įkaltį, grąžtu naudotis, net įdomu ir smagu jiems remontuoti kažką.“(A);* *„stipresni vaikinai, tai tikrai noriai, imasi ūkio darbų, ir* ne tik padeda, bet ir patys organizuoja tam tikrus, tarkim remonto darbus smulkius“(D);*
	Vaikų dalyvavimas teritorijos priežiūros darbuose	*„gyvenant namuose, viską tenka patiem padaryti. Vaikai noriai įsitraukia, grėbia lapus, kasa sniegą. E* Gal nelabai mėgsta tai, kai reikia šluoti, bet tvarkosi, nes žino, kad čia jau niekas neateis ir nesutvarkys.“(A);* *„Tai buvo bendru sutarimu, e* padarytas budėjimo grafikas, kur išskirstytos yra savaitėje dienos, kur kiekvienas yra tą dieną atsakingas <..> lauko tvarką, priežiūrą. Jeigu ten kažkokie nenumatyti reikalai vyksta kaip žiemą sniego, sakykim, kasimą arba* patalpų tvarkymą“(D);*

2 lentelė. Pokytis socialiniams darbuotojams

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Padaugėjo darbo funkcijų	Maisto produktų pirkimas	*„Taip pat įvairių maisto produktų apsipirkimas“(B);* *„atsirado <..> pirkimas maisto produktų.“(F);* *„Esu atsakingas už ~ maisto, <...> pirkimą, sužiūrėjimą, kad jų būtų.“(D);* *„reikia organizuoti vat, visus tuos apsipirkimus. <...> turim ir pasiskaičiuojama, ko reikia, kiek rašom sąrašus maisto pirkime“(C);*
	Maisto gamybos užtikrinimas, organizavimas	*„pagalvojimas apie tam tikrų patiekalų gaminimą“(B); „vis tiek tu turi ir maistą paruošti kol ateis kitas socialinio darbuotojo padėjėjas“(G);* *„Kaip rūpin` rūpinimasis tinkamu namų gyventojų maitinimu, <..> koordinuojam maisto gamybą“(E);* *„Toliau, ~ kas dar, ką dar, už viską, už <..> maitinimo <...> taip socialinis darbuotojas bendruomeniniuose namuose yra atsakingas taip pat už visas keturias sienas, kas vyksta jose ir* už jos ribų.“(D);*
	Rūbų, patalynės priežiūra	*„Įstaigoje buvo kitas atsakingas personalas kuris rūpinosi patalyne, rūbų skalbimu, siuvimu. Dabar tenka viską sužiūrėti socialiniam darbuotojui ar kas nesuplyšę, neišsiskalbė, ar nenu` nenusidažė kokia patalynė.“(A);*

		„Nu, galbūt pridėčiau tokią kaip ir papildomą funkciją prie to ką darėme būdami įstaigoje, tai atsirado tai, kad socialinis darbuotojas iš dalies tapo ir buities sektoriaus vadovas, kuris turi viską sužiūrėti ir jei kažkas suplyšo, neišsiskalbė patalynė, tu turi viską spręsti.“(B); *„O bendruomeniniuose <..> ir tą buitį apžiūrėti ir juos pačius, ir aprangas.“(G);* *„Toliau, ~ kas dar, ką dar, už viską, už visą namo buitį, už visą gyventojų aprangos, <...> kaip normaliose šeimose tėvas yra atsakingas arba mama už savo keturias sienas ir juose esančius asmenis, taip socialinis darbuotojas bendruomeniniuose namuose yra atsakingas taip pat už visas keturias sienas, kas vyksta jose ir* už jos ribų.“(D);* *„Daug pasikeitė, nes kaip, mes nesam, turime būti savarankiški, <...> ir skalbiniai, ir drabužių vat vaikam įsigijimai, avalynės.“(C);*
	Užimtumo veiklų vedimas	*„Bendruomeniniuose nebėra užimtumo specialistų, tai visas laisvalaikio organizavimas tenka socialiniam darbuotojui. Tai man. Reikia sugalvoti ką veiksim, suorganizuoti ką vaikai gali ar nori lankyti.“(A);* *„Taip pat reikalinga pagalba laisvalaikiui užtikrinti, nes dažnai vaikai patys negeba žaisti, juos reikia pamokyti, juos reikia išmokyti žaisti ir užsiimti tam tikrais dalykais.“(B);* *„bendruomeniniuose tu <..> tampi viskuom viename: ir užimtumo specialistas, nes turi daugiau laiko ir užimtumams skirti. <..> Labiausiai, tai galbūt, tas užimtumas, nes tu ~ Jie vis tiek yra vaikai, darosi paaugliai, yra aktyvūs ir jie nori judėti, tos fizinės veiklos, nori tų užimtumų, tai kartais labai daug, gal net visą dieną tu skiri tam užimtumui. Tarkim, jeigu savaitgalis, pusryčius pavalgei, kažkur eini, grįžai pietus pavalgei ir vėl tada eini, kad jie bent jau išsikrautų. Tai va čia, tas labiausiai tą. ~ užimtumą ~ Daugiau tą dėmesį yra skiriam“(G);* *„Nes įstaigoje buvo daugiau laisvalaikio specialistų arba užimtumo specialistų. Dabar visą užimtumą taip pat organizuoja socialinis darbuotojas. Laisvalaikis, kai jis buvo galimas leisti ne tik namuose, dėl kovido, taip organizuojamas socialinio darbuotojo. Atostogų kažkokios išvykos organizuojamos socialinio darbuotojo.“(D);* *„Kol nebuvo karantino, mes organizuodavom išvykas, važiuodavome prie jūros. <...> Nu viską mes turim daryti savarankiškai. Kur pirma, mum pasakydavo: nu va, tada, tada važiuojat, tada, tada darot, o dabar pačios turim viską sekt, sugalvot.“(C);*
	Būtinybė pasirūpinti namų ūkiu	*„Manau, kad prisidėjo <..> staliaus, kuomet matuojame su metru ir ieškome tinkamo varianto, pavyzdžiui kuo uždengti, užklijuoti langą.“(B);* *„Bet ir tai stengiamės pačios rutuliuotis, bandyt susitaisyt klozetus)) ir taip toliau)“(E);* *„Na, sakykime* ~ m, sulūžus kažkokiam inventoriui, a* dažniausiai įstaigoje būdavo tam tikri darbuotojai, kurie viską sutvarkydavo. Dabar, kadangi, gyvenam bendruomeniniam name, prisišaukti įstaigą kartais tampa sudėtingą, todėl organizuojamės [...], tiek kiek gebame, susitvarkome patys.“(D);*
	Patiems vykti atnaujinti/išsiimti naujai vaiko dokumentų	*„Dar vienas dalykas pasikeitė ir naujovė buvo, tai kai reikėjo patiems važiuoti išsiimti paso, tvarkytis neįgalumus. A* Įstaigoje, asmens dokumentus atvažiuodavo daryti arba vykdavo vyriausias socialinis darbuotojas. O bendruomeniniuose viskas jau tenka man, socialiniam darbuotojui.“(A);* *„Įstaigoje, tai atvažiuodavo pasus čia daryti, mums nereikėdavo važiuoti. Neįgalumus, taip pat būdavo, kad sutvarko. Mums tarkim paruošti tik dokumentus, neįgalumo pažymėjimo pačiai nereikėdavo važiuoti išsiimti. Kad ir tos, tarkim šalpos, pensijos,*

		nu kažkaip būdavo lengviau. Dabar ten jau darbai visi ~ nu, kaip ir mums.“(G); *„Toliau, gal toks gyventojų asmeninių dokumentų keitimas pasibaigus galiojimo laikui. Taipogi čia jau, vyksti kartu su vaiku į migracijos tarnybą. <..> Kaip įstaigoje, galbūt atvažiuoja tam tikros institucijos), į įstaigą“(E);*
Padaugėjo atsakomybių	Atsakomybė už vaiko sveikatos būklę	*„ir šiaip visą būklę, tai vat reikia pačiam truputėli daugiau jau. Nes įstaigoje buvo atsakingas, aišku medicinos personalas, o* bendruomeniniuose namuose, kaip ir socialinis darbuotojas“(F);* *„Ir paskui tą gydymą, užtikriname, kad gyventojas gautų gydytojų paskirtus medikamentus, priemones. Ir aišku, ir įstaigoj socialinis darbuotojas rūpinos, bet tai, buvo dar ir sveikatos padalinys)) kuris)) padėdavo koreguoti tą visą, galėdavai kreiptis, o čia tu viską darai savarankiškai, visa atsakomybė tenka tau.“(E);* *„Sveikatos, taip pat ir už gyventojų būseną turbūt, jei socialinis darbuotojas daugiau atsakingas, negu kad buvo atsakingas įstaigoje.“(D);*
	Atsakomybė medikamentų sudavime	*„Bendruomeniniuose visa atsakomybė dėl vaikų sveikatos ir vaistų sudavimo a* tenka mum“(A);* *„Bet tu ir esi ~ <..> Ir ~ už tuos medikamentus, taip pat esi atsakingas, jie turi būti suduoti, nes nėra, slaugytojų nėra, tu negali kažko tai išsikviesti, turi labai tas ~ atsakingas būti, kad tikrai jie būtų paduoti, suduoti laiku ir tiek, kiek turi būti.“(G);* *„na kas liečia medikamentus ir <..> tai vat reikia pačiam truputėli daugiau jau. Nes įstaigoje buvo atsakingas, aišku medicinos personalas, o* bendruomeniniuose namuose, kaip ir socialinis darbuotojas“(F);* *„Ir paskui tą gydymą, užtikriname, kad gyventojas gautų gydytojų paskirtus medikamentus, priemones. Ir aišku, ir įstaigoj socialinis darbuotojas rūpinos, bet tai, buvo dar ir sveikatos padalinys)) kuris)) padėdavo koreguoti tą visą, galėdavai kreiptis, o čia tu viską darai savarankiškai, visa atsakomybė tenka tau.“(E);* *„O dabar daug dasidėjo, pačiam būti atsakingu už vaistų m*~ tiek ir išrašymą, tiek ir priežiūrą, kad jie būtų saugiai namuose ir sakykim jų padalinimą, jeigu taip galima pasakyti“(D);* *„Tai viskas paprasta yra, pavyzdžiui, slaugytojos dar važiuodavo leisti, dabar mes patys. Kaip, kad namų sąlygom, kad ten ne, ten išvis pasukai suleidai, ir* viskas normuota yra, ten nesudėtinga yra. [..] viskas pritaikyta yra.“(C);*
	Atsakomybė vykime viešuoju transportu su vaikais	*„Persikrausčius teko socialin` m*~ teko atsakomybė vykti viešuoju transportu su vaikais vienam, man kaip socialiniam darbuotojui. Tai buvo sudėtinga, nes pačiai ne visada aišku buvo koks autobusas ar troleibusas važiuoja. E*, reikėjo išsiaiškinti maršrutą. Vaikai nelabai mokėjo, žinojo kaip viskas vyksta, tai visus sužiūrėt reikėjo.“(A);* *„Taip pat ir šiaip, galbūt tokios atsakomybės labiau: naudojantis viešuoju transportu, ~ ir taip pat susižiūrėti tas vietas. Nes kas skiriasi įstaigoje, tai yra transportas, tu užsirašai, įsėdi ir važiuoji. O čia jau šiek tiek daugiau, nes tai yra, tarkim šeši gyventojai ir tu su visais turi vykti į kažkokį tai ~ m* ~ miesto galą, tai ~ šiek tiek ~ Tai vat, šitas galbūt yra sudėtingesnis momentas. Nes ir gyventojai iš pat pradžių, ne visada žinojo kaip naudotis, tai truputį reikėdavo dar juos ir sužiūrėti, kad niekas nepasiliktų tame transporte, kad visi įliptų, visi išliptų ir taip pat ir pačiai susižinoti maršrutus.“(G);* *„bet nuvykimas galbūt į tą įstaigą yra kitoks, bendravimas su išoriniu pasauliu, devyniasdešimt turbūt devyniais procentais, tik ekstra atveju yra įstaigos kažkokia tai privilegija, kažkurtai nugabenti. O visi kiti atvejai ar apsipirkimo, ar dokumentacijos tvarkymo, ar ~ visi, visi atvejai yra arba viešasis transportas“(D);*

Padaugėjo pareigų	Bendradarbiavimas su medicinos įstaigų darbuotojais	*„Labai daug bendravimo atsirado, visur turiu dalyvauti pati, bendradarbiauti ir su medicinos įstaigom“(A);* *„bendradarbiavimo labai daug atsirado: <..> su, medicinos įstaigom <.. > tuo pačiu ir daugiau pareigų.“(F);* *„Su sveikatos priežiūros bendradarbiavimas“(D);* *„Nu, visa ta organizacija, jeigu reikia gydymo paslaugų, taip pat pačios, savarankiškai ~ skambinam į ambulatoriją, kad reikia užsiregistruoti.“(C);* *„gydytojai nelabai supranta kas tai yra autizmo spektro sutrikimas, bet, nu bandom išsiaiškinti, bendradarbiauti“(B);* *„psichiatrė – mes labai irgi su ja bendradarbiaujame, jeigu kas dėl pačio vaiko elgesio.“(G);*
	Bendradarbiavimas su mokyklomis/ugdymo įstaigų darbuotojais	*„Labai daug bendravimo atsirado, visur turiu dalyvauti pati, <...>su mokyklom, su mokytojais.“(A);* *„Mokyklos, bendradarbiavimo labai daug atsirado: su mokyklom <.. > tuo pačiu ir daugiau pareigų.“(F);* *„Su <...> bendradarbiavimas, su ugdymo įstaigomis ir specialistais.“(D);*
	Bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis dėl laisvalaikio/užimtumo	*„Bendradarbiauti, ieškoti bendradarbiavimo su įvairiom laisvalaikio paslaugas teikiančioms įmonėm. A* Kartais tenka pasukti galvą ir daug aplankyti ar perskambinti telefonu, kad rastum paslaugą.“(A);* *„Turim rėmėjus, dvejus – dvi organizacijas, kuri, su kuria bendradarbiaujam <..> rėmėjus, kurie kartais mus, nu jau esant galimybei, kai viskas gerai, savaitgalį nuveža į, kaip čia pasakyti boksuotis, į boksą, bokso treniruotę tiesiog padaro.“(G);* *„bendradarbiavimas ir su bendruomenėje esančiom visokiom organizacijom, kurios galėtų vat įtraukti klientus į užimtumus.“(F);* *„bendradarbiavimas su <..> įstaigomis, organizacijomis su teikiančiom laisvalaikių, dienos globos ir užimtumo paslaugas“(E);*
	Šildymo sistemos priežiūra	*„Tai man teko pareiga išmokti dujinį pečių įjungti, reguliuoti šildymą. Dabar jau visi mokam, visi darbuotojai išmokom, bet ir tokia e* dar viena pareiga prisidėjo.“(A);* *„įsijungti ar pasireguliuoti dujinio pečiaus temperatūrą“(B);* *„E* šildymo ūkis iki šiol buvo prižiūrimas institucijos, bet kadangi pas mus yra pakankamai vyriškas kolektyvas, tai* už šią smulkmeną yra atsakingas taip pat socialinis darbuotojas.“(D);*
	Namų ūkio klausimų sprendimų paieška	*„Buvo, kad e* raktas spynoje nulūžo, iš įstaigos greitai negalėjo atvažiuoti, todėl teko sukti galvą kaip išspręsti problemą. e* ~ Įstaigoje tokių rūpesčių mažiau ir visai nebūdavo.“(A);* *„kaip atsirakinti elektros dėžutę, ką daryti užsikirtus spynai“(B);*
	Teritorijos priežiūros klausimai	*„Reikia sužėti, kad būtų teritorija sutvarkyta, suorganizuoti gėlių sodinimą, lapų grėbimą ar sniego kasimą.“(A);* *„kaip organizuoti sniego nukasimo klausimą“(B);* *„Organizavimas vyksta socialinio darbuotojo visų veiklų. Tiek ir teritorijos. O įstaigoje, įstaigoje būdavo dažniausiai atskiri darbuotojai, kurie teritoriją tvarkydavo ir kitas patalpas.“(D);*
	Informacijos apie namų skaitiklių rodmenis pateikimas	*„Skaitliukai, elektros, vandens - viską nurašyti, pateikti laiku. Reikia dar susigaudyti kur rasti tą skaitliuką, kaip prie jo prieiti.“(B);* *„dar toks ūkiškas, kad teikiam informaciją apie namų vandens skaitiklių ir elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenis“(E);* *„socialinis darbuotojas <...> komunalinių tų visų. Už duomenų surinkimą yra atsakingas, bet jau apmokėjimas yra ne socialinio darbuotojo. <...> Surašom skaitliukų parodymus ir išsiunčiam ūkio dalies vadovui įstaigos.“(D);* *„Vat būna mėnesio gale, visada pranešame skaitiklių rodmenis.“(C);*

3 lentelė. Pokytis individualios priežiūros personalui dirbančiam bendruomeniniuose vaikų globos namuose

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Atsiranda naujų darbo funkcijų	Prisidėjo patalpų valymas	*„Anksčiau, dirbdami globos namuose mes turėjome personalą, kuris tvarkė visas bendras patalpas, išnešdavo šiukšles, šveitė grindis ir valė langus <..> dabar viską darome mes.“(B);* *„įstaigoje valytoja būdavo. Darbuotojai būdavo atsakingi daugiau už gyventojų kambarius, o* už, kambarių tvarkymą. O bendras patalpas valydavo valytojai. Valydavo ir padėjėjai žinoma, bet* nebuvo vien jie atsakingi.“(D);*
	Prisidėjo namų teritorijos priežiūra	*„Žiemos metu tenka ir sniegą kasti, o vasarą ir rudenį tvarkyti lapus ar ravėti žoles.“(B);* *„Kaip tarkim, mes laiptinę plaunam, tai beveik visada.“(G);* *„Tiek ir teritorijos. O įstaigoje, įstaigoje būdavo dažniausiai atskiri darbuotojai, kurie teritoriją tvarkydavo ir kitas patalpas.“(D);*
	Prisidėjo maisto gamyba	*Anksčiau, dirbdami globos namuose mes turėjome personalą <..> maistą taip pat gamindavo ir darbuotojai buvo atsakingi tik už vaikų indų išplovimą, dabar viską darome mes.“(B);* *„Tai jos irgi va, ma` maisto gamyboje. Nu jos, viso, viskas pasikeitė. Ir šitoj, šito, gi nereikėdavo ten daryti.“(C);*
Didesnės galimybės patenkinti vaiko poreikius	Galimybės skirti daugiau dėmesio vaikui	*„Darbuotojai gali duoti kur kas daugiau dėmesio klientam“(F);* *„Ir darbuotojams puiki galimybė <..> skirti jam daugiau individualaus dėmesio.“(E);*
	Galimybės užmegzti ryšį su vaiku	*„Taip pat ir darbuotojai ramesni, nes nebėra tokios skubos, daugiau yra bendrumo su vaikais, e, todėl jaučiasi artimesnis ryšys tarp vaikų ir darbuotojų. M ~Pasakyčiau, kad jausmas kaip šeimoje. ~ kad tai yra kaip tikra šeima.“(A);* *„Gaunasi kaip šeimoje gyvena. Darbuotojai, jie kaip ir klientai, jie kaip šeimyna. Ir* tuo pačiu, ir tas ryšys atsiranda daug didesnis. <..> atsiranda didesnis ryšys, e* ~ toks šiltesnis ryšys ~ tarp, ~ tarp darbuotojų ir klientų“(F);*

4 lentelė. Gautos žinios mokymų metu

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Susijusios su integravimusi į bendruomenę	Kaip užmegzti ryšį su kaimynais	*„Kaip su kaimynais užmegzti santykius, kad butų bendravimas kaimyniškas, bendruomeniškas.“(A);* *„Taip pat aptarėme, kaip mes išeinam į bendruomenę, kas mūsų laukia, su kuo teks susidurti, <..> plačiai analizavom kaip mums seksis santykiuose su kaimynais, kaip mums reikia jų neišgąsdinti, kaip mums reikia elgtis, ką mes turime kalbėti, kad atsirastų ryšys.“(B);* *„dėl kaimynų, dėl pačios bendruomenės <..> Tai per pačius mokymus, gal buvo toks, kaip labiau nusiraminimas“(G);* *„Ir* ~ taip pat aišku čia, kad mokymai kažkiek tai davė <...> kad bus tas toksai kaimynų galbūt, aplinkos, sak`, nu ~ vengi`, vengimas bendrauti, nusistatymas priešiškas ir tie mokymai, galbūt šiek tiek davė to tokio ~ kaip* pateikti tuos gyventojus, iš* kurios pusės kaip* pilnaverčius narius, kad ta prasme, kad jie nėra kažkokie tai [..] ir, ir kad pas tuos kaimynus galima nueiti su kažkokiu tai, sakykim kepiniu, arba jiem padaryti kažkokia tai galbūt paslaugą, kaip žiemą ten, sakykim, nukasti sniegą tam kaimynui ir parodyti, kad vat e*, jo keliukyje, kad nesame mes čia kažkokie priešiški. To tokio bendruomeniškumo idėjų atsirado šiokių tokių.“(D);* *„kaip su kaimynais, reikės bendrauti, kaip koks, ~ kaip tą kontaktą užmegzti, užmegzti su* miestelio vaikais <...> Žinau, kad vat, kaip vat užmegzt kontaktą mes, net pasinaudojom per mokymus, kaip užmegzti kontaktą, kad su kaimynais. Per pirmas Kalėdas, švęst pradėjom Kalėdoms, sakom, nu kaip* dabar - kaimynus reikia visus pasveikint“(C);*

	Kaip kurti šeimos modelį	*„buvo tas toks, pačios kontakto, kaip šeimos kūrimo modelis, tas tokio kontakto labiau, kad jį sustiprinti“(G);* *„Kiek yra svarbu, va ta minėta privati erdvė, ~ a, kad yra svarbu įtraukti kiekvieną gyventoją į veiklą, e*, kad jam, kad svarbu yra tiems gyventojams aiškinti kodėl vyksta taip, o ne kitaip, kodėl priimami sprendimai vienoki arba kitoki, arba jų atžvilgiu, arba viso bendruomeninio namo atžvilgiu“(D);*
Susijusios su vaiko sveikata ir elgesiu	Apie vaikų negalių ypatumus	*„daug mokymų gavome apie autizmo spektro sutrikimą.“(B);* *„Kadangi pas mus gyvena su šizofrenijos diagnoze vaikai, tai dalyvavome mokymuose apie jų a* ~ ligą, ~ ligos ypatybes. Dar dalyvavome mokymuose apie elgesio ir emocijų turinčių vaikų elgesį, jų koregavimą.“(A);*
	Apie vaikų adaptacinį periodą	*„dalyvavome kaip vaikui padėti priimti pasikeitusią aplinką, apie vaiko adaptaciją e* ir kaip tą adaptacinį laikotarpį palengvinti.“(A);* *„O apie adaptacinį laikotarpį, tą visą adaptaciją ~ - erdvės galbūt čia tos pasikeitimo, naujovių tų visų, tai. Tie mokymai tokį davė, kad reikia, kad palikti tą gyventoją tam tikru metu, kaip čia pasakyt, ramybėje, jam iš pradžių išaiškinti kas vyks, kaip minėjau.“(D);*

5 lentelė. Kokių žinių trūksta dirbant bendruomeniniuose vaikų globos namuose

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Susijusių su vaiko sveikata ir elgesiu	Vaiko sveikatos būklės vertinimo	*„dabar, kai tokie esam kaip ir vieni, ten, kad ir tas temperatūros užkilimas kartais būna labai toks baisus. Nes nežinai, vaistų duodi, temperatūra nekrenta. <..> Bet, kad ir dabar ~ tuo covid laikotarpiu truputį yra dėl to sudėtinga. nu, tokia, gal baimė jaučiasi, kad kas, jeigu ten pakoso ar kažkokia tai skundžiasi, kad gerklė skauda. Tai galbūt tos žinios, labiau tos, medicininėje srityje“(G);* *„Galbūt, ~ pagrindinės, tai toks, kaip, kaip, atpažinti, ~ kaip atpažinti ~ suicidines mintis, kad e*, kaip, kaip su jomis pad`, padėti tvarkytis tam asmeniui. ~“(D);*
	Vaikų elgesio (konfliktų valdymo)	*„kaip suvaldyti emocijas paauglių“(F);* *„vaikų elgesio valdymas ir korekcija, amžinai susiduri su tam tikromis situacijomis.“(E)* *„kaip elgtis krizinėse situacijose, ištykus`, ištikus, e*, gal tiems suicido priepuoliams. Ar agresijos kažkokiems priepuoliams, nes ~ įstaigoje, dažniausiai būdavo įprasta kviestis sargą, arba sesutę, o čia jau dabar, dažniausiai tą situaciją gauna darbuotojas spręsti pats.“(D);*
	Vaikų lytiškumo	*„Vaikas ir lytiškumas – irgi svarbi problema kada jie tampa paaugliais.“(E);* *„Nu, žinokit, čia jau dabar tie mokymai, turbūt susiję ne su* bendruomeniniais namais. Vat, kaip mes visos sakom, nes pas mus berniukai, mergaitės, mums dabar labai įdomiai, įdomu ir aktualu greitai bus, kai jie pradės pakankamai brėsti, kad ~ apie ateitį. <...> ~ Juk instinktai ir gamta savo vis tiek darys. Nebus taip kad ne` nebus, kad nieko nebus. Tai vo šitos temos“(C);*
Susijusių su vaiko integracija į bendruomenę	Užimtumo užtikrinimo	*„Dar susidūrėm su situacijom, kai ne visada pavyksta rasti norimų užsiėmimų. Norėtųsi daugiau žinių kaip rasti kontaktą su organizacijom, įstaigom. E* ~ gal net kažkokių vadybos žinių trūksta.“(A);* *„kaip reikėtų labiau į kontaktą eiti su <..> užimtumo paslaugas teikiančiais asmenim, su įmonėm.“(G);*
	Vaikų įgalinimas	*„kaip <..> tuo pačiu įgalinant klientą“(F);* *„ kaip įgalinti patį, nu patį vaiką“(G);* *„Toliau, galbūt, kaip ~ čia bendrai visiems turbūt darbuotojams, tai tokio, <...> stengtis pasitikėti tais gyventojais ir nebijoti, kaip pasakyt, nusvilti patiems, kaip ~ dabar dauguma labai darbuotojų bijo, kad, jeigu kažkas atsitiks. <...> nebijoti įgalinti tuos gyventojus.“(D);*

6 lentelė. Paslaugos kuriomis naudojasi bendruomenėje

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Medicinos paslaugos	Poliklinikos	*„Miesto polikliniką lankom, visi vaikai priregistruoti ten.“(A);* *„nu, poliklinika miesto, kas liečia, tai yra ~ a* ~ šeimos gydytojas“(G);* *„į privačia šeimos kliniką einame.“(D);* *„Aš taip galvoju dabar, medicininės paslaugos taip būdavo, kaip, jeigu būdavo poreikis, tik mes nulydėdavo vaikus“ ;„ būna prieš mokyklą, kad reikia juos pasitikrinti metine ta profilaktika.“(C);*
	Psichologo konsultacijos	*„ Tai miesto poliklinikoj ir <...>psichologo.“(A);* *„nu, <...> psichologai“(G);* *„psichologinės paramos konsultavimo centru“(E);*
Ugdymo paslaugos	Mokyklos	*„mes lankom mokyklą, kurioje dauguma mokosi autizmo spektrą turinčių mokinių“(B);* *„ jis mokykloje lanko“(G);* *„ mokyklos, profesinės mokyklos, specialiosios“(F);* *„ Vaikai būna ir mokykloj“(E);* *„ Mes tik muzikos mokyklą lankom“(C);*
	Dienos centrai	*„ bendruomenėje mes lankom dienos centrą“(A);* *„į dienos centrą eina keturi gyventojai“(G);* *„nueina į dienos centrą“(E);*
Laisvalaikio paslaugos	Biblioteka	*„ Taip pat vaikai noriai eina į biblioteką, organizuojamus užsiėmimus bibliotekoje.“(A);* *„Lankom biblioteka, visi mūsų gyventojai eina“(G); „bibliotekoje būna laisvalaikis, žaidimai, vakaronės“(F);* *„palaikome ryšius su <..> biblioteka“(E);* *„Tai naudojamės e* miesto viso, kaip sakant teikiamomis paslaugomis. Tai <...> bibliotekos teikiamomis paslaugomis jų, jose organizuojamomis ~ užsiėmimų valandėlėmis“(D);*
	Sportas	*„lanko treniruotes, vyksta į varžybas“(F);* *„ Taip pat, šitie dar, ~ m* užimtumo taip pat, treniruotės kai kurių vaikinų. ~“(D);*
	Būreliai mokyklose	*„dar lankom <...> mokyklos būrelius. Mūsų jauniausias lanko ten chorą.“(A);* *„O šiaip, tie mūsų muzikalūs, tai jie lanko chorą mokyklos. Nu ir nori jie ten. Ir lanko. Ir koncertuoja. Ir išvažiuoja į kitus miestus dainuoti.“(G);* *„Bet yra tų veiklų, kur jam jau labai patinka, tai lanko ir būrelį ir mokykloj. Dalyvauja ir keramikos būrelį, tai ir dainavimo būrelį, tą vokalo turi.“(E);*
	Viešojo transporto paslaugos	*„naudojantis viešuoju transportu“(G);* *„savarankiškai vykti viešuoju transportu“(F);* *„čia jau vaikas dalyvauja pats ir vyksta viešuoju transportu“(E);* *„į ugdymo įstaigas viešuoju transportu, a* arba vyksta į, kai vyksta renginius kažkokius, tai irgi viešuoju transportu“(D);*

7 lentelė. Paslaugos kurių trūksta bendruomenėje

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Susijusių su laisvalaikio leidimu	Fizinio aktyvumo užsiėmimų	*„ Dar ko trūktų, tai sportinių užsiėmimų daugiau adaptuotų įvairių negalių vaikams.“(A);* *„Daugiau reikėtų fizinio aktyvumo užsiėmimų, nes vaikams jų labai reikia“(B);* *„šiaip tai reikėtų tokių sportinių veiklų. Tarkim, kad ir kaip sporto salė. Galbūt vat irgi kažkada ieškojome, bandėm, galbūt kas nors mums paskolintų, įleistų į sporto salę, bet nepavyko susitarti. Tai ~ daugiau reikėtų sportinių užsiėmimų, tos fizinės veiklos“(G);* *„kažką norėjom su sportu. Jie tokie aktyvus, bet sprendėme kitaip <..> Nu, tai va. Va, sporto daugiau man trūksta.“(E);*
	Kūrybinių užsiėmimų	*„kitas mėgsta piešti, lipdyti, medžio darbus daryti – tai vat, tokių paslaugų labai trūksta“(F);*

		,, Nu, vot, aš tai pagalvojau, gal, kad būtų kokia keramika. Kokia, va tokia, tokie užsiėmimai, kur su rankom gali būt.“(C);*
	Pavėžėjimo	*,, Gal kartais norėtųsi e*, kad būtų nemokamas ar nebrangus pavėžėjimas.“(A);* *,,tie kurie gali patys nuvykti į stovyklą, jie gali nuvykti, be abejo, bet tarkim, reikėtų, kad <..> būtų organizuojamas pavėžėjimas į* tarkim, į tam tikrą tašką, kur <..> vyksta paslaugos.“(F);* *,,dar kažkaip man tai norėtųsi, kad <..> pavėžėjimo paslaugos“(E);*

8 lentelė. Bendradarbiavimas su įstaigos specialistais

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Bendradarbiavimas su administracija	Dokumentų tvarkymo/išdavimo klausimai	*,,prašėm tada galbūt pagalbos administracijos įstaigos. Jeigu tai yra <..> kad ir tas pats tarkim - ~ paso darymas“(G);* *,,Tai galbūt kartais dokumentacijos tam tikras m* ~ pasigedimas, sakykim, jau tai tada derinama su* administracija kad kažkokių tai dokumentų <...> Tai va tais klausimais bendraujam su administracija, jeigu reikia pasiimti tam tikrą dokumentą. (D);*
	Prašant įstaigos transporto skyrimo	*,,Taip pat reikia administracijos prašyti įstaigos transporto, nes mums sudėtinga patiems išvykti“(B);* *,,jeigu labai baisus oras ~, arba ~ nėra galimybės palydėti vaikų į mokyklą, tai visada bendradarbiaudavom ir prašydavom dėl transporto skyrimo“(G);* *,,rašom prašymą ir duoda transportą <...>. Tai mes tik prašom transporto ir derinam“(C);*
	Prašant pagalbos dėl ūkio darbų/ūkio buities daiktų	*,,Prašom pagalbos ūkio specialistų, jei kažkas sulūžta ir neina patiems pasitaisyti, e*suremontuoti.“(A);* *,,Taip pat su ūkio dalimi. Tai su ūkio dalim bendraujama jau tuomet, kaip ir minėjau, kai jau patys savarankiškai išspręsti e* didesnių gedimų, lūžymų arba kuomet reikia užpirkti kažką tai brangesnio negu, negu leidžiama, sakykim taip, tai tuomet perkama iš įstaigos pajamų, užsakyti reikia pas ūkio dalį.“(D);*
	Finansinių ataskaitų pateikimas	*,,Kiekvieną mėnesį turim į buhalteriją pristatyti pinigines` finansines ataskaitas, tai ir su buhalterija dar yra nuolat kontaktas ir ryšys palaikomas.“(A);* *,,Tenka kiekvieną mėnesį bendrauti atsiskaitant finansiškai, tai jai sakykim, jos peržiūra finansinės ataskaitos mėnesio, kaip buvo ten disponuojama vaikų, vaikinų pinigais.“(D);* *,,Mes čekiukus su* susegame. Suklijuojame reikia sakyt, į tokius lapus, surašom ir ten, likučius susiskaičiuojame ir tada atiduodame buhalterijai, kad buhalterė dar patikslintų, kad nebūtų kokių klaidų.“(C);*
Bendradarbiavimas su medicinos personalu	Bendradarbiavimas su psichologais	*,,Kartais kreipiamės į įstaigos psichologę“(A);* *,,konsultuotis su psichologe dėl netinkamo elgesio“(B);* *,,pagrindinės paslaugos, tai <..> medicinos psichologo reikalingos“(F);* *,,jeigu, reikia, tai visada kreipiesi į psichologę“(E);* *,,Su psichologais, poreikiui esant, <...> tai yra tekę kelis kartus kreiptis per kovido laikotarpį,“(D);*

	Bendradarbiavimas su kineziterapeutais / ergoterapeutais	*„Būna aišku, pavyzdžiui reikia ortopedinių batų. Juos pas mus užsakinėja ergoterepeutė. Tai kreipėmės pas ją, ji matavo koją, užsakė batus, sužiūrėjo, kad tinkami būtų.“(A);* *„teko kreiptis dėl kineziterapijos <..> dėl vaiko netinkamos eisenos, sėdėsenos“(B);* *„specialistas atsakingas už ortopedinius batus <..> pasiūlo ir mums užsisakyti naują avalynę.“(E);* *„Su ergoterapeute bendradarbiavome, tai dėl vieno gyventojo m* spec avalynes paskyrimo, jinai organizavo tą visą procesą, kad būtų vaikinau išmatuota ten koja, pėda ir* būtų, kad tinkama speciali avalynė.“(D);*
	Bendradarbiavimas dėl medikamentų/medikamentinių priemonių davimo	*„Su medicinos įstai` medicinos sektoriumi, tai atsakingi esame už vaistų a* paskirtų išdavimą, sakykim taip. Kas mėnesį bendraujama irgi reguliariai, dėl vaistinėlės, jeigu taip galima pasakyti – ūkio ~ ūkio subjekte kad būtų vaistinėlės tas toks pirminis komplektas“(D);* *„Dabar, kai yra pandemija, tai jie patys, jie patys ~ jau aprūpina. Kad va, medicininėm kaukėm aprūpina. <...> O* medikai, medikais, dabar per tą pandemiją mum, tai va, tų, to dezinfekcinio, jie patys.“(C);*

9 lentelė. Socialinių darbuotojų sprendimų priėmimas savarankiškai

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Savarankiškai priimami sprendimai	Klausimai susiję su mokyklos pasirinkimu	*„nutarėm keisti mokyklą, tai sugalvojom ir tik informavom vadovus~. Pasakėm savo argumentus, bet patys nusprendėm, kad e* ~tą mokyklą reikia pakeisti, vaikui ten~ bus geriau kitoje mokykloje.“(A);* *„Savarankiškai sprendžiame <..> mokyklos pasirinkimą“(B);* *„Tarkim į kokią mokyklą mes norim leisti vaikus, tai mes patys galim spręsti, ar mes norim keisti, ar į tą pačią eina.“(G);*
	Klausimai susiję su vaiko sveikata	*„jeigu reikalinga medicinos paslaugos <..>. Tai, be abejo aš turiu priimti sprendimą pati“(F);* *„sprendimas dažniausiai būna socialinio darbuotojo <...>dėl galimybės, e* kreiptis į medikus“(D);*
	Klausimai susiję su laisvalaikio organizavimu	*„Savarankiškai sprendžiame kaip leisti laisvalaikį, kur važiuoti.“(A);* *„Savarankiškai sprendžiame vaikų laisvalaikio leidimą“ (B);* *„Užimtumai irgi kokį mes norim“(G);* *„sprendimas dažniausiai būna socialinio darbuotojo <...> dėl užimtumo paieškos gyventojams.“(D);* *„Kad ir prie jūros, į ekskursiją, nu mes, informuojam tik. <...> Tai mes, ne* atsakom: ar mes galim važiuot. Mes sakom: mes išvažiuojam. Tai turbūt, čia toks yra savarankiškus sprendimus.“(C);*
	Klausimai susiję su maitinimu	*„Savarankiškai planuojam meniu, maisto produktus“(A);* *„Kokį maistą valgyti, ką galime gaminti, o ko negaminti.“(B);*
	Klausimai susiję su namų buitimi	*„Visiškai savarankiškai sprendžiam ką pirkti buityje, m* aišku, turim atsižvelgt į finansines galimybes. Jei būna, kad sugalvojam kokių metodinių priemonių, tai prašom, kad nupirktų. Bet ~ sprendimą ar mums tų priemonių reikia priimam mes.“(A);* *„Dar savarankiškai sprendžiame savo namo buities gerinimą, nusprendžiame ko ir kada mums reikia. Pavyzdžiui sugalvojome, kad vaikams reikia batuto, susiradome jį ir tik tada vadovų prašėme, kad nupirktų. Visiškai savarankiškai nusprendžiame kokių rūbų, daiktų reikia vaikams.“(B);*

		„Ta prasme, <...> m gyvenamųjų sakykim ten, ūkio, gyvenamųjų patalpų, ūkio dalies kažkokių tai pasikeitimų, inventoriaus smulkesnio įsigijimui, a*, vaikų, kaip čia pasakyt, ~ sprendimas dažniausiai būna socialinio darbuotojo <...>. Dėl aprangos <...>.“(D);*

10 lentelė. Socialinių darbuotojų sprendimų priėmimas kartu su vadovais

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Sprendimų priėmimas išvykų su vaikais klausimais	Pasitarimai dėl išvykų	*„Aišku, jei sugalvojame vykti į kitą miestą ar kur toliau, tai klausiam vadovų ar leidžia, ar galim.“(A);* *„mes pasitariam galbūt, jeigu mes važiuojam į kažkokią tai kelionę, į kitą miestą“(G);* *„Galvoju vaikam vasarą, aišku, mes aukotumėm savo laisvalaikį, kad vat nuvažiuoti prie jūros ir*, tarkim, išsinuomot kažkur, kad vat, nu dviem parom ~ trim. Ne, nu, ne ilgiau, kad vat pabūt su nakvyne. Va tai čia turbūt turėčiau ~ gauti leidimą ar galima šitaip.“(C);*
	Pasitarimai dėl išvykimų iš namų karantino laikotarpiu	*„ypač va dėl karantino laikotarpiu, tai visada klausiam ar gali vaikai vykti pas artimuosius, ar artimieji atvykti“(A);* *„dėl šitų, dienos centrų lankymo karantino laikotarpiu ar įstaigos kokia pozicija yra. <...> dėl svečiavimosi, bet konsultuojamasi tiktai dėl kovidiniu šitu laikotarpiu, dabar ar galima, ar negalima kartais.“(D);*
Sprendimų priėmimas vaikų bendravimo su artimaisiais ir svečiavimosi klausimais	Pasitarimai dėl artimųjų lankymo	*„Nu, klausiam jei artimieji tam tikri nori atvykti“(A);* *„Dėl artimųjų lankymo, <..> va tokiais atvejais tekdavo konsultuotis“(F);*
	Pasitarimai dėl vaikų vykimo svečiuotis	*„dėl mūsų klientų vykimo pas artimuosius, va tokiais atvejais tekdavo konsultuotis“(F);* *„Nu, jeigu aš norėčiau turbūt kokį vaiką parsivežt, parsivest į svečius pas save, į namus, tai tas, taip pat turbūt reikėtų. Ne, turbūt, bet iš tikrųjų reikėtų ~ leidimo ir prašymo“(C);*
Bendravimas darbo organizavimo klausimais	Bendravimas dėl informacijos pateikimo	*„Tai visad pasisakom, jeigu yra kažkokių tai mums, nu ~ reikalinga informacija.“(G);* *„būdavo susirenkam, pasikviečia direktorė, išaiškina, jeigu kažkokia naujovė“(E);* *„socialiniai darbuotojai, nuvykdavo į globos namus, būdavo tie tokie susirinkimai socialinėm darbuotojom ir ten, aptardavome tas tokias, naujausias, nu ne naujausias, iškilusias kokias problemas ar ten, gal kažkas užmiršo kažk` kažką susitvarkyti. Va taip, nu būdavo tų susirinkimo metu. Ir mes dalyvaudavome, ir* naujausią informaciją, būtiną gaudavom. Dabar, dabar telefonu gaunam priminimus kokius.“(C);*
	Bendravimas dėl darbo grafikų	*„Na, pavyzdžiui darbo grafikai, darbuotojų pakeitimai.“(A);* *„Vadovų pagalbos reikia kai, norime pakeisti darbo grafiką. Be jų žinios to daryti negalime.“(B);* *„Ai dar~, dar socialinio padalinio vadovas mums grafikus daru` daro, tai arba įmeta į elektroninį, arba taip kartais popierinį.“(C);*
	Bendravimas dėl susirinkimų	*„Į komandinius susirinkimus visada kviesdavom padalinio vadovę ar direktoriaus pavaduotoją, kartais ir direktorę.“(A);* *„komandinių susirinkimų, kai <..> reikėdavo pasikonsultuoti“(F);* *„tarkim susirinkimai yra daromi į ketvirtį kartą. Nu, tai visada kviečiamas arba įstaigos pavaduotoja, arba padalinio vadovė.“(G);* *„Tai organizuojami komandiniai susirinkimai, kuriuose dalyvauja administracijos atstovai: arba pavaduotoja, arba direktorė, arba vyr socialinė darbuotoja, arba kartu visi. ~ m.“(D);*